

Огняна Георгиева-Тенева

**ГОЛЕМИТЕ ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ
И
ЛИТЕРАТУРАТА ЗА МАЛКИТЕ**

Книгата е реализирана по проект „Българската литература за деца и юноши XX - XXI в.“, финансиран от ФНИ, дог. № КП-об-Н60/7 от 17.11.2021.

В съответствие с научните и образователните си цели тя се разпространява безплатно.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Огняна Георгиева-Тенева

**ГОЛЕМИТЕ ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ
И
ЛИТЕРАТУРАТА ЗА МАЛКИТЕ**

София, 2024

© Огняна Георгиева-Тенева, *автор*, 2024

Научни рецензенти:

проф. д-р Младен Енчев

доц. д-р Елена Азманова-Рударска

© Софка Ташчиева, *корица и оформление*, 2024

© Издателски център „Боян Пенев“ – Институт за литература, 2024

ISBN 978-619-7372-88-5

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводни думи	7
В началото бе „Мисъл“	10
„Златорог“ и златното време на българската литература за деца	38
„Развигор“ и разлистването на художественото ни слово за малките	53
В пространството „Хиперион“	77
„Литературен глас“: многогласно за детската литература	86
Полемично и артистично в „Изкуство и критика“	124
Заклучение	155

*Любовта към книгата и интерес към литературата,
ако не се развият у човека още когато той е дете,
не може да се развият никога.*

Елин Пелин

УВОДНИ ДУМИ

Големите периодични издания четат и литературата за малките.

„Голям“ и „малък“ са антоними, но в случая те обозначават свързаност, а не противопоставяне. „Големите“ периодични издания не се големят – те се интересуват от художественото слово, адресирано както до възрастните, така и до децата. Пропорциите в този интерес не са еднакви, но за настоящото изследване е важен не броят на публикациите, посветени на детско-юношеското словесно изкуство, а тяхното наличие и съдържанието им, което, най-общо казано, прокарва мостове, а не разделителни линии между „двете литератури“.

При все че настоящото изследване се основава на повече проучени издания, то се фокусира върху сп. „Мисъл“ (1892 – 1907), сп. „Златорог“ (1920 – 1943), в. „Развигор“ (1921 – 1927; 1937), сп. „Хиперион“ (1922 – 1931), в. „Литературен глас“ (1928 – 1944) и сп. „Изкуство и критика“ (1938 – 1943). В дългите години на съществуването си тази периодика не спира да отделя внимание на детско-юношеската литература, да предизвиква размисъл за основанията на съществуването ѝ, за художествената ѝ идентичност, за постиженията и слабостите ѝ, за съотнасянето ѝ с литературата за възрастни и за границите помежду им.

При работата си с посочените периодични издания стигнах до формулирането на основния изследователски въпрос: как те отразяват художественото творчество за малките. Подвъпросите, на които бе декомпозиран този главен въпрос, се отнасят до конкретните критически оценки, които всяко от проучваните издания дава на произведения от детско-юношеската литература; до динамиката в аксиологията спрямо детско-юношеската литература; до приноса на фокусираната периодика за формиране на канона на детско-юношеската ни литература; до формирането, стабилизирането и разгръщането на критически дискурс, насочен към детско-юношеския сектор на литературата; до заслугите му за оценностяване на художественото слово, адресирано до подрастващите; до въз-

можното съществуване на експлицитни или имплицитни връзки между изследваните издания в рамките на интересуващия ме материал. Общият стремеж бе да направя прочит на художественото слово за малките през шестте изследвани издания и това да обогати и детайлизира литературноисторическото познание за него.

Поставените въпроси и формулираните цели отвориха възможността да анализирам сложното взаимодействие между големите периодични издания и литературата за малките. Може би тук е мястото да поясня, че в определението „големи“ към „периодични издания“ влагам различни значения: големи с влиянието си върху културния живот у нас; големи с редакторите и сътрудниците си – знакови имена в нашата литературна история; големи, защото се занимават основно с литературата за големите (възрастните); големи заради устойчивостта си във времето, т.е. големи и по обем. Употребата на думата „малките“ в израза „литература за малките“ също се нуждае от уточнение: единствената семантична насоченост е към възрастта на читателите – не и към степента на естетическата, интелектуалната или социалната им зрялост, още по-малко към някаква нейна непълнота. В тази връзка е важно да отбележа, че науките, които изследват детството, отдавна са единомислени в гледището си за ранните години на човека като житейски период със специфични особености, но не и с никакви възрастови дефицити по отношение на познания, възпитание, интереси и занимания, т.е. на детето не се гледа като на несъвършен, още неизрасъл, неизграден възрастен, а като на човешко същество, което има правото да бъде дете. Тази позиция споделят – за тяхна чест – и изследваните периодични издания.

Стремежът към полагане на наблюдаваните обекти в широк контекст доведе до използването на различни изследователски подходи. Основното поле, в което се разполага трудът, е литературноисторическото. Съдържателните ядра тук се отнасят до периодизацията и процесуалността в словесното изкуство за деца, до диахронното реконструиране на факти и събития, до променливостта на публикационни идеи и акценти. Работата ми по естествен път включи и културологична парадигма, свързана с общите тенденции в духовния ни живот, с концептуалните идеи за обществото и неговото изкуство, с взаимодействието литература – театър – изобразително изкуство (в сферата на илюстрацията преди всичко). Доколкото разглежданите периодични издания често полагат литературата за деца в педагогическа и в психологическа перспектива, изследването обхваща и елементи от съответните две научни области. Към интердисциплинарността на разработката се прибавят и наблюдения над езиковото изграждане на някои от анализирания публикации с оглед на тяхното реторично въздействие.

При все че периодичните издания, особено вестниците, се занимават преди всичко с „горещи“ събития и текущи явления, те често разглеждат и теоретични въпроси, които са устойчиви във времето, понякога дори „вечни“. По тази причина изследването се спря и на засегнатите въпроси за границите между литературата за невръстни и възрастни, за педагогическата предумисъл в ред произведения на детската литература, за нейни прагматични употреби, за прокарването на разграничителна линия между възпитателния аспект на художествения образ и грубия дидактизъм, за възможността на автора да вмести в своя хоризонт детската перспектива към света, да вниква в детската психика, да изгражда художествения текст съобразно с различни естетически тоналности.

Разработката проследява и случаите, в които изследваните издания реконструират изминатия от детската ни литература път, филтрират „истинските“ ценности от убогата литература, правят жестове за моделиране на канон на българската литература за деца, вплитат в общата диахрония интересни микросюжети.

Трудът посвещава отделна глава на всяко от анализираните периодични издания, изтегля от тях свързващи нишки и сплита междутекстова мрежа. Целта е с нейна помощ да се създаде общ литературноисторически разказ за детско-юношеското словесно изкуство, видяно в оптиката на изследваните емблематични за българската култура издания.

В НАЧАЛОТО БЕ „МИСЪЛ“

През годините на своето съществуване списание „Мисъл“ методично развива идеята за формиране на литературни интереси и художествен вкус у децата и юношите. Според редактираното от д-р Кръстев издание словесното изкуство, с което човек е бил в досег в началото на житейския си път, има важно значение за духовния му ръст в годините на зрелостта.

Днес схващаме „Мисъл“ през мрежа от понятия с голяма културностроителна тежест, сред които духовно мисионерство, интелектуално водачество, естетически индивидуализъм, елитарност. На пръв поглед тези характеристики на списанието може да изглеждат като бариера пред въпросите на детско-юношеската литература, която често остава в сянката на „голямата“ литература. В действителност обаче не е така. Изданието не само се интересува от литературата за подрастващите, но и го прави по начин, който убеждава в осмислянето ѝ като важна част на духовния живот.

„Мисъл“ не е първото „голямо“ списание, което се интересува от детската литература – преди него е „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ със статия от Александър Теодоров-Блан¹. „Мисъл“ обаче е първото периодично издание, което проблематизира детската литература по-системно и концептуално. Това е и основанието, с което дадох на настоящата част от монографията заглавието *В началото бе „Мисъл“*.

Утвърждаването ценността на индивида е една от най-важните цели, преследвани от кръга „Мисъл“ в постпатриархалното българско време. Редактираното от д-р Кръстев списание индуцира гледището, че детството е изключително важен период за формирането на личността – за това говорят множеството статии, посветени на образованието и възпитанието (нравствено, емоционално, естетическо, гражданско, физическо) на детето, както и на приноса на детско-юношеската литература за духовното израстване и – нека изведе от скобата – за естетическата култура.

Орисниците от едноименната идилия на Петко Тодоров, дошли до люлката на новороденото, нареждат: „Дай му ширина в душата, цял свят в нея да вмести. И небо, и земя от край до край с ум

---

¹ ТЕОДОРОВ-БАЛАН, Ал. Рецензия (за детските стихосбирки на В. Попович, М. Балабанов, Ив. Вазов и П. Р. Славейков). – В: *Периодическо списание*, VIII, 1891, № 37–38, с. 265.

да обходи“; „...дай му крепки крила на духа: в миналото да се връща, в бъдещето да прехвърква“. Тези думи може да се четат като образен синтез, направен от представител на знаменитата четворка около „Мисъл“, на желанието интелектуален хоризонт пред малкото дете, на бъдещата му вътрешна свобода и сила.

Интересът на сп. „Мисъл“ към детско-юношеската литература вече е попадал в изследователски фокус, макар и рядко. В обширна статия Петър Парашкевов² прави добросъвестен преглед на основните публикации, които „Мисъл“ посвещава на детската литература. Референциите към тях, особено полезни във времето, когато все още не е имало уеб базирано дигитално копие на „Мисъл“, представят автори, заглавия и важни съдържателни ядра в материалите за детската литература. С основание Петър Парашкевов, както и другите изследователи, разработвали критическия дискурс за детската литература в доктор Кръстевото издание, съсредоточава вниманието си върху публикуваната в две части студия на Славчо Паскалев „Нашата детска художествена литература“³ – безспорно най-разгърнатият, най-професионално написаният и цялостен текст, който изданието посвещава на словесното художество за малки читатели.

Задачата ми в настоящата статия е да анализирам „детската“ парадигма на сп. „Мисъл“ – както специално написаните статии и критически отзиви за детската литература, така и кратките бележки, вмъквани в рамките на материали с друг изследователски предмет, също и анонсите за новоизлезли детски книги и списания; да установя дали между всички тези материали съществува концептуална съгласуваност и ако има – каква е тя; да потърся отговор на въпроса „разговарят“ ли помежду си разработките за „двете литератури“⁴ – за възрастни и за деца.

Духовната храна, която детето получава чрез писаното слово, се коментира още през Възраждането. Материалите по този въпрос явяват нарастващ интерес към спецификата на детския свят, стремеж към разширяване на патриархалния кръгозор и обогатяване на мисловно-емоционалния опит на подрастващите. Постепенно в рамките на общата призивност за осигуряване на разнообразни

---

² ПАРАШКЕВОВ, П. Списание „Мисъл“ на д-р К. Кръстев и детската литература. – В: *Парашкевов*, П. Студии и статии по българска литература за деца. Благоевград, ЮЗУ, 1996.

³ ПАСКАЛЕВ, Сл. Нашата детска художествена литература. – В: *Мисъл*, XVI, № 5, с. 321–331; *Мисъл*, XVII, № 6–7, с. 427–444.

⁴ По израза на А. Хранова. Вж. ХРАНОВА, А. Двете български литератури. Граници а лирическият контекст. Пловдив: Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 1992.

четива за децата (Неофит Бозвели, Васил Друмев, Драган Манчов, Ботьо Петков, Христо Ботев и мн. др.) започва да кристализира идеята, че малките момичета и момчета трябва да разполагат и с художествени текстове (Любен Каравелов, Петко Славейков). В десетилетията непосредствено преди и след Освобождението критическият дискурс има за естествен референт типичните за ранната ни книжовност поучителни охудожествени текстове, адресирани до децата. Отношението към тези текстове е амбивалентно – първоначално то е естетически почти индиферентно, но впоследствие от рефлексивната монотонност започва да се отделят гласове, които пледират за художествена пълноценност на детско-юношеската литература. Модулирането на тези гласове се движи между субективната интуитивност и осъзнатата, естетически промислена взискателност към образния изказ. В края на XIX – началото на XX век благодарение преди всичко на сп. „Мисъл“ у нас се оформя метатекстова линия, която подхожда към литературните произведения за деца и юноши с взискателен естетически критерий.

Същинското начало на професионалното „детско“ литературознание у нас обикновено се отнася към студията на Славчо Паскалев в сп. „Мисъл“, която ще бъде център на вниманието ми по-нататък, но, както сочи Младен Енчев, Стилиян Чилингиров има „малко хронологично предимство“⁵ с публикуването в три поредни книжки на сп. „Учител“ на обемен материал с общ наслов „Детската литература“⁶.

Преди да отпечати студията на Славчо Паскалев, „Мисъл“ публикува немалко отзиви за детската литература. Независимо че се появяват неритмично и понякога в рамките на материал, посветен на друга проблематика – педагогическа, психологическа или естетическа, те очертават концептуален хоризонт, чиито силови линии често съвпадат или най-малкото се обуславят взаимно и на места се пресичат. Според тях българската литература за деца и юноши:

- вече е добре открояна на родния литературен хоризонт, а съществуването ѝ като обособен дял на словесното художество става предмет на критическо обсъждане;
- следва да се стреми към художествена пълноценност, мислена като единение на въздействаща образност и съдържание, което се намира в пряка връзка със система от

---

⁵ МИЛЧАКОВ, Я., М. ЕНЧЕВ. Славчо Паскалев – критикът на 1910 г. – В: *Литературна мисъл*, ЛП, 2010, № 2, с. 180.

⁶ СПАРТАНСКИ [ЧИЛИНГИРОВ, Ст.]. Детската литература. – В: *Учител*, 1904, № 3, 4, 5.

основополагащи ценности;

- би трябвало да се освободи от пряката си тенденциозност;
- има ангажимента да формира у малкия / младия читател художествен вкус;
- следва да се съобразява с детското разбиране за света – да изхожда от детския кръгзор, от детските познавателни и емоционалните особености;
- е нужно да се проучва откъм читателските практики, наличния читателски хоризонт и възможността той да бъде разширяван.

Посочените аспекти на българската литература за деца, скицирани от сп. „Мисъл“ като съществуващи в съответния момент или като проект за бъдещето, задават структурата на настоящата разработка – всеки от тях ще бъде представен в специална част на изложението, но и с оглед на връзките му с другите аспекти, както и на движението му през времето – било свързано с прогресия или с ретардация.

Нагласи спрямо литературата за деца като обособен дял на словесното художество

Най-често изразяваното отношение в сп. „Мисъл“ към самото наличие на литература, създадена специално за деца, е положително. Почти всички сътрудници на изданието приветстват художествените четива, които отговарят на специфичните нужди и интереси на подрастващите. В някои случаи одобрителните отзиви са дадени пряко, в други – косвено, но не по-малко ясно. Налице е и трети вариант – когато положителното отношение към детската литература е кодирано като очакване за по-висока художественост.

„... излизането на детските списания трябва да се посреща с особена радост от всекиго...“, подчертава Н. Колушев⁷ – учител и активен общественик, сътрудник на сп. „Учител“ и сп. „Летописи“. Авторът има предвид „Извор“, „Почивка“, „Младина“ и „Звездица“ – периодични издания, в които редовно се публикуват и художествени текстове⁸.

Пенчо Славейков отбелязва, че нашите автори за деца „отговарят на една навременна нужда“⁹.

---

⁷ КОЛУШЕВ, Н. Нашите детски списания („Звездица“ и „Младина“). – В: *Мисъл*, III, 1892, № 2, с. 182-188.

⁸ В Именния показалец на „Периодика и литература“ Колушев фигурира със собствено име Никола, но е посочена и вероятността името му да е Недялко. Вж. *Периодика и литература*, том 2, 1893 – 1901, 1993, с. 593.

⁹ СЛАВЕЙКОВ, П. П. Детска китка от Ст. М. Попов. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 1, с. 125.

Според И. С. А.¹⁰ „Доскоро – преди пет-шест години – ние нямахме никаква детско-юношеска литература. [...] В едно най-късо време се създадоха няколко детски и юношески списания, от които повечето и сега живеят, и се преведоха много произведения за малките читатели. [...] Това явление е радостно, не ще съмнение. Потребата от четиво от ден на ден расте, макар и по малко, и неусетно се заражда и у нас литературен живот почти във всички обществени групи.“¹¹

Материалите за детската литература в „Мисъл“ често имат два съдържателни компонента: най-напред се изразява положително отношение към самото нейно съществуване, а след това се поставя категоричното изискване за издържана художественост. Ще илюстрирам това твърдение чрез пореден цитат И. С. А.: „Важното е само какво е качеството на четивото. Защото понякога печатното слово е зараза и отрова“. И още един пример за изявление със същата контрапунктна постройка – от Никола Колушев: „... излизането на детските списания трябва да се посреща с особена радост“, но като чете стихотворенията в тях, продължава Никола Колушев, на човек му се струва, „че авторите и редакторите съзнателно са искали да се подиграват с децата! Нещастни дечица!“¹².

И тук стигам до едно – и единствено – категорично изразено в сп. „Мисъл“ виждане, че литература, създадена специално за деца, не би следвало да има. Застъпник на това виждане е Славчо Паскалев¹³, който е категоричен: „Съществуването на специално

---

¹⁰ И. С. А. – Иван Стоянов Андрейчин. Вж. Богданов, Ив. Речник на българските псевдоними. София: Д-р Петър Берон, 1989, с. 370–371.

¹¹ И. С. А. Майн Рид. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 9, с. 123.

¹² КОЛУШЕВ, Н. Нашите детски списания („Звездича“ и „Младина“). – В: *Мисъл*, III, 1892, № 2, с. 187.

¹³ За Славчо Паскалев днес вече се знае немалко. Статията на Маргарита Терзиева „По следите на един забравен критик“ (ТЕРЗИЕВА, М. По следите на един забравен критик. – В: *Родна реч*, XXXVII, 1994, № 2, с. 37–42) представлява истинско биографично разследване, което успява, базирайки се на различни източници, да подреди в хронологична линия най-важните факти от житейския път на Славчо Паскалев. Публикация на Мая Горчева (ГОРЧЕВА, М. Фигурата на критика-учител. – В: *Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – България. Научни трудове*. Том 38, кн. 1, 2000 – Филологии) уплътнява портрета на Славчо Паскалев с шрихи като скромност, вътрешна сила, страстен темперамент, аристократично излъчване. Най-цялостната биография на Славчо Паскалев дължим на Яни Милчаков и Младен Енчев (МИЛЧАКОВ, Я., М. ЕНЧЕВ. Славчо Паскалев – критикът на 1910 г. – В: *Литературна мисъл*, LIII, 2010, № 2, с. 145–187), които прибавят не само нови факти, но и повече черти от духовния образ на Славчо Паскалев, изваян с проникновение. Тук ще представя най-важните етапи, през които минава жизненият път на Славчо Паскалев: роден е на 1 май 1874 г. в Търново. Завършва Софийската мъжка гимназия. През 1895 г. заминава да учи в Лайпциг, следва и в Берн. Дипломира се като филолог в София. През 1902 г. е назначен за учител в Асеновград (тогава Станимака), сетне преподава в Карлово, откъдето е и съпругата му – племенница на Васил Левски. Най-дълго учителства в Търновската

за деца предназначена литература в поетическа форма е плод на едно печално недоразумение“. От днешна гледна точка тази постановка вероятно буди учудване, но в историколитературен план тя не е толкова изненадваща, защото е изразявана както от чуждестранни критици, например от Хайнрих Волгаст (както ще стане дума в главата за в. „Литературен глас“), така и у нас – от Атанас Далчев например (което е подробно обяснено в главата за сп. „Изкуство и критика“). Наред с това, за да разберем по-добре гледището на Славчо Паскалев, е нужно да вземем предвид и състоянието на тогавашната ни детска литература и на критиката за нея.

Годината е 1906-а – българската литература за деца, родена в лоното на педагогиката, едва е проходила, крачките ѝ са несигурни и лъкатушат между потребностите от обучение и възпитание, от една страна, и от досег с изкуство, от друга; критически текстове за детската литература почти не се появяват – първият по-целенасочен опит, както вече отбелязах, е от 1891 г. – на Александър Теодоров-Балан, а повечето други публикации разглеждат словесното творчество за подрастващите като дидактически инструмент. При ниската художественост на текстовете, писани специално за деца, при липсата на критическа среда, в която да тече обмен на оценки и теоретични гледища за детската литература, мнението на Славчо Паскалев става по-малко изненадващо. Ако прибавим забележителната ерудиция на този автор, тънкия му художествен вкус, общуването му с европейски образци на словесното изкуство и превеждането на някои от тях, може да разберем позицията му. Нейна синтезирана и точна характеристика намираме у Яни Милчаков и Младен Енчев: „Естетическата система, възприета от Паскалев, прави достатъчно ясни основанията за откровено скептичния патос на статията му спрямо литературното творчество за деца. То просто не се вписва в концепцията му за художествена литература“¹⁴. Тук отново ще изтъкна, че същата позиция ще защитава Атанас Далчев няколко десетилетия по-късно: „... един основен недъг на нашата съвременна детска поезия е, че тя е писана нарочно за деца“¹⁵ – теза, която ще събуди една от най-горещите полемики за детската литература у нас.

гимназия „Св. Кирил“, накрая и в Пазарджик. Публикува разкази в „Ден“ и „Мисъл“. На „Демократически преглед“ и „Мисъл“ сътрудничи със статии по литературни и обществено-културни въпроси. Работи и като библиотекар. Библиограф. Читалищен деятел. В младите си години се интересува от социалистическите идеи, без да се ангажира партийно. Полиглот. В психологически план е обрисван с чертите на духовния аристократизъм, коректността и съдържаността. Умира на 28. 01. 1919 г.

¹⁴ МИЛЧАКОВ, Я., М. ЕНЧЕВ. Славчо Паскалев – критикът на 1910 г. – В:

Литературна мисъл, ЛIII, 2010, 2, с. 182.

¹⁵ ДАЛЧЕВ, Ат. Нашата съвременна детска поезия. – В: *Изкуство и критика*, V, 1942, № 4, с. 168-169.

Ако съпоставим благосклонността спрямо детската ни литература на повечето сътрудници на „Мисъл“, които обаче не пропускат да прибавят едно „но“, насочващо към ниската ѝ художественост, от една страна, и скепсиса на Славчо Паскалев, от друга страна, ще установим, че разстоянието между двете гледища не е много голямо. Приближението е в полето на неудовлетвореността от изобразителната сила на тогавашните литературни произведения, създадени специално за децата. Но така или иначе детската литература вече е влязла в дневния ред на критическото обсъждане, тя е културен факт, разбира се – нееднозначен, който буди дискусии. В публикационната среда на сп. „Мисъл“ полемичният стил е нещо естествено – модерността изначално е свързана с анализа, разискванията и спора. А художествените дефицити на ранните ни текстове за деца се оказват генератор на непрестанни дебати.

Нека разгледаме основните въпроси, по които се водят тези дебати.

Що е художествена пълноценност

„Идеолозите на „Мисъл“ правят първия в България опит да определят границите на понятието „художествена литература“ и да я отграничат от по-широки, считани от тях за паракхудожествени и паралитературни явления“, отбелязва Цветанка Атанасова¹⁶. Основното свойство на художествената литература, според д-р Кръстев, е да извиква естетически емоции. Внимателният анализ на публикациите в „Мисъл“ показва, че културният проект на д-р Кръстев обхваща и децата – за да се предизвика интересът им към словесното изкуство и да се изградят като читатели с художествен вкус.

Характеристиките на пълноценната художественост обаче рядко се профилират. В повечето случаи срещаме призив за четене на „произведения истински поетически“, „образцови“; за развиване на навик за внимателно вникване в художествените произведения, в онова, „което е наистина ценно в тях“, според изразите на Славчо Паскалев. Конкретните черти на „истински“ художествените произведения обаче откриваме само в разпръснат вид из цялото течение на списанието. Обобщено представени, те се отнасят до подходящо подбрани теми, богато съдържание, хубав език и дистанция от експлицирания прагматизъм на текста.

Представите за литературна пълноценност ще представя, започвайки с отзив на д-р Кръстев за две популярни христоматии – на

---

¹⁶ АТАНАСОВА, Цв. Културното мисионерство на кръга „Мисъл“. – В: *Българско и модерно*. Към изучаването на новата българска литература. Съст. Елка Димитрова. София: Издателски център „Боян Пенев“ – Институт за литература при БАН, 2014, с. 65.

Ив. Момчилов и на Ст. Костов – Д. Мишев¹⁷. В своя пространен текст редакторът на „Мисъл“ посочва естетическата и етическата издържаност като задължителна основа, без която сполучлива литературна творба не може да съществува. Този критерий предполага „усвояване на ония етически идеи и чувства, които са възплътени в изучаваните произведения“, както и „развитие на здрав и сигурен литературен вкус, който инстинктивно, по навик се отвръща както от всичко (в естетическо отношение) грубо и незряло, така и от всичко (в етическо отношение) долно и кално“. Както се вижда от цитата, пълноценната художественост според д-р Кръстев се отнася едновременно до естетичното и етическото, или до т. нар. калокагатия, ако си послужи със старогръцкия термин. Същите разбирания има и Славчо Паскалев: според него „литературата трябва „преди всичко да култивира у детето усет за красота и нравственост“.

Гледището на д-р Кръстев споделят мнозина сътрудници на „Мисъл“. Сред тях най-напред ще посоча Яворов, който в текст за Петко Славейков казва: „Учи ли млади и стари на онова, което сме били и което трябва да бъдем, или пей за любов и омраза, – пише ли, за малки и големи, върху онова, което е било и което не трябва да бъде, или проповядва борба и неустрашимост, – той бие, разбужда и стряска, с еднаква сила и знание“¹⁸. Цитираният текст е важен за настоящото изследване преди всичко с това, че Яворов не изпуска от вниманието си невръстния адресат на Славейковото творчество; че за него той е равнопоставен с възрастния – защото и за двамата се пише с „еднаква сила и знание“ (впрочем едва ли е изненадващо, че Яворовите текстове „виждат“ детето – нека си спомним „Две хубави очи“ и „В часа на синята мъгла“).

Единението на красивото и доброто в художествения текст като залог за неговата пълноценност утвърждава и П. В-ев, отправил препоръка подрастващите да четат литературни произведения, които „... със силна и чиста наслада развиват съчувствие към доброто и отвращение от злото, които подбуждат енергията, които развиват наблюдателност, най-сетне които дават естетично образование“¹⁹.

До „същинската“ художественост се докосват и няколко критически отзива за конкретни творци и произведения. Особено ценно за настоящото изследване е мнението на Пенчо Славейков за стихотворенията на Стоян Попов, определени като „истински песни за деца“ – заради „темите, както и лекия им език и тон“, също и заради извънредно лекия им стих²⁰. Фактът, че Пенчо Славейков

¹⁷ К. К. Христоматия. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 9, с. 266.

¹⁸ ЯВОРОВ, П. К. Петко Рачев Славейков. – В: *Мисъл*, XII, 1902, № 2, с. 119.

¹⁹ П. В-ЕВ. Ученически другар. – В: *Мисъл*, VIII, 1898, № 6, с. 509.

²⁰ СЛАВЕЙКОВ, П. Детска китка. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 1, с. 125.

посвещава специален критически отзив за детска стихосбирка, е от изключителна важност. Това е жест на „голямата“ периодика по отношение на литературата за „малките“, знак за забележимото присъствие художественото слово за деца в културния ни живот, признание за добрите му постижения. В същото време публикацията на Пенчо Славейков е извънредно значима и с това, че придава устойчивост на първите стъпки за създаване у нас на истинска литературна критика за детската литература. Под „истинска“ критика тук разбирам такава оценъчна рефлексия, която има за референт естетическата страна на художествения текст, изместването на вниманието от неговата педагогическа стойност към образната оригиналност. Публикацията на Пенчо Славейков е важна и с това, че обозначава еднакъв оценъчен критерий, с който може и трябва да се подхожда към „двете литератури“ – за възрастни и за малки.

Велико Йорданов е друг ценител на Чичо Стояновата поезия, изразил високата си оценка за нея в сп. „Мисъл“. Литературен критик, публицист, историограф и библиограф, който през по-голямата част от професионалния си път е ангажиран с образователното дело, Велико Йорданов гледа на детската поезия на Чичо Стоян и през оптиката на естетическото, която му позволява да характеризира стиха в стихотворната приказка „Мехурко“ като „звучен“²¹.

Примерите за висока художественост по-често са от преводната литература. Публикация за романите „Бялата ръкавица“, „Ямайски марони“ и др. от Майн Рид²² онагледява възискателния критерий, с който се подхожда към образното изграждане на текста. Приветствайки превеждането на „много произведения за малките читатели“, И. С. А. (Иван Андрейчин) говори за положителното влияние на романите на Майн Рид върху „ума и сърцето на младите читатели“.

Критериите за висока художественост с пълно право включват качеството на превода, когато творбата е от чуждестранната литература. „... у нас все още не искат да разберат мъчнотиите на превода, не искат да разберат, че и за превода трябва художници“, отбелязва И. С. А. в същия свой отзив.

Романите на Майн Рид препоръчва и друга рецензия в „Мисъл“, която ги определя като „незаменимо богатство за детските библиотеки“²³. Отзивът за „Жилище в пустинята“ се спира както на смисленото и подходящо за юноши съдържание, така и на някои художествени особености – знак на съзнанието за двуединството на

²¹ ЙОРДАНОВ, В. Ст. М. Попов. – В: *Мисъл*, XI, 1901, № 3, с. 208.

²² И. С. А. [ИВАН АНДРЕЙЧИН]. Майн Рид. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 1, с. 123.

²³ С. Капитан Майн Рид. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 10, с. 364.

семантика и образна плът на творбата, за нейната специфична естетическа същност. Естетическите достойнства се представят през общи характеристики, като „твърде художествени“ описания. Съдържателната релевантност на романа е видяна в неговия „религиозно-семеен дух“, в качествата на изобразените деца, които са „възпитани, любезни и послушни“, в нарисуваните „семејни картини“, в направените „описания на множество тропически растения“, но преди всичко – във високите „хуманни тенденции“ и в осъждането на „унизителната търговия с роби“. Отбелязаните съдържателни достойнства на препоръчания роман от Майн Рид насочват към част от ценностите, които биват утвърждавани чрез страниците на „Мисъл“: семейството, доброто възпитание, хуманността. Изведена е и една негативна ценност, или антиценност, – търговията с роби²⁴, или, ако я превърнем в положителна ценност, може да я наречем *човешки права* или *свобода*.

Представянето на основните ценности, които според „Мисъл“ може и трябва да формира детско-юношеската литература, предполага да се съберат и да се систематизират отделните елементи на аксиологичната карта, които са пръснати из страниците на списанието в различни негови годишнини. Най-често споменаваните ценности са нравствените. В синонимната си вариативност на състрадателност, милосърдие, доброта, отзивчивост и др. те се появяват в множество публикации и с право може да бъдат наречени аксиологичен гръбнак на детско-юношеската ни литература – както я проблематизира сп. „Мисъл“.

По отношение на ценностите, имплицирани в детската литература, специален интерес предизвиква отзивът на Никола Колушев за сп. „Детинска почивка“²⁵. Авторът създава и разгръща подробно опозицията преводна руска литература за деца – българска литература за деца. При все че не подценява достойнствата на някои от публикуваните в „Детинска почивка“ текстове от руски писатели, Н. Колушев е категоричен: „... невсякога русите пишат добри статийки²⁶ и невсякога полезните за руските деца статийки могат да бъдат полезни и за българските“. По-нататък авторът разгръща идеята си, че малкият читател у нас се нуждае не от руска, а от българска душевна храна, която може да бъде свързана с „отечествената история“ и да развива „национална гордост“.

Материалът на Н. Колушев поставя силен акцент върху въз-

---

²⁴ При все че в САЩ е официално забранена през 1808 г., тази търговия продължава докъм последната четвърт на XIX век и е предмет на изображение в множество литературни творби.

²⁵ КОЛУШЕВ, Н. Детинска почивка. – В: *Мисъл*, I, 1892, № 12, с. 838–840.

²⁶ Под „статийки“ тук се разбираат „разкази“.

можността за гражданско формиране на младите хора през литературата – ценност, която съответства на общия дух на сп. „Мисъл“ с неговата критическа независимост, самостоятелност на застъпваните позиции и аргументативна зрялост – все измерения на интелектуалната автономия като изява на модерната публичност. В момент, когато детско-юношеската ни литература има за свой възпитателен приоритет послушанието, Никола Колушев пише против него заради пасивността, която то носи като „принадена стойност“ на общия педагогически ефект. А пасивността, липсата на собствено мнение или страх от изразяването му – въобще подчинението на външни авторитети – са антиценности, които сп. „Мисъл“ отхвърля и с цялата си публикационна енергия им противопоставя ясно изразената личностна индивидуалност, собствената позиция и стремежа към гражданско социално участие. Гражданските ценности са едно от особено важните аксиологични полета, в което се засичат разбиранията на сътрудниците на „Мисъл“ за „двете литератури“ и за поведението на модерния човек в социалното пространство. Така доктор Кръстевото списание става застъпник на модерната гражданственост като ценностен аспект на детско-юношеската литература²⁷. „Деца, които са живи от природа, които не могат да стоят мирни, които много често заслужават наказание, но които, благодарение на това, че са добри и като ученици, и като деца, биват опростявани, обещават да бъдат най-добри граждани – (тук трябва да бъдат разбирани не деца с нравствени пороци, като лъжа, кражба и пр.); когато такива, които стоят „мирни“, които стоят на мястото си „тихичко“, не закачат другарите си, не носят постоянно в джоба си топка или друга някоя играчка – такива деца не обещават нищо и рядко биват добри ученици. Децата трябва да се възпитават не в парадно-смирено държане...“, твърди Н. Колушев в цитираната статия.

В друга своя статия Н. Колушев говори за негативните ценности мързел, ненавист, грубост, караници, използване на неприлични думи, прекомерно внимание към външния вид. И тъй като авторът е убеден в недостигащите сили на училището да противодейства на всички тези нравствени пороци, надеждите му са в детската периодика: „... излизането на детските списания трябва да се посреща с особена радост от всякого, който искрено желае нашето възпитателно дело да достигне един ден оная висота, на която се намира в другите народи“²⁸. Доброто, за което говорят художествените текстове, не трябва да се натрапва – „Нека учениците

---

²⁷ Тази проблематика разглеждам подробно в специално монографично изследване – вж. ГЕОРГИЕВА-ТЕНЕВА, О. Граждански ценности в българската детско-юношеска поезия (1878–1918). София: Петко Венедиков, 2021, 330 с.

²⁸ КОЛУШЕВ, Н. Нашите детски списания. – В: *Мисъл*, III, 1893–94, № 2, с. 183.

сами разсъждават за постъпките на героите и за наградата, която получават за тези постъпки. Личното мнение на автора трябва да се крие в това, което съобщава“, отбелязва по-нататък Никола Колушев, давайки израз не само на разбиранията си за ценностните послания на детската литература, но и за начина, по който тя би следвало да ги отправя. В редицата на отрицателните ценности авторът отново включва родителското наставничество, заплахите и насаждането на страхове като инструмент на опекунството.

Представа за високите художествени критерии на „Мисъл“ за детската литература получаваме не само през положителните, а и през отрицателните оценки за различни автори и текстове. Неподписан отзив за сп. „Детинска почивка“ отправя препоръка към редактора „да поместя и чисто поетически откъслечи, доколкото може да се намери у нас чиста поезия“²⁹. За неудовлетвореност от постиженията на детската ни литература говори и реторичният въпрос на Никола Колушев „... колцина от нашите стихотворци са се издигнали над опитите“. В тези случаи, както и в ред други, негативната оценка е обща, без вникване в детайлите на образната тъкан. Налице са и по-конкретни наблюдения върху художественото „опако“ на дадена творба, например че тя е „саката по ритма [ритъм – бел., м., О. Г.-Т.], според мнението на Стоян Заимов, изразено в обширна негова публикация за читанките“³⁰.

Идейно срещу безидейно, качествено срещу некачествено е опозиция, която стои в основата на повечето публикации за детската литература в сп. „Мисъл“. „За уличната сензационна литература“ от Божан Ангелов³¹ бие срещу проникването сред младежите на онази долнокачествена литература, която разработва единствено теми за кражби, прелюбодеяния, тайнствени загадки, скандални и пикантни „уж художествени съвременни истории“: „Работата е, че тя [сензационната литература] обгръща и друг един свят – света на школската младеж; злото е, че тази литература убива вкуса, размъща въображението и разслабва моралните чувства на оня млад свят, който утре ще бъде нова, културна България“. Представяйки застрашеността на естетическите емоции от пресиленото, грубото и вулгарното, Божан Ангелов е пореден глас в „Мисъл“, който защитава принципа на красивото и доброто като задължителен за духовната храна на младите хора. За похода на „жълтата литература против таланта“ неколккратно пише и В. М. (В. Миролюбов / д-р Кръстев). Авторите на сензационните романи той определя като

²⁹ Детинска почивка. – В: *Мисъл*, III, 1893–94, № 8–9, с. 705.

³⁰ ЗАИМОВ, Ст. Три читанки. – В: *Мисъл*, V, 1895, № 7, с. 756–765.

³¹ АНГЕЛОВ, Б. За уличната сензационна литература. – В: *Мисъл*, XIII, 1903, № 3–4, с. 181–192.

бездарни драскачи, които опустошават естетическото чувство, дразнят въображението с пикантност и драстичност, с образи на безсрамни и агресивни същества, на жестокости и убийства³². Особено важна за настоящото изследване е констатацията, че „по-младото поколение вече и не помни да е било някога другояче“³³, т.е. тези читатели са привикнали към ерзац литературата. Критикът обаче задава въпрос, който отвежда отвъд констатираните вреди от тази „литература“ (кавичките са на В. М.): защо нашето училище не се бори против тая язва.

Срещу откритата тенденциозност

Откритата тенденциозност е важен аспект на ниската художественост, според сп. „Мисъл“ (както предстои да видим, това е устойчива идея – поддържана особено ревностно от Атанас Далчев в рамките на полемиката му с Христо Радевски в сп. „Изкуство и критика“). Под „тенденциозност“ обикновено се разбира прякото изразяване на възпитателни предписания и познавателна информация, което поставя детето в подчинена позиция и изисква от него безусловно покорство.

„Мисъл“ се обявява категорично срещу акцентирания израз на идейни внушения и стремеж към оказване на пряко влияние върху читателя съобразно с авторовите убеждения. В студията си „За тенденцията и тенденциозната литература“ д-р Кръстев³⁴ определя тенденцията като „аномалия“ и „едно литературно заблуждение“ и залага естетическите цели на списанието – „да дадем един критериум за различаване художествените елементи и похвати от нехудожествените“. Основните твърдения на д-р Кръстев („1. Непосредствената цел на изкуството е да доставя специфичната *наслада*, по-общо *емоция*, която наричаме естетическа; 2. Извор на тая наслада не е нито „формата“, нито „съдържанието“, но отношението на дадена форма и дадено съдържание към съвкупността на нашите идеи за света и живота; 3. Изкуството не стои в никакво пряко отношение към нашите реални нужди и стремления, понеже онова, което то ни дава, не е действителност, а илюзия“) виждаме в съзвучие с отхвърления от Пенчо Славейков „публицистичен маниер“ на писане, за който се споменава в статията „Блянове на модерен поет“³⁵. Не по-малко важно за нас тук е наличието

---

³² В. М. Сензационните романи у нас и тяхното нравствено въздействие. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 5, с. 555–557.

³³ МИРОЛЮБОВ, В. [КРЪСТЕВ, д-р Кр.] Един поглед върху нашата литература. – В: *Мисъл*, XVI, 1906, № 1, с. 28–32.

³⁴ КРЪСТЕВ, Кр. За тенденцията и тенденциозната литература. – В: *Мисъл*, XIII, 1903, № 2, с. 98–106; № 5, с. 277–285; № 6, с. 356–369.

³⁵ СЛАВЕЙКОВ, П. Блянове на модерен поет. – В: *Мисъл*, XIII, 1903, № 3–4, с. 145–157.

на друго съзвучие – с множество публикации срещу дидактизма в детската литература – факт, който говори, че разбиранията за „двете литератури“ съвпадат.

„Само второстепенни таланти, ограничени и във възгледите за своята задача, си привързват и ума у временни партизански начала и обществени тенденции, – и в това отношение добре правят. Те извършват *пряко* онова, и *само* онова, което е странична работа на сериозните художници“ – те изчезват от съзнанието на хората, защото „тяхното сърце подяда червеят на публицистиката“, отбелязва Пенчо Славейков в „Българската поезия“³⁶.

Идеята за автономията на детското словесно изкуство от другите сфери на човешката култура, включително от педагогиката, най-пространно развива Славчо Паскалев във вече посочената студия „Нашата детска художествена литература“. Защитник на естетизма, познавач на европейските литературни шедьоври и радетел за пълноценна поетическа образност, той заявява решително несъгласие с онези, които възприемат детската литература като „средство да се дадат на децата в лека, привлекателна, „забавна“ форма теоретически и практически сведения, морална поука, за да им се вдъхнат хуманни, патриотически, религиозни и др. чувства“. На това Славчо Паскалев противопоставя естетическата наслада, естетическата емоция – „крайната цел на изкуството“. С твърда категоричност отзвучават думите, че „принципът „изкуство за изкуството“ е дълбоко верен“ и че натрапваните научни сведения и морални наставления са „първороден грях“ на поезията. Тази идея Славчо Паскалев подема неколккратно в различни части на своя текст, като всеки път внася нови смислови нюанси. Така например при поредно подхващане на същия въпрос четем: „... едно поетическо произведение по своята същност е свършено индиферентно спрямо всякакви интелектуални и етически съображения, тъй като непосредствената му цел като художествено творение се изчерпва напълно с удовлетворението на оная потребност на нашата душа, която е прието да се нарича естетическа“.

Нравственото наставничество в литературна форма среща неодобрение в още множество публикации в „Мисъл“. Някои от тях са написани от учени с несъмнен авторитет у нас или в чужбина, други от по-малко известни или дори трудни за идентифициране сътрудници списанието. „Излишно е да се дава поучение в края на всяка приказчица“, отбелязва Никола Колушев³⁷. Отзив за новоизлязла педагогическа книга на Д. Тончев – редактор на детското

³⁶ СЛАВЕЙКОВ, П. Българската поезия. – В: *Мисъл*, XVI, 1906, № 2, с. 73–90.

³⁷ КОЛУШЕВ, Н. Нашите детски списания. – В: *Мисъл*, III, 1893–94, № 2, с. 184.

списание „Пролет“, а преди това на известното „Детинска почивка“, отбелязва с неодобрителен тон изобилието от „нравоучителни приказчици за Иванча и за Марийка“³⁸.

Списание „Мисъл“ отхвърля и експлицирания, нарочно акцентирани познавателен пласт в детско-юношеската творба – той е възприеман като знак на литературна недоразвитост, на абсолютно нежелана художествено-педагогическа хибридность.

Пенчо Славейков настоява за отказ от идеята за образователна приложимост на литературата. Отграничавайки реалната действителност от художествената, той смята за погрешно литературната творба, която дава израз на субективното възприятие на външния свят, да се възприема като източник на обективно знание. „... художествените произведения, при всичкия им изглед на действителност, не представляват нито самата действителност, нито пък са нейно копие. Те са нейна преработка. Художникът преработва действителността и в своите произведения създава нов свят“, пише Пенчо Славейков, позовавайки се на своя лайпцигски преподавател по философия Йоханес Фолкелт³⁹. В по-късна своя публикация Пенчо Славейков отново убеждава, че „реалната“ и художествената действителност са от различен порядък и че пряка аналогия между тях не може да се прави. В статия за знаменития си баща той вметва: „... думите му „на света отчуждено живях“ не са само току-тъй поетически израз. Нему е идвало на ум на два пъти дори съвсем да се отчужди от света, да се покалугери“⁴⁰. Направената разлика между „поетически израз“ и реална действителност е очевидна. Впрочем тя е в пълен синхрон с преведената от д-р Кръстев статия с ярък антипозитивистичен патос на популярния морален философ М. Гюйо [Жан-Мари Гюйо]⁴¹. Текстът посочва основни точки на единение между наука и литература в европейската романова и поетическа традиция, акцентирайки върху натуралистите от края на XIX век, които „изказват претенцията, като науката, да търсят „точната истина“, вместо мита и игрите на въображението“. Публикацията е с острие срещу целенасочения и амбициозен стремеж за обединяване на познание и поезия, срещу тяхното насилено свързване, когато научните идеи не са проникнали органично в съзнанието на твореца. „Поетът може да бъде мислител, но не учител: той трябва да внушава, не да обучава“, настоява Жан-Мари Гюйо. Отнесена към детско-юношеската литература, тази статия отзвучава като призив за освобождаване на художествената образност от познавателни импликации, които целят

³⁸ СТОЛЕТОВ, К. Д. Тончев. – В: *Мисъл*, VI, 1896, № 3-4, с. 314.

³⁹ СЛАВЕЙКОВ, П. Душата на художника. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 1, с. 40.

⁴⁰ СЛАВЕЙКОВ, П. Петко Р. Славейков. – В: *Мисъл*, XI, 1901, № 9, с. 547.

⁴¹ ГЮЙО, М. Поезията и научно-философските идеи. – В: *Мисъл*, VI, 1896, № 6, с. 473-480.

преди всичко да подават научна информация и едва тогава, и то без да е задължително, да упражняват естетическо въздействие.

Без да навлизам в теоретични серпантини, ще припомня, че детската литература поначало има и познавателно-нравствен съдържателен пласт. Такъв пласт има и литературата за възрастни, но обикновено по-сложно кодиран. Това е добре известно на д-р Кръстев, който в студията си „За тенденцията и тенденциозната литература“ изрично изтъква, че литературата съдейства за „всестранно развитие на духа“. Но както е известно, границата между дидактизма и „естествената“, иманентната образователна стойност на детската художествена творба понякога е тънка и се нарушава с лекота. Сътрудниците на „Мисъл“ ратуват за доминация на литературността над поучителността, оценностяват онова словесно художество, което развива въображението, извиква естетически преживявания и обогатява мисловния опит, без да натрапва поучения в рецептурна форма. Дори когато става дума за баснята – най-дидактичния жанр, списанието изисква художественост: „Басните са полезни, но когато са художествени“, отбелязва Никола Колушев⁴².

Известна толерантност към познавателното съдържание на детската литературна творба проявява и Славчо Паскалев, който отстоява ревностно автономията на литературата от другите полета на човешката култура. Осъзнавайки иманентната обвързаност на художествения текст със знанието за обективната действителност, критикът, макар и най-напред да твърди, че „едно поетическо произведение по своята същност е свършено индиферентно спрямо всякакви интелектуални и етически съображения“, сетне добавя, че „от това съвсем не следва, че поезията не влияе както върху умственото, така и върху нравственото развитие на човека“, и че „изкуството разширява нашия кръгозор“.

Въпросната амбивалентност на словесното изкуство очевидно е добре известна и на д-р Кръстев, който в статията си „Нашата литературна периодика“⁴³ размишлява, покрай другото, и за бъдещото укрепване на българската литература, когато тя ще може „да възпита едно по-високостоящо, по-предано на идеята за общото благо поколение, с една дума, едно поколение, в което чувствата за справедливост и за нравствените задължения бъдат по-силни, нежелани в днешното поколение“.

Може да обобщим, че сп. „Мисъл“ не подценява възможностите на литературата да въздейства върху нравственото съзнание на читателя и да разширява познавателния му хоризонт, но категорич-

---

⁴² КАЛУШЕВ, Н. Нашите детски списания. – В: *Мисъл*, III, 1893, № 2, с. 186.

⁴³ КРЪСТЕВ, д-р Кр. Нашите литературни списания. – В: *Мисъл*, V, 1895, № 2, с. 239-246.

но се противопоставя на „детската болест“ на българската детска литература – дидактизма. Автономният живот на литературата, който утвърждава изданието, отхвърля предвзетата и експлицитна тенденциозност. Модернистичната естетика, чийто дух е алтернатива на патернализма в изкуството, се стреми към освобождаване на художественото слово за деца от назидателност, към разширяване публичното влияние на индивидуалистичните ценности, включително в територията на детството, когато се изграждат устоите на личността.

Как се формира художествен вкус

Въпросът за изграждане на художествен вкус у младата аудитория е едно от тематичните средоточия на „детския“ сектор в сп. „Мисъл“.

Още преди знаменитата четворка да постигне естетическата си консолидация, д-р Кръстев публикува в две части статията „За естетическия вкус“⁴⁴. В нея той изразява следното общо твърдение, което без съмнение се отнася до хора от всички възрасти, включително и детска: „Развитието на естетическия вкус е продукт на вродените способности на човека и на ония влияния, на които се излага той през времето на своето възпитание...“. Начертаната от редактора на „Мисъл“ програма за отваряне на нови духовни хоризонти се основава на убеждението му, многократно изразявано, че нашата читателска аудитория има слаба литературна култура и че е лишена от естетически вкус.

Вниманието към естетическия вкус преминава като червена нишка през цялото течение на сп. „Мисъл“, а възпитаването му в детска възраст се представя като залог за формиране на литературна култура.

В студията си за детската поезия Славчо Паскалев поставя специален акцент върху проблема за художествения вкус на подрастващите. Според критика той първоначално е *tabula rasa*, а по-нататък зависи от възпитанието. Ако остане неразвит или пък бъде развален с четене на неподходящи произведения, например сензационни, които определя като „най-отвратителните в детската литература“, децата ще станат „неспособни за високата наслада от истинската поезия“ (в началото на изследването си Славчо Паскалев уговаря, че пише само за поезия – заради нейната по-широка застъпеност и по-голямо значение).

В статията си „Катедрата по литература в нашия университет“ В. Мирюлюбов / д-р Кръстев⁴⁵ разглежда ниското качество на

⁴⁴ КРЪСТЕВ, д-р Кр. За естетическия вкус. – В: *Мисъл*, II, 1892, № 1, с. 35-43; № 4-5, с. 277-283.

⁴⁵ МИРЮЛЮБОВ, В. [КРЪСТЕВ, д-р Кр.] Катедрата по литература в нашия университет. – В: *Мисъл*, XVI, № 9, с. 566-574.

литературното образование в средното училище като предпоставка за незадоволителните резултати от университетското литературно образование. Учебните програми в средното училище получават категорично отрицателна оценка – те са „един абсурд“, който води до „затъпителна схоластика“, до „заучаване на чужди мнения и присъди върху разни автори, творенията на които ученикът обикновено нито е видял, а камо ли да ги е изучавал“. Вместо тези програми, преследващи „някаква криворазбрана историколитературна ерудиция“, са нужни други, убеждава редакторът на „Мисъл“, които имат за цел „да се обогатява и създава естетическото съзерцание“. Удивително актуален е д-р Кръстев с така формулираната цел на литературното образование в средното училище – фактически той, казано по съвременен начин, акцентира не върху знания *какво*, а върху умения *как*. Или: главното според него не е да се усвояват знания *за* история на литературата, а да се знае *как* да се чете самостоятелно художествен текст и как да се преживява естетически, в последна сметка да се възприема пълноценно и да се оцени според достойнствата му.

Близко гледище изразява И. Н. М. в публикация за сп. „Ученически другар“⁴⁶ – месечно литературно списание за ученици: „Училищата дават, наистина, знания, но само това не стига. [...] Къде са онези художествени произведения, които [...] дават естетично образование?“.

Може да се обобщи, че според сп. „Мисъл“ истинска литературна култура не може да съществува без изграден художествен вкус – от него зависят смисълът от четенето, неговата пълноценност, критическото осмисляне на текста и неговото емоционално съпреживяване.

Какъв е разбираемият за децата художествен език

Високият интелектуализъм на „Мисъл“ не означава, че вижданията за детската литература надвишават рецептивните възможности на невръстния възприемател. Тъкмо обратното, налице са не един и два призова за съобразяване с възрастовите особености на децата, с техния кръгзор и социален опит. Сътрудниците на изданието отчитат спецификата на детската природа и внимават пред нея да не се поставят непосилни задачи. „... вобщо е мъчно да се пишат стихотворения за деца“, отбелязва Никола Колушев още в първата годишнина на сп. „Мисъл“⁴⁷, с което насочва към отговорността, с която следва да се подхожда към детската литература, но преди всичко – към нейната специфика. Тези думи са знак на ясното съзнание за своеобразието на художествения език, с който се говори на децата,

⁴⁶ И. Н. М. Ученически другар. – В: *Мисъл*, VIII, 1898, № 6, с. 509–510.

⁴⁷ КОЛУШЕВ, Н. Детинска почивка. – В: *Мисъл*, I, 1892, № 12, с. 840.

и съответно за нужната самовзискателност на детските автори.

„Мисъл“ прокарва последователно и безусловно виждането, че е нужно детето да разбира художествения текст. Като вземем предвид философската ерудираност на д-р Кръстев и постоянното внимание на редактираното от него списание към психичната дейност на човека, може да си обясним задълбоченото и разностранно проблематизиране на въпроса за „детскостта“ на словесното изкуство.

В отзива си за „Детинска почивка“ Никола Колушев, коментирайки поместени в списанието стихове, отбелязва, че те са писани сякаш за възрастни хора. Тук логично идва въпросът какви са характеристиките на литературата, която не е за възрастни хора, а за деца. Според Никола Колушев от стихотворенията трябва да „вее детска веселост“ – а не „да огорчават благатките детски дни“. В цитирания по-горе отклик за „Звездица“ и „Младина“ на Никола Колушев⁴⁸ откриваме по-разгърнати виждания за детската литература – тя следва да стъпва на добро познаване душата на детето, нейните нужди и наклонности. Писателят трябва „да се откаже от себе си като възрастен човек, да се прероди, да заживее онзи живот, който живеят децата“.

В раздел „Поезия за деца“ на статията си „Из нашата литература в последните дни“⁴⁹ И. П. Плачков [Иван Пеев-Плачков] отбелязва, че „поезията за деца не се пише по-лесно от поезията за възрастните“; че „кога пише за деца, поетът не трябва да изображава онова, което той си мисли за децата и детинския живот, а онова, което децата си фантазират за света и за природата“; че „децата съвсем слабо абстрахират, те мислят главно в образи и картини“. Критическата релевантност на тези думи се дължи както на теоретична ерудиция, така и на задълбочено разбиране на детската природа (Иван Пеев-Плачков е авторитетен учител, член на редакционния комитет на „Училищен преглед“ – официално издание на Министерството на народното просвещение, инициатор и редовен сътрудник на сп. „Учител“, впоследствие министър на просвещението и дописен член на Българското книжовно дружество⁵⁰). Нищо от онова, което Иван Пеев-Плачков казва за детската литература, не е загубило своята актуалност. И ако изтъкнатите от него особености на художественото творческо за деца днес са известни на всеки студент, преди 130 години те представляват ранни прозрения за един нов сектор на българската художествена литература.

Както вече стана ясно, сред най-значимите публикации за

---

⁴⁸ КОЛУШЕВ, Н. – В: *Мисъл*, III, 1893, № 2, с. 182-188.

⁴⁹ ПЛАЧКОВ, И. П. Из нашата литература в последните дни. – В: *Мисъл*, IV, 1894, № 7-8, с. 700-712.

⁵⁰ От 1911 г. Българското книжовно дружество се преименува на Българска академия на науките.

детската литература в сп. „Мисъл“ е отзивът от Пенчо Славейков за „Детска китка“ на Стоян Попов. В него, наред с всичко друго, се отбелязва, че у Васил Попович, Петко Славейков, Иван Вазов и Константин Величков „темите са почти всички вземани от сфери чужди за детската душа, теми повече пригодни за докторски дисертации, отколкото за детски песни“. Насърчавайки Стоян Попов да продължи да твори за деца, Пенчо Славейков още веднъж изтъква достъпното писане като безусловно изискване към детския поет: „... наивният тон на песните показва дарбата на автора им да се приравнява към наивното детско схващане на децата. Желали бихме, ако г. Попов продължи да пише още песни за деца, да зема теми за песни повече картини от природата и събития, които детската душа лесно може да схваща“.

Критерият за достъпност се поставя в още много публикации в „Мисъл“ – обемът на четивото трябва да е съобразен с възрастта на детето (Никола Калушев), художествените текстове трябва да съответстват на възрастта и умствения ръст на детето (Стоян Заимов). Особено важно тук е мнението на Славчо Паскалев, защото в перспективата на разбирането му за ненужността на литература, създавана специално за деца, въпросът за достъпността изниква с първостепенна важност. „Тоя въпрос е отдавна решен от практиката в положителен смисъл – твърди критикът. – Вземете напр. приказките на Андерсена [...] те са съвършено достъпни за децата, които ги четат със същото удоволствие, както и възрастните.“ По-нататък все пак Славчо Паскалев разглежда и различията в рецептивните възможности на детето и на възрастния – те не мислят и не чувстват еднакво; не всичко, което чете възрастният, може и трябва да се дава на детето, смята той, а най-подходящото четиво за подрастващите е добрата приказка – защото съчетава висока художественост с пълна достъпност.

Материалите в „Мисъл“, засягащи въпроса за достъпността на адресирания до децата художествен текст, вярно напипват пулса на онова специфично, което прави възможна литературната комуникация с подрастващите. Изнамерената специфика е надисторична, тя не страда от някаква контекстуална ограниченост, а е валидна въобще, включително и в наше време. Това е поредно теоретично прозрение за своеобразието на детската литература – за акордиране на езиковата ѝ комуникативност, на тематичната и сюжетната ѝ релевантност според възрастта на възприемателя.

Какво (не) би трябвало да четат подрастващите

Вниманието на сп. „Мисъл“ към детско-юношеската литература се изразява не само в коментари и препоръки за нейните худо-

жествени качества, но и в наблюденията над битието ѝ сред младите читатели – преди всичко ученици. Сътрудниците на „Мисъл“ са убедени, че детско-юношеският литературен хоризонт зависи изключително много от придобиваните в училище читателски нагласи и опит. Изданието съдържа ясно очертана и богата по съдържание парадигма, която проблематизира средното образование и конкретно обучението по литература. Най-изявена е тази парадигма през първите годишнини на „Мисъл“, може би защото все още е близко времето на доктор Кръстевата свързаност с Казанлъшкото учителско дружество и с учителстването му в София. Налице са внушителен брой отзиви за учебници по литература, христоматии, учителски практики, както и за тяхната административна подчиненост на Министерството на просвещението, чиято дейност се оценява ниско и се поставя под критически обстрел заради нецелесъобразни решения или бездействие. Д-р Кръстев посвещава на средното и на висшето училище множество публикации, като разглежда образованието в кръговрата на недостатъчно подготвени ученици – недостатъчно подготвени студенти – недостатъчно подготвени учители.

Д-р Кръстев е безкомпромисен застъпник за литературно обучение, което се основава на високохудожествени текстове, широк кръгозор, разбиране на различни жанрове и стилове, умение за самостоятелно четене и естетическо преживяване. Ето защо в статията си „Нашите литературни списания“⁵¹ той разкрива неприемимост с онзи „страшен педантизъм и мъртво буквоедство“ сред учителите, които преподават литература, без самите те да са добри литератори и добри педагози, а само стриктни изпълнители на административните разпоредби на просветното ведомство. Неприемим е и с онези христоматии, които отстъпват от принципа да съдържат само „най-доброто, най-необходимото, най-образователното“⁵². Според критика е важно „да се препоръча на ученика чрез домашно четене да добие по-цялно представление за един автор, от когото той е изучил с помощта на учителя едно и две произведения“⁵³.

Доктор Кръстев мисли литературното образование на учениците без каквато и да било дисциплинарна ограниченост – независимо от отдадеността си на литературата. В обширната си рецензия за христоматиите на Иван Момчилов и на Стефан Костов и Димитър Мишев той посочва каква следва да бъде общата цел на средното училище – „да ни научи да говорим и да пишем разсъждения, – да м и с л и м [разр. на д-р К.], ето оная духовна деятелност, към коя-

⁵¹ КРЪСТЕВ, д-р Кр. Нашите литературни списания. – В: *Мисъл*, V, 1895, № 2, с. 239–253.

⁵² К. К. Христоматия. – В: *Мисъл*, IX, 1899, № 9, с. 266.

⁵³ Пак там, с. 267.

то са насочени първите и последните стремления на училището⁵⁴. Тези думи са достатъчни, за да обезсилят всички обвинения в естетизъм, самозатворен интелектуализъм, въобще в някакво културно сектантство от страна на д-р Кръстев – обвинения от времето на социализма, чието ехо не е заглъхнало съвсем и днес.

Конкретният анализ на двете христоматии сменя в себе си следваната от сп. „Мисъл“ възискателност спрямо всяка форма на литературен живот. Култивирането на интерес към литературата и на умения за четене изключват грешките при създаването на подобни учебни помагала, убеждава д-р Кръстев. Негов прицел са не толкова отделните слабости в детайлите, колкото сбърканата методология, която позволява биографиите на писателите да приличат на поучителни статии, художествените текстове да се изсипват хаотично, да се правят неиздържани класификации на жанрове и на видове стихотворна реч, да липсва каквато и да било композиционна логика, да се предлагат слаби преводи, да се демонстрира лош художествен вкус. Списание „Мисъл“ не пропуска да посочи и пример за сполучливо направена христоматия, макар че нито е българска, нито принадлежи на актуалния исторически момент – това е известната у нас антологийна книга на Галахов, възприета от Петко Славейков като вдъхновение, според спомената по-горе статия на Пенчо Славейков за неговия баща.

Литературността се защитава и от Тодор Страшимиров в статия⁵⁵, изразяваща несъгласия с учебника по литература на А. Теодоров [Александър Теодоров-Балан]: „... всякъде в учебника липсва системно и ясно схващане на предмета от обща литературна страна“. Материалът е част от полемика за учебника на Александър Теодоров-Балан, започнала в „Български преглед“. Важно е да се изтъкне, че една от основните критики срещу въпросния учебник се отнася до дадения в него отговор на възловото питане що е литература – отговор, от който „човек не може нищо да разбере“.

Висок критерий към литературата отстоява и отзивът на В. И. за „Всеобща история на литературата“⁵⁶. Критическото острие тук е насочено срещу компилативния характер на изданието и случаите на немотивирано интерпретиране на художествения материал.

Славчо Паскалев се спира и на медиатора между учебните книги и учениците – възпитателя, който „сам да бъде достатъчно подготвен, т.е. да е литературно образован човек“. Оценката му за тази подготовка – очаквано – е изключително ниска. Като дъл-

---

⁵⁴ Пак там, с. 268.

⁵⁵ СТРАШИМИРОВ, Т. Още по литературата на г. А. Теодоров. – В: *Мисъл*, VI, 1996, № 6, с. 495–498.

⁵⁶ В. И. Всеобща история на литературата. – В: *Мисъл*, X, 1900, № 2, с. 140–144.

годинишен учител, Славчо Паскалев ясно вижда както това, което би следвало да знае и да умее всеки негов колега българист, така и крайно незадоволителната осведоменост в сферата на теория на словесността, чуждите литератури и „нашата сиромашка литература“. Важна предпоставка за ниските образователни резултати според Славчо Паскалев е „убийственият за всяка култура шаблон“, произтичащ от правилниците и програмите на просветното ведомство, както и от несъкрушимото убеждение, че стойността на едно произведение е пряко свързана с „поуката“ от него – ефект от дидактическите нагласи спрямо литературата, срещу които воюва не само Славчо Паскалев, а сп. „Мисъл“ като цяло през всичките години на съществуването си.

Вината на просветното министерство за незадоволителното състояние на литературната култура се изразява и в пасивността му по отношение на извънкласното четене, според сп. „Мисъл“. В „Дайте книги на учениците“ И. П. Плачков⁵⁷ поставя проблема за нуждата учениците да бъдат стимулирани към извънкласно четене на художествена литература. В цитиран по-горе отзив за месечното литературно списание „Ученически другар“ П. В-ев отправя остра критика към някои учители заради безсмислено строгото им придържане към учебната програма. „Не беше отдавна (па и сега не е рядкост), когато учителски съвети изгонваха ученици, които четат *външни* (курс. авт.) книги. Знаем факт: ученик от IV клас е изгонван от училище [...], защото е имал смелостта да чете Записките на З. Стоянова; друг факт: ученик е бит по главата с книгата „Крал Лир“, която е намерена под стола му. [...] Още има учители, които вярват, че четенето на *външни* книги е крайно вредно, и за тези учители идеален ученик е онзи, който чете само уроците“. Тук ще се въздържа да правя съпоставки на някогашния с днешния интерес на младите хора към книгите и ще се съсредоточа върху цитираното с оглед на неговия синхронен социокултурен контекст. Така ще може да направя извода за изключителната грижа на сп. „Мисъл“ за едно свободно, несковано от ведомствени догми литературно развитие, което се опира на индивидуалното любопитство и вълнение, на провокирания духовен ангажимент, на събудената фантазия и мисловна независимост.

Списанието публикува и материали с данни от анкетни проучвания за читателските интереси на учениците – предвестници на социологическото изследване на литературните нагласи и предпочитания у нас. Тези материали носят печата на дълбоката загриженост за читателския хоризонт на младите хора – за неговото със-

---

⁵⁷ ПЛАЧКОВ, И. П. Дайте книги на учениците. – В: *Мисъл*, V, 1895, № 7, с. 752-756.

тояние, но и за бъдещето му.

В „Дайте книги на учениците“ И. П. Плачков [Иван Пеев-Плачков] отбелязва „колко бедна е душевната храна на нашите ученици извън класовете“. Констатацията му стъпва на направено от него проучване сред ученици от трети клас (днешен седми). Прочетени през съвременната мрежа от знания за анкетния метод на изследване, данните, събрани от И. П. Плачков, изглеждат като плах социологически прощъпулник. От друга страна обаче, те са важен документ на времето, запечатил стремежа на един учител да опознае по-добре своите ученици, като разбере дали отделят време за четене и ако го правят – колко е то; какви четива избират. Оповестените факти са любопитни и от днешна гледна точка⁵⁸.

Вниманието на сп. „Мисъл“ към читателския профил на учениците е документиран и в „Причини за слабия успех по български език в нашите училища“ от Бойчо Колев⁵⁹. Материалът обобщава отговорите на зададения към ученички въпрос какво четат „извън класа“: избраните от тях романи са „от най-долна проба“, а досегът с „по-сериозни съчинения“ е по изключение⁶⁰. Съзнанието на Бойчо Колев за посредствеността на читателската култура не е пасивно – чрез страниците на списанието той отправя апел към просветното ведомство да предложи за всеки клас списъци за допълнително четене.

Съдържателната линия в „Мисъл“, развиваща идеята за отговорността, която просветното ведомство би трябвало да има за обогатяване читателския хоризонт на учениците, се преплита с линиите на други периодични издания, обосноваващи същото гле-

---

⁵⁸ Представена в обобщен вид, информацията за читателския избор на 31 ученици на 14-годишна възраст е следната: 22% не четат нищо; 26% четат сп. „Звезда“; 7% четат сп. „Мисъл“; 7% четат сп. „Младина“; 7% четат сп. „Градинка“; 3% четат сп. „Детинска почивка“; 3% четат „Робинзон“ [от Даниел Дефо]; 7% четат „Последните дни на Помпей“ [от Едуард Булвер-Литъл]; 3% четат „С огън и меч“ [от Хенрик Сенкевич]; 3% четат „Скитникът евреин“ [от Йожен Сю]; 3% четат „Разкази за деца“; 3% четат „Под игото“ [от Иван Вазов]; 3% четат „Драма във въздуха“ [от Емилио Салгари]; 3% четат „Сирота Цветана“ [побългаряване от Йоаким Груев на „Бедная Лиза“ от Николай Карамзин]; 3% четат „Изгубена Станка“ [от Илия Блъсков]; 3% четат „Дон Жуан“ [от Жан-Батист Молиер]; 3% четат „Новият Дон Жуан“. Останалите посочени текстове не са художествени – биографии на известни исторически личности, научнопопулярни четива по география, политически вестници и др.

⁵⁹ КОЛЕВ, Б. Причини за слабия успех по български език в нашите училища. – В: *Мисъл*, XIII, 1903, № 8, с. 508–514.

⁶⁰ Най-добрият пример е с ученичка, която е прочела „Нова земя“ [от Иван Вазов], „Клетниците“ [от Виктор Юго], съчинения от Каравелов и др.

дище. Сред най-важните публикации в тази сфера са на С. Спартански (Стилиян Чилингиров) в сп. „Учител“, които потвърждават необходимостта от стимулиране на началния читателски интерес и от неговото по-нататъшно умело ръководство. Списание „Училищен преглед“, което е издание на критикуваното министерство, отправя същите апели.

Тъй като изпитва системно недоверие към образователните управленци, сп. „Мисъл“ се стреми да компенсира поддържания от тях дефицит на информация за подходящи четива за учениците и се превръща в активен агент на идеята за отваряне на широк читателски хоризонт пред децата и юношите. Светещите точки в този хоризонт са рубриките „Библиография“, „Нови книги“ и „Критика и библиография“ – в тях сп. „Мисъл“ редовно публикува съобщения за новоизлезли детско-юношески списания, сборници, книги.

„Нашата детско-юношеска литература състои главно от списания“, пише Славчо Паскалев в предпоследната година от излизането на сп. „Мисъл“ и прави обзор на периодиката, адресирана до подрастващите – от Петко-Славейковата „Пчелица“ нататък, като акцентира върху предимно подражателския характер на текстовете, шаблонната им форма и създаването им най-вече от неизвестни автори, обикновено учители. Впрочем, както вече стана ясно, още в първата си годишнина сп. „Мисъл“ информира за детските списания „Младина“ и „Звездица“, а за „Детинска почивка“ публикува обширния текст, вече коментиран, от Никола Колушев за нашата детската периодика, в който се прави съпоставителен анализ на „Детинска почивка“, „Младина“ и „Звездица“ и се отделя специално внимание на поместените в тях стихотворения за деца. Като оценява положително самия факт на съществуване у нас на списания за невръстните читатели, авторът завършва материала си с пожелание за „по-целесъобразно редактиране“. Две години по-късно сп. „Детинска почивка“ получава оценка за постигнат напредък, който „се простира както върху неговата външност, така и върху неговото съдържание“, което „е станало много по-съобразно с детската природа“⁶¹ – що се отнася до разказчетата.

„Мисъл“ съобщава и за детските списания „Градинка“, „Библиотека на градинка“, „Детинска почивка“, „Здравец“, „Ученически другар“, „Детска радост“ – гр. Силистра, за Библиотека „Детинска почивка“. Както се вижда, анонси за детската периодика се появяват нередко, а направените коментари улавят същественото в нея и насърчават интереса на младите към словесното художество.

Списание „Мисъл“ – в съответствие с общата си концепция

---

⁶¹ ДЕТИНСКА ПОЧИВКА. – В: *Мисъл*, III, 1903, № 8-9, с. 704-705.

за „разхерметизирането на българската литература – на отварянето ѝ към света и към универсалните ценности“⁶², както и за разхерметизиране на кръгозора, често насочва към книги от чуждестранната литература – „Робинзон. Книга за прочит за децата“, „Избрани приказки от Ханс Кристиан Андерсен“, редица романи от Майн Рид – „Дяволският остров“, горещо препоръчан на „нашите младежи“, „Огнена земя“ и „Жилище в пустинята“, „Мексиканските разбойници“⁶³, „Клетниците“ на Виктор Юго, приказки от Шарл Перо, разкази и приказки за деца от Цоньо Калчев. Списанието осведомява и за издания, свързани със сценичното изкуство – „Детски театър“, както и за текстове, подходящи за детски утра и вечеринки.

Целият библиографски дискурс, посветен на детско-юношеската литература, показва, че сп. „Мисъл“ се отнася с внимание и отговорност към младата аудитория и нуждата тя да влиза в досег със словесното изкуство. Веднага обаче следва да отчетем, че правилото „качествено или нищо“ се отстоява неотстъпно. Рецензия за сборник със стихотворения за младежи остро критикува слабата съставителска работа, редакторските своеволия и многобройните грешки при посочване на имена на автори и на преводачи. Високият критерий към литературата за младите се оглежда и в оценката за русенското списание „Библиотека за младежи“ с редактор Ив. Кирев, определено като „литературна подигравка“ заради системно предлаганите образи на убийства, сомнамбулизъм, полудяване⁶⁴.

Славчо Паскалев – с присъщата си литературна ерудиция и интелектуална енергия, говори не просто за детски четива, а за детска библиотека. При все че се обявява против литературата, която се създава специално за деца, той, вземайки предвид даденостите, настоява на децата да се предлага само „истинско художествено творение“ и от детската библиотека да се отстранява „всяко бездарно съчинение, каквито и цели да преследва то“.

Концепцията за детското четене, която развива Славчо Паскалев, включва още две интересни тези. Едната се отнася до възрастта, от която да започва четенето: „... свободното четене не би трябвало да почва от твърде ранна възраст“. „Детето трябва да почне самостоятелно да чете едва тогава, когато привикне да борави малко-много свободно с книгата в училището и стане способно да разбира отвлечени понятия. А това за повечето деца едва ли е възможно по-рано от десетата година“. Представеното гледище едва ли

---

⁶² ДИМИТРОВА, Е. Българският литературен модернизъм. – В: *Българско и модерно*. Съст. Е. Димитрова. София, Издателски център „Боян Пенев“ – Институт за литература при БАН, 2014, с. 25.

⁶³ Според други издания – „Мексико, Мексико...“.

⁶⁴ Библиотека за младежи. – В: *Мисъл*, VII, 1897, № 3, с. 279–280.

ще буди учудване, като се вземе предвид убедеността на автора в необходимостта на детската литература, т.е. имплицитното убеждение, че децата следва да четат само произведения, писани за възрастни и съответно трудно разбираеми. Аргумент в подкрепа на виждането си Славчо Паскалев намира у Русо, чийто герой Емил задълго се задоволява само с „Робинзон“ на Даниел Дефо, а също и у Белински, според когото ранното четене вреди на самостоятелното мислене.

Сп. „Мисъл“ излиза в години, когато българската детско-юношеска литература има своите първи самостоятелни книги и специални периодични издания; когато обществото все по-ясно осъзнава, че децата се нуждаят от собствена духовна храна, а увеличаващият се брой на грамотните подрастващи и на издателствата предполага усилване на литературната комуникация в средата на младата аудитория.

Списание „Мисъл“ има важен принос за осмислянето на детско-юношеската литература като дял на художествена култура, който е равностоен на т. нар. „голямо“ словесно изкуство. Представен в синтезиран вид, този принос се отнася до следното:

- Разкрива ценността на детското умение за общуване с художествената литература;
- Поставя категоричното изискване за повишаване на естетическата стойност на литературата за децата и юношите;
- Полага основите на теоретичното проблематизиране на детско-юношеската литература;
- Утвърждава значимостта на литературната критика за детско-юношеската литература.

„Мисъл“ – едно от най-авторитетните периодични издания в историята на българската литература, стимулира развитието на словесното изкуство за млади читатели в посоката на естетическото усъвършенстване, надмогването на патерналистичната му ограниченост и на битието му на педагогически инструмент. В период, когато детско-юношеската ни литература оформя своята идентичност, а творбите търсят четяща аудитория, „Мисъл“ изпълнява ролята на културен медиатор, който насърчава детските поети и разказвачи да създават естетически и нравствено издържани творби, стреми се да привлече подрастващите към книгата и да представи нейните най-добри постижения. Металитературната линия в доктор Кръстевото списание ратува за място на детско-юношеската литература в българската духовност, придава ѝ стойност-

та на сериозно словесно творчество, привлича вниманието към нея, дава ѝ право на живот, отхвърля схващането ѝ като „доведено дете в семейството на значимите културни стойности“⁶⁵. „Мисъл“ утвърждава детско-юношеската литература, стимулира детското четене и така се превръща в агент на литературна комуникация в широк възрастов диапазон. Осъзнавайки, че „големият“ читател не се появява от нищото, а се гради с години – още от детството, сътрудниците на сп. „Мисъл“ създават културен фундамент, без който цялостният духовен хоризонт би бил твърде нисък. Българското „детско“ литературознание започва истинския си живот в сп. „Мисъл“. Корените на хронологически по-късните опити за историзиране на българската детско-юношеска литература, за нейното критическо осмисляне и теоретично концептуализиране са именно в доктор Кръстевото издание с неговите високи критерии и очаквания.

Публикацията на Славчо Паскалев пък задава полемична перспектива в обсъждането на художественото слово за деца, снемаща в себе си идеята, че крайни истини в хуманитарното познание няма, че аргументацията чрез свободна дискусия е знак за модернизация на критическия дискурс.

---

⁶⁵ СТЕФАНОВ, П. Антология Българска детска литература. Велико Търново, ИПК „Св. Патриарх Евтимий Търновски“, 2000, с. 7.

„ЗЛАТОРОГ“ И ЗЛАТНОТО ВРЕМЕ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА

„Златорог“ създава силно поле на културна гравитация, което близо четвърт век изпълнява ролята на художествен и интелектуален център у нас. В културното значение на списанието днес ни убеждава както всеки нов негов прочит, който може да направим лесно благодарение на свободно достъпното му дигитализирано копие, така и множеството изследвания, осветляващи различни аспекти от приноса му за литературния живот, за развитието на културата и утвърждаването на хуманността.

Както е известно, първата книжка на „Златорог“ излиза без оповестяване на програма, цели, концепция, издателски проект. Те обаче съществуват имплицитно в публикуваните материали и особено много в статиите, написани от редактора Владимир Василев. Заради високия художествен критерий и последователното отстояване на автономния живот в изкуството списанието е определяно като „чудото“ и „една от най-мощните и престижни институции на българската култура“¹, като „истинско национално духовно богатство“² и „феномен на културата“³.

Културната политика на „Златорог“ включва и удовлетворяване на „духовните потреби на детето“. Множество публикации застъпват идеята за създаване на цялостна концепция за ценностно формиране и приобщаване на невръстния човек към литературата, както и към другите изкуства. Стремехът на списанието към постигане на културен интегритет намира израз, освен във всичко друго, и в осъзнатата, целенасочена и последователно проявявана грижа за израстването на детето в личност, която обича и разбира изкуството. Духовният профил на възрастния човек зависи от духовната храна, поемана в детството – тази идея, вложена имплицитно във всички публикации за изкуствата за деца, в това число и словесното, намира обобщен израз в статия на Владимир Василев

---

¹ ТРАЙКОВА, Е., М. НЕДЕЛЧЕВ. Списание „Златорог“ и неговият редактор Владимир Василев. С избрана и аотирирана библиография. София: НБУ, 2020, с. 9; 10.

² СП. „ЗЛАТОРОГ“. – В: *Речник на българската литература след Освобождението*. Институт за литература при БАН: <http://dictionarylit-bg.eu/%D1%81%D0%BF-%D0%97%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B3>

³ ВАСИЛЕВ, С. Литературният мит Владимир Василев. В. Търново: Слово, 2000.

по повод театралните спектакли за малкия зрител: „Към детските представления театърът трябва да се отнася със същата сериозност, както с представленията за възрастни. Най-малко – заради това, защото на тях се формира вкусът на бъдещата му публика“⁴. Всъщност възрастовата диференциация, която списанието прави в сферата на художествения живот у нас, е условна – не само защото в детето се вижда бъдещият читател и зрител, но и защото по отношение на изкуствата за деца се отстоява същият висок критерий, който се прилага и към творчеството за възрастни.

През почти четвъртвековното си съществуване изданието публикува не само съобщения и отзиви за различни артистични прояви, чийто адресат е детето (в рубриката „Преглед“), но и концептуални статии, критически анализи и начертания за развитието на изкуствата за деца (литература, театър, изобразително изкуство, общи културно-обществени въпроси). Целта на тази публикационна политика намираме изразена пряко в статия на известния юрист и дипломат проф. Венелин Ганев⁵ – „сцепление между нашата българска общественост и нашата култура в нейната цялост“, приобщаване към „творения на литературата, музиката и образното изкуство, които се издигат над възприетото във всекидневието, комбинирано с една одухотворена идея, създаваща около него истинска атмосфера на високо художествено и духовно съзерцание“.

Литературата за деца в критическа перспектива

Какво означава детето за „Златорог“, личи от десетки публикации в списанието, които документират вдълбочено внимание към художествените качества на литературата за малките момичета и момчета в периода на ранното им ценностно изграждане.

„Златорог“ не публикува произведения за деца, но в продължение на три години отпечатва на части „Някога“ на Дора Габе – творба, която с убедителни аргументи може да бъде отнесена към всяка една от „двете литератури“ – за деца и за възрастни. Публикацията на това оригинално, значимо и днес повествование не е единственият жест на Владимир Василев към него. Скоро след появата му той помества и свой отзив⁶, в който определя „Някога“ като „малки психологически етюди в поетическа форма, един оригинален и прелестен жанр“. С изключителния си усет за автентичното

---

⁴ ВАСИЛЕВ, Вл. Детските представления на Народния театър. – В: *Златорог*, XX, 1939, № 5, с. 255.

⁵ ГАНЕВ, В. Култура и българската общественост. – В: *Златорог*, XII, 1941, № 6, с. 288–289.

⁶ ВАСИЛЕВ, Вл. „Някога“ от Дора Габе. – В: *Златорог*, VI, 1925, № 4, с. 201–202.

и ценното в изкуството изтъкнатият критик открива в текста на Дора Габе детето с неговия учуден поглед към света, с фантазията му и с изнамирането на собствени обяснения за нещата. „Тънко и психологически вярно е характеризирани детската наблюдателност – пружинно–лека, фрагментарна“, отбелязва Владимир Василев.

„Златорог“ публикува още няколко отзива за книги, в които централният образ е на дете. За „Хляб наш насущний“ от Стилиян Чилингиров пише Малчо Николов⁷. При все че определя стила на повествованието като тежък, а пространните разсъждения – като излишно философстване, критикът дава безрезервно висока оценка за представянето на „людата жажда за игра на свобода, детското любопитство и наблюдателност“.

„Детски години“ – първата част на „Преживяното“ от Тодор Влайков, е препоръчана от Александър Филипов⁸, като са подчертани „майсторското възсъздаване“ на „първите смътни душевни движения на едно дете“ и чудото „как се създава и как расте вътрешно един човек“. За втората част на същата мемоарна книга – „Като бях момче“, пише Славчо Данаилов⁹, който мотивира положителния си отглас със сполучливото предаване на впечатленията и мечтите на героя.

Признанието на „Златорог“ за творби, в които детето е демистур, са важни както заради точното отсъждане за тяхната художествена стойност, така и заради имплицитно изразената подкрепа за либералния тип възпитателска прагматика на текста, насърчаваща детето да взема самичко решения, да пробва, да изследва, да измисля – обратно на „детската болест“ на детската ни литература – дидактизма, подтикващ към послушание и безпрекословно следване напътствията на винаги знаещите и опитни възрастни. С това списанието имплицитно изразява подкрепа за модерните възпитателни идеи, които се застъпват за формиране у детето на свободен дух, критична мисъл и съзидателна активност.

Най-голямата заслуга за оценностяването на детската литература в „Златорог“ обаче е на Георги Цанев. Статията му „Приказен свят“¹⁰ има национално значение – тя поставя фундаментални въпроси на българската детска литература, които зреят от възникването ѝ и предполагат периодично обсъждане с оглед на проме-

---

⁷ НИКОЛОВ, М. „Хляб наш насущний“ от Ст. Чилингиров. – В: *Златорог*, VIII, 1927, № 2-3, с. 116-119.

⁸ ФИЛИПОВ, Ал. „Преживяното“ от Тодор Влайков. Част първа – „Детски години“. – В: *Златорог*, XV, 1934, № 8, с. 385-386.

⁹ ДАНАИЛОВ, Сл. „Като бях момче“ от Т. Влайков. – В: *Златорог*, XX, 1939, № 9, с. 457-459.

¹⁰ ЦАНЕВ, Г. Приказен свят. – В: *Златорог*, XI, 1930, № 2, с. 86-94.

нящия се социокултурен и литературен контекст, на динамиката в художественото мислене.

На първо място, Георги Цанев се противопоставя на безотговорното отношение към детската литература: „На детската литература мнозина гледат твърде леко: смятат, че щом се пише за деца, може всякак, работата не е сериозна“. Така критикът повдига като проблем масовото писателско насочване към детската аудитория, което става през 20-те години на миналия век. Както множество публикации от този период твърдят, една от главните причини, поради които мнозина избират детската литература като свое творческо поприще, е комерсиална.

Вторият проблем, който Георги Цанев повдига, произтича от първия и се отнася до направата на детското произведение в проза. За да е по силите на всеки пишещ, устремен към бърза печалба, текстът се слабя от интересна историйка, малко хумор и много морализаторство. С това Георги Цанев се докосва до две често срещани детски болести на детската белетристика – елементарния сюжет, при това превърнат в единствен изразител на художествената идея, и дидактичното поучение. На тяхно място критикът поставя творческите умения, познанието на детската психология, способността да се вижда с очите на дете, да се мечтае с детско въображение, да се говори с детски речник.

Логиката на коментираната статия отвежда до основната теза: „Малцина схващат, че творчеството за деца е подчинено на същите закони, по които никнат и се създават художествените творения изобщо. Че и тук е нужна преди всичко дарба – дарба на поет, на художник“. И по-нататък: „... детската литература остава само основен дял от общото художествено творчество“. Както се вижда, Георги Цанев полага в общ ценностен ред литературата за деца и литературата за възрастни, разглежда литературата за „малките“ като част от цялата литература.

Разгледаните дотук въпроси, повдигнати от Георги Цанев, за мнозина са „вечно“ актуални, приличат им на апория, чиято противоречива същност предизвиква дискусии с непроходими лабиринти. Друг подобен въпрос е за читателската аудитория на детското произведение. Отговорът, който всъщност не е непознат и в онзи момент, гласи: „... не всичко, писано за възрастни, може да се чете от малките, но всичко, писано за деца, трябва да може да се чете и от възрастни“.

Както се вижда, Георги Цанев заема категорична, недвусмислена позиция по ред въпроси, които в онзи момент са наболели. Позицията му несъмнено внася ред в мисленето за детската литература и преди всичко пледира да има място до литературата за възрастни, представя я като значим културен факт, без който духовният живот

би бил непълноценен, а приемствеността в него невъзможна. Може да се каже, че с представените дотук съждения Георги Цанев става един от първите, които изразяват зряло, теоретично базирано естетическо самосъзнание по отношение на детската литература.

Разглежданата статия на Георги Цанев не е изцяло теоретична. След изложените общи постановки за детската литература текстът преминава към заслугите на един от неколцината детски писатели творци – Ангел Каралийчев. Скромното числително име „неколцина“ е употребено от самия Георги Цанев.

Всъщност Каралийчевото творчество – за деца, но и за възрастни, е един от критическите фокуси на „Златорог“. Каралийчев вече е напуснал „Нов път“ на Георги Бакалов (впрочем заедно с Георги Цанев, също с Асен Разцветников и Никола Фурнаджиев), отърсил се е от левите си увлечения и разработва различни пластове на „родното“, като в полето на детската литература ограничава модернистично-експериментаторското от сборника с разкази за възрастни „Ръж“ (1924) и преминава към по-достъпни форми, свързани с фолклорната образност и орнаменталистика.

„Между тях [неколцината писатели творци] едно от първите места заема, безспорно, Ангел Каралийчев, чиито книги носят всяка година радост за толкова малки читатели“ – пише Георги Цанев, като с тези думи встъпва в критическата част на публикацията си. Аналитичното му изложение нататък обхваща всичките излезли до този момент детски книги на Каралийчев и улавя типични особености в тяхната поетика, които днес лежат в основата на всяко изследване: приказно-романтична образност, митологични елементи, наивитет в изказа, оживяване на предметите, опоетизиране на всекидневното. Анализът на Георги Цанев е цѐнен и с прокараните паралели между творчеството на Каралийчев за деца и за възрастни. Специално внимание заслужава акцентът върху дистанцията на писателя от реализма: „Каралийчев не е реалист“. И по-нататък: той „построява своя нова действителност, в която владеят други закони“. В описанието на тази нова действителност Георги Цанев се спира на събирането на небесни и земни жители и на винаги наказваното зло.

Важно е да се изтъкне още една линия в аналитичното изложение на Георги Цанев: прокарването на граница между фолклорната приказка и приказките на Каралийчев с фолклорни мотиви. Както е известно, в периода между двете световни войни възниква особеният жанров формат на авторизираната приказка, наричана още преработена / преразказана приказка, а паралелно с този художествен наратив идва и неговото метатекстово обсъждане. Като характерни особености на Каралийчевия стил Георги Цанев сочи природните описания, внасянето на битови подробности, специфичното преплита-

не на реално и фантастично, съчетаването на художествено необходимото с нравственото, обрисуването на индивидуални характери, внасянето на човешки черти в образите на животни, лиризирания изказ, детското наивно възприятие на действителността, детския синтаксис и преди всичко – хуманистичния патос.

И още едно критическо мнение: че на Каралийчев повече му се удава да изобразява идилличното и съкровено, отколкото епичното и историческото („Затова „Крали Марко“ няма силата на другите му книги; затова е тъй незавършен и неосмислен „Забравеният кръст“).

Накрая на статията си Георги Цанев събира двете основни постижения на Каралийчев: „... неговият приказен свят увлича не само със своите естетически ценности, но и с она нравствен патос, който го движи“.

„Между младите български писатели Ангел Каралийчев е безспорно най-известният в детския свят“, се казва в един неподписан отзив за книгата с приказки „Край огнището“¹¹. Публикацията припомня двутомника „Приказен свят“ и разглежда новия сборник като потвърждение на творческото дарование на Ангел Каралийчев. Този материал също се спира на въпроса за отношението между народното и личното творчество и определя преработените фолклорни текстове като лично творчество на Ангел Каралийчев: „Разбира се, неговата творческа природа се е отразила и в тая книга – не само в избора, но и в отделните моменти, при разработката на които авторът е внесъл много нещо свое“. Диференцирането между народната приказка и нейния преработен вариант продължава по отношение на читателското усещане, че се среща с нов, оригинален текст, който носи отпечатъка на индивидуалния стил и образен език.

През 1935 г. списанието публикува голям материал от Малчо Николов с наслов „Светът на Каралийчева“¹². Оценката на литературния критик е валидна и днес – тя представя анимизма в повествованията на Каралийчев, младата поривност в стила му, потъването на читателя в първичното лоно, пресъздадено в творбите му. Основен фокус на критическото внимание в тази статия е сборникът с разкази „Ръж“, адресиран към възрастните, но за настоящото проучване той е важен с проникновените обобщения за образите на деца: „Витализмът на Каралийчев се проявява с особена сила и свежест при изображението на детето ... детето е чистота, ясна жизнерадост, начало на нов живот и като такова то носи в себе си онази неизказана радост, която никой преди Каралийчев не е изразил с такава непосредност“. В тази връзка Малчо Николов

¹¹ КРАЙ ОГНИЩЕТО. – В: *Златофог*, XII, 1931, № 4, с. 197.

¹² НИКОЛОВ, М. Светът на Каралийчева. – В: *Златофог*, XVI, 1935, № 9, с. 389–397.

изразява и мнението си за писателя като творец за деца: „Каралийчев се наложи като най-интересен и увлекателен детски автор у нас“. Твърдението е аргументирано с разнообразните теми, разработвани от писателя, както и с редица заглавия, определени като „интересни“ („Житената питка“, „Най-тежкото“, „Жълтици“ и пр.), и с вниманието към миниатюрното и специфичния лиризъм.

За детското творчество на Ангел Каралийчев пише и Петър Динеков¹³. В отзива си за „Птичка от глина“ той откроява романтико-легендарното в образите на миналото. Критическото око улавя типичния за Каралийчев подход към историята, който дава свобода на художника и ограничава реставратора на точната историческа фактология. Петър Динеков се насочва към игрите на творческото въображение и измислицата, към човечността и лиричната струя в картините на миналите времена. Разказите на съвременна тема критикът коментира с оглед не само на трогателното и човечното, но често и на комичното и отрицателното: „В неговия свят има много човечност и мекота, много нежност и затрогваща топлина“, но не и проповеднически морализъм. Езикът е характеризирани като „свеж, непосреден, увличащ“. Както се вижда, напластените насъгласия с дидактизма проговарят дори в отзив за текст, който е напълно свободен от него – за да изтъкнат като преимущество онази образност, която е съсредоточена в специфичната си литературност.

Вниманието на „Златорог“ към литературата за деца се проектира и в критическия материал „Китки за децата“ от Йордан Стубел¹⁴. В него се казва: „Една голяма духовна грижа набеляза култа към детето и пътя към едно ново възпитание“. Тук ключови са два израза – „духовна грижа“ и „култ към детето“. Върху тях с право може да се сложи акцент, защото представят синтезирано отношението на златорожци към невръстния човек. Колкото до култовото отношение – неговото начало може да търсим в първите години на ХХ век, но ясното му кристализиране е след Първата световна война. Това е култ, който става възможен именно след кървавата баня. (Тук изпреварващо ще посоча, че Калина Малина изразява подобно отношение към малките момичета и момчета, когато във в. „Литературен глас“ говори за „век на детето“.) Ще си позволя едно малко отклонение, за да обясня по принципа на аналогията защо именно следвоенният период е повратна точка в отношението към детето у нас. Ще се позова на публикация от Ангел Каралийчев в „Златорог“, която разказва за среща между Песталоци и Наполеон. Френският император, току-що завърнал се от поредна война, пожелал прочутият швейцарски педа-

¹³ ДИНЕКОВ, П. – В: *Златорог*, XII, 1941, № 9, с. 439-441.

¹⁴ СТУБЕЛ, Й. Китки за децата. – В: *Златорог*, VI, 1925, № 2-3, с. 149-151.

гог и хуманист да му обясни причината за огромния си авторитет. Отговорът гласял: „Ваше Величество, аз почнах оттам, където свършихте Вие. Събрах сираците от войните, за да ги насоча по пътя на истината и доброто“. Такава е и мисията на „Златорог“ спрямо детето: да го насочва към истината и доброто – непосредствено след трите войни, в мирните години и по време на Втората световна война.

Път към доброто трасира и посочената публикация на Йордан Стубел. В нея поетът, известен преди всичко с творчеството си за деца, прави обзор на ценни издания за малкия читател. Няма съмнение, че рубриката „Преглед“, поместваща отзиви за детската литература, има функцията да ориентира възрастните при избора на книга за малките читатели. Какво им препоръчва Йордан Стубел? Преди всичко, той изтъква нарастващата значимост на детската ни литература – дотам, че тя вече е заела „своя голям литературен пост“. Като пример за стойностно четиво авторът посочва „детската песен“ на Елин Пелин, Ран Босилек, Дора Габе и Стоян Дринов, а сред списанията отличава „Детска радост“ и „Светулка“ – с публикуваните в тях детски разкази от Николай Райнов, Симеон Андреев, Константин Константинов, Георги Райчев, Димитър Шишманов, Ангел Каралийчев и др. Критическото внимание се спира и на поредицата „Малка библиотека“ на издателство „Хемус“, която под редакцията на Ран Босилек отпечатва около 100 книги за младия читател от чуждестранни автори. Акцентът обаче е върху нови произведения от български писатели – Константин Константинов, Елин Пелин, Ран Босилек, Дора Габе. Отличена е и поредицата „Библиотека за младите“, редактирана от Дора Габе.

Несъмнено Дора Габе е един от авторите, за които „Златорог“ отваря страниците си най-гостоприемно, публикувайки текстове от нея и за нея. Само няколко месеца след излизането на повестта „Мълчаливи герои“ списанието помества отзив за нея от Ангел Каралийчев¹⁵. Значителна част от материала е посветена на преразказ на „Мълчаливи герои“, но обобщаващата критическа оценка, дадена накрая, е точна и убедителна: „Познавач на детската душа, нейните тайни трепети и заразителна наивност, сръчна в художествените образи, Дора Габе ни поднася една книга, пълна с живот и поезия. Същата майсторска ръка, която създаде прелестните разкази в „Някога“.

„Златорог“ посвещава специална публикация на жанровата форма, която е любима на децата – приказката. Материалът има есеистичен изказ (един от предпочитаните в списанието, за чието утвърждаване то съдейства извънредно много). „Детето и приказ-

---

¹⁵ КАРАЛИЙЧЕВ, А. „Мълчаливи герои“ от Дора Габе. – В: *Златорог*, 1934, X, № 10, с. 457-458.

ката“ от Симеон Андреев¹⁶ е експресивен и същевременно концептуален текст, който призовава към преосмисляне на традиционното отношение към децата – за да „съзнаем в тях човеци“, а чрез приказките „да им преподаваме първите уроци по език и хубост“, по човечност и обич.

Вниманието на „Златорог“ към знакови произведения на детската ни белетристика е израз на критическо съзнание за тяхната художествена пълноценност. По-късно, от позициите на своята изследователска дистанция, Симеон Янев ще направи следното обобщение: „В областта на прозата времето между двете световни войни означава *начална истинската художествена литература*“¹⁷. Златорожци имат неоспоримата заслуга, че в рамките на своя актуален, наситен със събития литературен живот успяват да разпознаят словесните образи, които са еманципирани от педагогическото поучение и оформят нов етап в разказваческото изкуство – създаването на завладяващи фикционални светове.

Списание „Златорог“, което е образец за художествена взискателност и вкус, проявява отзивчивост към най-успешното периодично издание за деца от своето съвремие – „Детска радост“, свидетелстващо за също толкова висок естетически критерий. В интервю, взето от Росица Чернокожева, Георги Мишев отбелязва: „Това, което някога „Златорог“ на Владимир Василев е било, на по-ниско възрастово равнище същата роля вършеше и „Детска радост“¹⁸. Ангел Каралийчев – сътрудник и на двете списания, излиза в „Златорог“ с обширен отзив за „Детска радост“¹⁹. С присъщия си лиричен тон писателят характеризира списанието като „лаборатория, в която майсторите на нашето художествено слово създават драгоценни дарове за децата. Миниатюри, които блещукат като росни капки в нивата на българската литература. В тия росни капки се оглежда самото синьо небе на доброто, на здравето и радостта“ ... „За това прекрасно – по съдържание и по външност – списание аз не мога да говоря равнодушно“. Емоцията в текста на Каралийчев обаче не е монотонна. От полюса на възхвалата тя прехожда към полюса на недоволството, когато мисълта се насочва към недооценяването на детската литература и детската периодика. С полемична острота иначе благодушният Каралийчев подчертава: „Обадиха се само ония, за които нашата книжовна градина раждала само боди-

¹⁶ АНДРЕЕВ, С. Детето и приказката. – В: *Златорог*, IV, 1923, № 7, с. 409-411.

¹⁷ ЯНЕВ, С. Българска детско-юношеска проза. София: Народна просвета, 1979, с. 72.

¹⁸ „ДЕТСКА РАДОСТ“ БЕШЕ „ЗЛАТОРОГ“ ЗА ДЕЦАТА. – В: *Литературен форум*, № 3, 23 – 30 ян. 2001.

¹⁹ КАРАЛИЙЧЕВ, А. Списание „Детска радост“. – В: *Златорог*, XVI, 1935, № 1, с. 42-44.

ли. Те похулиха детските писатели, обявиха ги за „вдетинени автори“ и търговци, които мамят децата, за да печелят пари, и се успокоиха“. В противовес на това пренебрежително отношение авторът заявява: „... подир световната война нашата детска книжовност хвана за ръцете новите поколения, за да ги поведе по пътя на истината и доброто“, и посочва Ран Босилек като способен редактор на „Детска радост“ и талантлив детски писател, привлякъл в „детския“ „Златорог“ дарованията Елин Пелин, Дора Габе, Асен Разцветников, Йордан Стубел, Димитър Подвързачов, Николай Райнов, Светослав Минков, Багряна и др., както и художниците илюстратори Вадим Лазаркевич и Илия Бешков.

Позицията на Ангел Каралийчев във водената дискусия допринася, от една страна, за преодоляване на едно критическо клише – това за традиционната и постоянно възпроизвеждаща се художествена непълноценност на нашата детска литература, а от друга страна – като аргумент на това общо твърдение – за утвърждаване на конкретни литературни произведения, които днес се ползват с общо признание, но тогава мнозина са възприемали просто като „едни нови текстове“ и инерционно са отнасяли към сивия поток на еднообразието и посредствеността. Така Каралийчев, който рядко пише критически отзиви, се изявява като познавач на детската литература с остро око и с несъмнена дарба да отдели зърното от плевата.

Детската книга: диалог между текста и илюстрацията

Вниманието на „Златорог“ към илюстрацията свидетелства за интерес към цялостното естетическо въздействие на книгата. Обено големи тук са заслугите на изкуствоведа Никола Мавродинов, който публикува обширна статия за илюстрацията на детската книга²⁰. Този визуален жанр той разглежда в единството му с текста, като отдава дължимото на творческото въображение на художника – „Развитието на детската литература у нас след войните докара разцъфтяването и на тоя художествен вид“. Изтъкнатият изкуствовед подчертава необходимостта чрез линията и двузмерността да се „навлиза направо в душата на нещата“. Александър Божинов, посочен като първия наш илюстратор, е представен със „Златна книга за нашите деца“ и с „Азбука“, които съчетават естетическите цели с дидактични, представени забавно и в плана на лекия хумор. Посочени са забележителните постижения на този художник и при илюстрирането на Елин-Пелиновите „Три баби“ и „Дядовата ръкавичка“, както и на „Баба Меца“ от Ран Босилек. „От

---

²⁰ МАВРОДИНОВ, Н. Нашата детска илюстрация. – В: *Златорог*, XI, 1930, № 2, с. 108–115.

карикатурата до смешната детска илюстрация има само една крачка... Ал. Божинов има неподкупно око, което вижда всичко“. Впрочем съвсем неподкупно е и окото на Никола Мавродинов – той умее да извежда постиженията в сферата на илюстрацията, но и да бъде критичен към неособено сполучливите опити. От насърчение е лишен дори Сирак Скитник – въпреки авторитета му на живописец и на постоянен сътрудник на „Златорог“. Висока критическа оценка получават илюстрациите на Дечко Узунов в „Шарена книжка“ от Йордан Стубел. Подчертано е вниманието към работите на Вадим Лазаркевич, определен като творец „с голяма плодовитост“. Аналитичното вглеждане в неговите илюстрации води до констатацията за освободеност от всякаква клишираност, която се дължи на „случайностите на ръката“ и на липсата на плавност в линиите. Подобни оценки в общия случай може да се възприемат като израз на резервираност, но в случая те са подчертано положителни – според изкуствоведа без изтъкнатите особености илюстрациите на Вадим Лазаркевич биха били безлични. Отлично е още едно дарование – Илия Бешков. Според Никола Мавродинов „без него щеше да бъде немислимо да се говори за наша илюстрация“, защото той най-успешно се освобождава от перспективата, вертикализма и композицията и най-убедително проявява чувство към характерното.

Във вече споменатия текст „Китки за децата“ Йордан Стубел се спира и на художественото оформление на книгите за малкия читател. Категорично утвърдителна е оценката за „Златна книга за децата“ на Александър Божинов и за участието на Вадим Лазаркевич в сп. „Детска радост“. Подчертано е вниманието към постиженията на Илия Бешков в детската илюстрация. Характеристиката „прост и сърдечен като дете“ е израз на възхитата от уменията на художника да се присъедини към добродушието и искреността на невръстния човек, да заговори неговия език, да създаде атмосфера на непринуденост и топлина.

Никола Мавродинов говори с одобрение и за работата на неколцина декоратори на детската книга, съумели да съчетават успешно линии, заглавки, винетки и цветове. Като най-заслужили той посочва Георги Атанасов и Пенчо Георгиев. Техният успех художественият критик свързва с откритието им, че децата обичат блясъка и златното, ярките и чисти тонове, пламъка и пожара, а не полутоновете и отсенките. Внимание заслужава и обяснението на изкуствоведа за това предпочитание на детето: „Здраво е и има вкусове на здрав и близък до природата човек“. Несъмнено това е поредното пронизателно вникване в света на детето, направено от страниците на „Златорог“.

Внимание към илюстрацията на детската книга отделят и други публикации в списанието. Сред тях е споменатият по-горе

отзив за „Край огнището“ на Каралийчев, където изрично се споменава името на художничката М. [Маша] Живкова-Узунова.

За да разкрия последователно проявявания интерес към духовното формиране на детето, ще си позволя едно малко отклонение от литературата и детската книга като основен предмет на настоящото изследване. То се отнася до изобразителното творчество на децата, представено от Никола Мавродинов в статията му „Изложба на детски рисунки“²¹. В тази своя публикация изкуствоведът изразява безусловното си удовлетворение от „една от най-интересните изложби, които са ставали у нас – детски рисунки“, осъществена по инициатива на Дружеството на новите художници. Освен искрената си радост от представянето на детските работи – с техните особености и наивности, Никола Мавродинов споделя и друга причина за своя ентузиазъм – че е станало възможно да се разбере „как детето гледа на нещата, как ги вижда и как ги схваща“, защото духовният мир на детето „е свят за себе си“. Твърдението на изкуствоведа се вписва в онзи философско-педагогически дискурс, който в периода между двете световни войни лансира и развива идеята за детството като самостоятелен и – още по-важно – самоценен период от живота на човека, заслужаващ уважение и подход, различен от авторитарното водене към света на възрастните. Впрочем това е идея, която в настоящата монография ще бъде отбелязвана многократно по различни поводи. Интерес предизвиква и друго значимо обобщение на Никола Мавродинов – че детето не е наивно. Той не подминава детската несръчност, но акцентът е върху едно убеждение, формирано благодарение на професионализма и психологическата проникновеност – че малкият художник безпогрешно изобразява самата същност на нещата. С това статията на Никола Мавродинов става важна реплика в диалога за детското светоусещане и духовно развитие, който се води на страниците на „Златорог“.

До темата за детската рисунка се докосва и Вера Лукова в статията си „Наивното в изкуството“²². Известната художничка посвещава материала си на модернистите – примитивисти на Запад, които, по нейните думи, рисуват „като децата“ – същественото, без техники, без ефекти. Отваряйки дума за децата, Вера Лукова се връща към изложбата, за която две години по-рано пише и Никола Мавродинов, и я определя като „хубава инициатива“. Публикацията е особено ценна с извеждането на типични особености в начина, по който децата изобразяват човешки профил – обикновено с две очи,

---

²¹ МАВРОДИНОВ, Н. Изложба на детски рисунки. – В: *Златорог*, XVII, 1936, № 4, с. 189–191.

²² ЛУКОВА, В. Наивното в изкуството. – В: *Златорог*, XIX, 1838, № 7, с. 316–319.

защото знаят, „че човек има две очи“, или цяла човешка фигура – най-често с глава, ръце и крака – защото това се вижда от дрехите. Публикациите на Никола Мавродинов и Вера Лукова допринасят за по-дълбокото опознаване на детската психика, световъзприемане и художествен поглед.

Литературата на театрална сцена

„Златорог“ системно отразява представленията в Народния театър – не само защото се стреми да даде цялостна панорама на художествения живот у нас, но и защото Владимир Василев е професионално обвързан с храма на Мелпомена (нека припомним, че в периода 1924 – 1938 г. той е директор на Народния театър четири пъти, с малки прекъсвания). Съчетанието между интереса към театъра и интереса към детето води до появата на неговата забележителна публикация „Детските представления на Народния театър“²³.

Текстът коментира различни представления, но акцентът е не върху фактите, а върху концептуалното виждане за характеристиките на успешната детска пиеса. Изходна точка е познаването на аудиторията от малки зрители – налице е поредното доказателство за изключителното разбиране от страна на „Златорог“ на детето и неговите възрастови особености. Владимир Василев прави достоверен портрет на младата аудитория, която забравя, че е публика, скача на крака, вика, ядосва се, трепери от страх или ликува. Известният литературен критик и театрал описва с проникновение рецептивните особености на невръстния зрител, като специално акцентира върху неговата представа, че онова, което става на сцената, не е измислица, а истина; че поведението му е не на наблюдател, а на участник в представяните събития. Тънък познавач на детското възприятие, Владимир Василев се спира и на безусловната вяра на невръстния човек в доброто, откъдето и бурното му неодобрение на финал, който не е щастлив за положителния герой. Редакторът на „Златорог“ споделя опит и по отношение на естетическата тоналност на детския спектакъл – съветът му е при изображение на драматичното и страшното да се включва елемент на шега – да се създават гротескови, а не трагически образи. Структурата на сюжета да се приближава до структурата на приказката, препоръчва критикът – театровед. Прецизното представяне на отделните структурни моменти на приказката ни кара да се запитаме познавал ли е Владимир Василев публикуваната през 1928 г. „Морфология сказки“ („Морфология на приказката“) на Владимир Проп,

---

²³ ВАСИЛЕВ, Вл. Детските представления на Народния театър. – В: *Златорог*, XX, 1939, № 5, с. 252-255.

или сам е направил проникновени наблюдения за изграждането на този жанр. И друго напътване отправя Владимир Василев – детският театрален спектакъл да е синтез от слово, музика, хор и балет.

Представянето на тази важна публикация ще завърши с още едно нейно достойнство – отграничаването на театъра от педагогическата дейност. Разбира се, Владимир Василев е един от най-убедените поддръжници на многократно изразяваното в „Златорог“ виждане, че изкуството трябва да насочва към истината и доброто, но в същото време той е категоричен, че „Много поучения, мъдрости и наставления са отегчителни, нямат оная убедителност, която има един интересен анекдот на сцената“. Владимир Василев се спира и на актьорското майсторство, изтъквайки играта на Ирина Тасева, която в „Стаята с гоблените“ (драматизация по едноименния роман на Мери Луиза Молсуърт) успява всекиминутно да постига нови възгледи. Финалът на статията демонстрира същността на Владимир Василев като теоретик на детското изкуство: „Към детските представления театърът трябва да се отнася със същата сериозност, както с представленията за възрастни“²⁴.

„Златорог“ е пространство на критическо проникновение, което обхваща и словесното изкуство за деца. Сътрудниците на изданието, начело с неговия редактор, се стремят да дадат отговор на

---

²⁴ „Златорог“ не подминава и музикалното изкуство в света на детето. В статията си „Държавата и музикалната ни култура“ композиторът Андрей Стоянов критикува слабата ангажираност на държавата с музикалния живот у нас, в това число и некомпетентното управление на средното музикално образование. Острието в изложението му е насочено срещу подценяването на учебния предмет пеене, приравняването му с гимнастиката и ръчната работа, преподаването от педагози без необходимата квалификация. Андрей Стоянов не остава при критиката – той прави няколко важни предложения, чието изпълнение според него би довело до формиране на музикална култура у младите хора. Първата му идея е при разработването на нови учебни програми Министерството на просветата да включи четенето на ноти и да прекрати практиката за разучаване на песни само по слух. Втората препоръка към същото ведомство е да формира централен съвет от професионалисти, които да съдействат за надмогване на съществуващите дефицити в средното музикално образование. Обобщаващ акорд на представения полемичен текст е призивът към държавата да създаде концепция за музикално-просветна политика, с която да бъде преодолян хаосът в музикалния живот у нас.

Музикологът Стоян Джуджев също е на мнение, че вината за многото афиши и малкото изкуство у нас в най-голяма степен се пада на „просветната власт“. В статията си „Задачите на нашата музикална критика“ авторът прави извода, че „У българския слушател ... винаги е липсвало критично отношение към музикалните събития“; че „Художественото не вирее у нас“.

Тук ще прибавя още едно изкуство, пряко свързано с музиката – танца. В друга своя статия – „Българският народен танц“, Стоян Джуджев прави констатацията, че „нашите селски танци загиват“, и се опитва да убеди Министерството на просвещението да се погрижи за тяхното съхраняване.

въпроса какво е да си дете и как да се развива неговата литературна и въобще естетическа култура. Впрочем това е пореден аргумент и срещу някогашното квалифициране на „Златорог“ като естетско списание, застинало в своята елитарност²⁵. Светът на детето – динамичен и променлив, разноцветен, многолик, не се побира в никое затворено, центростремително пространство. Тъкмо обратното, „чудото „Златорог“, определяно като една от най-мощните и престижни институции на българската култура, е чудо и заради разкритите хоризонти за духовно израстване на детето, заради вниманието към детската литература, детската книга и сценичния живот на художественото слово.

---

²⁵ Повече по тези въпроси вж. в: ГЕОРГИЕВА-ТЕНЕВА, О. „Златорог“ спрямо политиките в културата и образованието. – В: *Български език и литература*, LXIV, 2022, № 2, с. 146–159.

„РАЗВИГОР“ И РАЗЛИСТВАНЕТО НА ХУДОЖЕСТВЕННОТО НИ СЛОВО ЗА МАЛКИТЕ

Когато обсъждаме „Развигор“, обикновено най-напред изтъкваме няколко неоспорими факта: че той е първият литературен вестник у нас; че главният му редактор Александър Балабанов е колоритна културна фигура, именит познавач на литературата и ярък публицист; че с полемичния си дух изданието е образец за критическа динамика и гражданска отговорност.

Целта ми тук е да представя още един неоспорим факт: че през всичките години на съществуването си „Развигор“ държи на фокус и детската литература, както и детския свят въобще. „Детският“ дискурс във вестника се разработва последователно и ревностно, за сътрудници се привличат авторитетни личности от различни художествени сфери – литература, изобразително изкуство, музика, както и от научното поле на филологията, педагогиката, психологията, медицината. За „Развигор“ детето е безусловна ценност – в това убеждава дълъг ред от публикации, но следните думи на Елисавета Консулова-Вазова дават обобщен израз на цялостната позиция на изданието: за културата в една страна „може да се съди и по мястото, което детето заема в грижите на държавата и на обществото“¹.

Още във втория си брой вестникът публикува кратко съобщение, което гласи: „В нарочна статия „Развигор“ ще изкаже своите мисли върху детската литература. В тая област съществуват най-големи недоразумения и от страна на тия, които пишат, и от страна на тия, които издават написаното, и от страна на тия, които преценяват и препоръчват, а най-много от страна на родителите. По тоя начин работата дойде дотам, щото за добра детска книга се смята само тая, в която няма нищо, която е най-отегчителна.

Тая бележка писахме по повод на някои постъпили в редакцията детски книги – и добри, и лоши, за които ще се произнасяме сетне“².

В цитираните редове се оглежда част от същността на „Развигор“ и на неговия редактор Александър Балабанов, отнасяща се до полемичност и стремеж към отчитане на различни гледни точки.

---

¹ КОНСУЛОВА-ВАЗОВА, Е. Гениалността у децата. – В: *Развигор*, II, № 84, 22 септ. 1922, с. 1.

² ДЕТСКА ЛИТЕРАТУРА. – В: *Развигор*, I, № 2, 16 ян. 1921, с. 4.

„Развигор“ като посредник между литературата и детето

Първата значима публикация за детската литература в „Развигор“ е „Поезията и детето“ от Ран Босилек³. Статията има за цел да убеди аудиторията в смисъла от общуването на детето с поезията, да изтъкне нейната изключителна роля за художественото му възпитание и емоционалното му изграждане. За да подчертае значението на детската литература, която в началото на 1920-те години все още е лишена от достатъчен престиж у нас, Ран Босилек сочи Молиер и Анатол Франс като авторитети, които зачитат малкия читател, познават вкусовете му и полагат грижа за тяхното развитие; изтъква и заслугите пред децата на руските класици Бунин и Куприн, както и на модернистите Балмонт, Брюс, Блок и Александър Чорни. Публикацията на Ран Босилек е вид обръщение към българските писатели да творят не само за зрялата, а и за младата аудитория. Авторът добре разбира, че приобщаването на детето към литературата, и по-конкретно към поезията, зависи от още няколко важни фактора, най-вече от семейството, от училището и от специалната подготовка на учителя, който би следвало да е литературно образован. Желаният ефект се обвързва още с достъпността до „безсмъртните приказки на Андерсена и Братя Грим“. В края на своята статия Ран Босилек открито призовава: „Нека те [нашите писатели и поети, б.м. – О. Г.-Т.] разкрият сърцата си за детските радости и съърби и сгреят с искрено творчество душите на малките читатели!“.

Статията на Ран Босилек е израз на засиленото внимание, с което хуманитарната ни интелигенция започва да се отнася към детето, виждайки в него бъдещото развитие на обществото ни. Публикацията защитава едновременно и детската литература, и нейното качество – за да се превърне тя в истинска духовна храна.

„Елин Пелин и децата“ от Стоян Дринов⁴ е следващият израз на интереса на „Развигор“ към детската литература. „С Елин Пелин детската поезия у нас потръгна в своя прав път“, заявява Стоян Дринов. Изграден чрез фигурата на контраста, материалът противопоставя „писанията“ преди Елин Пелин – „сухи, бледи, без каквито и да било поетични образи“ (у Петко Славейков, Вазов, Величков) на Елин-Пелиновата „истинска поезия“ с „вътрешен живот“ и „сърдечна топлина“. Днес може да не сме съгласни с подминаването на автори като Стоян Попов и Ран Босилек, но не може да не оценим факта, че Стоян Дринов приветства надмогването на дидактизма в творчеството за деца и че съдейства за утвърждаването на детската литература като автономна сфера на културата.

³ РАН БОСИЛЕК. Поезията и детето. – В: *Развигор*, II, № 57, 11 март 1922, с. 3.

⁴ ДРИНОВ, Ст. Елин Пелин и децата. – В: *Развигор*, II, № 66, 13 май 1922, с. 2.

Три месеца след като помества статията „Елин Пелин и децата“, „Развигор“ отбелязва преждевременната смърт на нейния автор, публикувайки словото, което произнася Христо Цанков-Дерижан⁵ при раздялата с поета. Траурният текст съдържа, наред с всичко друго, и оценка за творчеството на Стоян Дринов. Ако стиховете му за възрастни получават по-сдържана оценка, детските творби, определени като „непринудени, искрени, крайно разнообразни по сюжет и форма“, дават основание на Христо Цанков-Дерижан да посочи Стоян Дринов като „един от първите автори в нашата детска поезия“.

За „Развигор“ Дора Габе е сред най-талантливите гласове в детската ни поезия. За нея пише самият Александър Балабанов⁶. Тезата, че тя е „първата наша поетка, не по време първа, а по своята поезия“, той аргументира с две изяви, дошли след неколкогодишното литературно смълчаване на Дора Габе – стихотворния цикъл „Очите“ и книгата „Някога“. Както е известно, експерименталната асоциативна проза от „Някога“ не е пряко адресирана до децата, а представя света през очите на малко момиче – с анимизирането на неживата природа, с цветното въображение и със страховете. Балабанов оценява високо впечатлителността на детето, пресъздадена в разказите от сборника, и насърчава авторката да „представи още много такива прелестни картини от детство и моминство“. Оценката на Балабанов за детската поезия на Дора Габе може да определим като критическа прозорливост – ако вземем предвид факта, че моментът на публикуването на неговата статия предхожда излизането на най-значимите детски стихосбирки на Дора Габе („Малки песни“ – 1923, „Калинка-Малинка“ – 1924, „Звънчета“ – 1925, „Сънчец ходи“ – 1929, „Великден“ – 1930, „Коледарче“ – 1931, „Бяла люлчица“ – 1933, и др.).

През четвъртата си годишнина „Развигор“ посвещава цял брой на литературата за деца⁷. Материалите са разнообразни – афоризми, прозаически минатюри, есета, статии, поезия, информация за новоизлезли книги, реклами. Жанровата пъстрота, включването на автори със собствен лирически тембър и на критици с индивидуален поглед не пречи на концептуалното единство на този брой на вестника, явяващо любов, разбиране и грижа за детето, пречупена през призмата на даровито написаните художествени текстове.

Уводният материал – „Детската литература“, е от Елин Пелин. Публикацията се състои от фрагменти, всеки от които се отнася до различен аспект на литературното общуване. Елин Пелин

⁵ ЦАНКОВ-ДЕРИЖАН, Хр. Стоян Дринов. – В: *Развигор*, II, № 78, 12 авг. 1922, с. 2-3.

⁶ БАЛАБАНОВ, Ал. Дора Габе. – В: *Развигор*, III, № 105, 17 февр. 1923, с. 1-2.

⁷ Вж. *Развигор*, IV, № 164, 27 дек. 1924.

отбелязва значението на христоматиите и читанките за училищната атмосфера, за разпалването на въображението, както и възможността да се чете и вън от училището. Според писателя децата най-много се увличат от фантастичното, героичното и комичното, а жанровите им предпочитания се обвързват с народните приказки и легендите от Стария завет. Изразено е и едно мнение, без съмнение крайно и оспоримо, което обаче е в унисон с общия полемичен дух на „Развигор“: „Преработени от писатели приказки са винаги развалени приказки“. Ако за нас това гледище е дискуссионно, особено като имаме предвид голямата дистанция на съвременния български език от някогашните диалекти, на които са записани оригиналните приказки, то в контекста на 1920-те години твърдението може би е обяснимо – от една страна, заради маниерността на някои посредствени писатели, за която говори Елин Пелин, а от друга страна, и заради факта, че Ран Босилек, Николай Райнов, Ангел Каралийчев все още не са разгърнали истинските си сили в авторизирането на фолклорната приказка.

Елин Пелин пише насмешливо за обръщането на мнозина писатели от литературата за възрастни към литературата за деца, имайки предвид пресметнатите ползи, и критикува просветното министерство заради пасивното му отношение към доброто четиво на учениците. Някои от фрагментите са истински афоризми, придобили широка популярност, например: „Любовта към книгата и интерес към литературата, ако не се развият у човека още когато той е дете, не може да се развият никога“. И още един пример за афоризъм, който е по силите само на истинския художник и добър детски психолог: „За по-малките деца книгата трябва да бъде и книга, и играчка“.

Детският остров, за който говори едноименното есе на Ран Босилек⁸, е метафора на онзи житейски период, в който царят безгрижие, радост, чиста вяра и приказни сънища. Понятието *остров* буди асоциации за различно, отделено, рядко посещавано пространство. В същото време Ран Босилек рисува този остров като известен и познат на възрастните, защото някога и те са били на него. Есето убеждава някогашните деца да не се отдалечават прекомерно от този остров, за да може да вникват в душа на невръстния читател. „Към тоя остров обръща поглед вече и българският писател“, подчертава авторът, и така подкрепя патоса на конкретния брой на „Развигор“, публикувал текста му, препотвърждава мнението си за истинската детска литература, изразено в „Развигор“ чрез статията „Поезията и детето“ (цитирана по-горе), но и изразява разбиранията на поколението творци, дошло на литературната сцена след поетите дидактици от Възраж-

---

⁸ РАН БОСИЛЕК. Детският остров. – В: *Развигор*, IV, № 164, 27 дек. 1924, с. 1–2.

дането и ранните следосвобожденски години. След наставническото „Пенчо бре, чети“ на Дядо Славейков, след сродното „книга да се уча“ на Дядо Вазов идва едно ново виждане за детската поезия, което Ран Босилек синтезира в края на есето си като „най-свидни подаръци за малките любимци: радост, искреност и простота“.

Същият брой на „Развигор“ помества и „Хубавите детски книги“ от Райна Митова⁹, по-известна като Калина Малина, – по това време вече направила първите си поетически публикации в периодиката. Материалът развива две съдържателни линии, смислово свързани и идейно единни. Първата се отнася до училището и неговия ангажимент да обучава и възпитава. Тук не е излишно да си припомним, че през 1921 г. Калина Малина завършва Висшия педагогически институт в София и до 1935 г. работи като учителка. Пишейки за училището, тя разкрива привързаност към модерния тогава „Далтонов план“, който залага на индивидуалния подход към учениците и свободното планиране от тяхна страна на работните графици. Либералните разбирания на Калина Малина за образованието и схващанията ѝ за детската литература са корелати. Следните няколко цитата са красноречив израз на нейната убеденост, че художественото слово най-напред е изкуство и едва тогава – средство за възпитание и опознаване на света: „Художественото произведение не търпи груба тенденция“, „Натрапените правила за добро държане никога не могат да се усвоят: умът ги възприема и одобрява, сърцето отхвърля. Хубавата книга не трябва да действа на ума, а на сърцето“; „Всеки ред диша искреност и простота“.

Главното достойнство на приказките е в цялостното им естетическо въздействие, убедена е Вера Бояджиева¹⁰ – популярна детска писателка в периода между двете световни войни, с висока ерудиция, зад която стоят дипломи за завършена славянска филология в Софийския университет, двугодишен педагогически курс в Карлсруе и специализация в Берлинския университет. Наред с това тя е преводачка от немски и френски език, учителка по български и по немски език, членка на Дружеството на детските писатели от 1931 г., сътрудничка на множество периодични издания. В коментиранията статия авторката аргументира гледището, че приказките доставят „неизказано удоволствие на детето“ в първите години от живота му. Фокусирайки най-напред именно удоволственото преживяване, а не дидактичния ефект, авторката всъщност заявява принадлежност към онази група творци и критици на художественото слово, които гледат на него

⁹ МИТОВА, Р. [Калина Малина]. Хубавите детски книги. – В: *Развигор*, IV, № 164, 27 дек. 1924, с. 2.

¹⁰ БОЯДЖИЕВА, В. [БОЯДЖИЕВА-ФОЛ, В.] Значението на приказките. – В: *Развигор*, IV, № 164, 27 дек. 1924, с. 3.

като на изкуство, а не като на обикновен педагогически инструмент, но без да подценява възможностите му да влияе върху нравственото формиране. Публикацията взема страна и по въпроса за четенето на приказки, които говорят за чудеса и недействителни герои – магьосници, джуджета и пр. В контекста на противопоставянето реално – хуманитарно образование, което е актуално в междувоенния период, публикацията търси компромис между двете позиции: приказките, пълни с изненади и чудеса, са подходящи за малки деца, тъй като те бездруго не знаят кое е възможно и кое – не, докато по-големите деца следва да четат истории из действителния живот, настоява Вера Бояджиева. От историколитературно гледище тази статия е важна не само заради даденото предимство на естетическата пред педагогическата перспектива в адресирания към детето художествен текст, но и заради стремежа към дълбоко опознаване на детската рецепция – независимо дали днес ще приемем безрезервно позицията на авторката.

Под общия наслов „Детска антология“ същият брой на „Развигор“ помества „Кацна бръмбар на трънка“ от Елин Пелин, „Вечер“ от Дора Габе и „Слънчоглед“ от Ран Босилек. И трите стихотворения говорят за „обикновени“ неща от „действителния“ живот (в синхрон с убеждението на Вера Бояджиева за нуждата на детето от реалистична образност) и печелят читателското внимание със занимателност и топлота.

„Развигор“ насочва вниманието на аудиторията и към „Златна книга за нашите деца“¹¹. В отзива си за изящното издание Александър Балабанов говори с възторг за илюстрациите на Александър Божинов, но оценката му за художествените текстове е повече от сдържана. По-голямата част от поместените стихове според него е „суха, без фантазия, без ритъм, без вкус“. Балабанов отбелязва и един важен факт от рецепцията на Златната книга – тя се приема с възхита не само от децата, а и от бащите. Впрочем едновременното одобрение на една книга и от малките, и от техните родители неведнъж е сочено като недвусмислен знак за успех, както свидетелстват класици на словото, като Ханс Кристиан Андерсен, Атанас Далчев, Асен Разцветников и мнозина други.

„Развигор“ популяризира словесното изкуство за деца и съдейства за неговото критическо и литературноисторическо осмисляне чрез серия от десет статии на Геньо Дочев¹². Несъмнено тези материали са едни от най-целенасочените, най-красноречивите

¹¹ БАЛАБАНОВ, Ал. Златната книга на Ал. Божинов. – В: *Развигор*, I, № 50, 20 дек. 1921, с. 3.

¹² ДОЧЕВ, Г. Писма на един учител върху детската ни литература. – В: *Развигор*, V, № 209, 29 февр. 1926, с. 1-2; № 210, 7 март 1926, с. 2; № 211, 14 март 1926, с. 4; № 212, 21 март 1926, с. 1-2; № 213, 28 март 1926, с. 3; № 214, 11 апр. 1926, с. 3; № 215, 25 апр. 1926, с. 2; № 216, 2 май 1926, с. 1-2; № 217, 9 май 1926, с. 2; № 218, 16 май 1926, с. 1-2.

знаци на стремежа на вестника да бъде медиатор между художественото слово и младия читател.

Общият наслов на поредицата от статии – „Писма на един учител върху детската литература“, експлицира факта, че авторът е учител. Впрочем течението на „Развигор“ ще подчертава многократно уважителното си отношение към учителството. Едно от убедителните обяснения за това отношение дават публикациите на Геньо Дочев – израз на забележителни познания за детската литература, на систематично мислене за нея и на несъмнени анализаторски умения.

Първата публикация на Геньо Дочев очертава концептуалната перспектива на поредицата статии. Сред главните задачи тук е да се защити смисълът от съществуването на художествено слово, създадено специално за деца. Позовавайки се на творчеството на Андерсен, Братя Грим, Хауф, Пушкин, Жуковски, Толстой, авторът опровергава тезата на Славчо Паскалев, изразена преди години в сп. „Мисъл“, че детската литература е плод на едно печално заблуждение. Нека припомним накратко, че скептичното отношение на Славчо Паскалев към тази литература почива на убеждението му, че детските писатели „са хора обикновено лишени от всякакъв талант“¹³, които пренебрегват художествените достойнства на детската творба, защото малките читатели бездруго не умеят да ги ценят, и акцентират върху поуката. Между публикациите на Славчо Паскалев и Геньо Дочев обаче стоят двадесет години, в които българската литература за деца изживява дидактичния си период, придобива естетическа автономия и постига значителни художествени успехи. Очевидно всичко това мотивира Геньо Дочев да акцентира върху променения облик на българската детска литература, да анализира различни нейни аспекти, да прави съпоставки с произведения от чуждестранни автори.

По отношение на генеалогичните връзки на литературното творчество с фолклора Геньо Дочев открива близост между посочените по-горе европейски класици и Елин Пелин и Ран Босилек.

Наблюденията на Геньо Дочев над езика на българската литература за деца водят до категоричното неодобрение на честото му изкуствено вдетиняване, труфене и кълчене. Добрата езикова алтернатива Геньо Дочев вижда в творчеството на Елин Пелин, Ран Босилек, Виолино Примо, Ангел Каралийчев, донякъде и на Дора Габе, чиито стихове според автора понякога са твърде парфюмирани, макар и да са психологически убедителни.

Специално внимание Геньо Дочев отделя на издаваната от Министерството на просвещението „Библиотека за малките“, като

---

¹³ ПАСКАЛЕВ, Сл. Нашата детска художествена литература. – В: *Мисъл*, XVI, 1905, № 5, с. 324.

апелира за по-внимателен подбор на заглавия и добро разпространение на бъдещите книги, а в актуален план коментира различни номера от поредицата. Най-напред той се спира на „Сборниче за деца – стихове от наши поети“ със съставител Дора Габе и художник илюстратор Иван Милев. Цялостната положителна оценка за книжката е аргументирана с грижливия подбор на поетическите текстове, а резервите се отнасят до пропуснатата възможност да се включат и стихове от Васил Попович, Елин Пелин и др. Втората книжка от поредицата – „Мечо“ на Ангел Каралийчев с художник илюстратор Илия Бешков, се препоръчва заради буйното въображение и пленителния стил на разказвача. Геньо Дочев обаче изразява съмнение в способността на 8–11-годишни деца да разберат част от разказите, скептичен е и по отношение на възпитателската уместност на отделни образи, например на пияни дявовци. Като неподходящи за възпитанието на детето са посочени и образите на дяволчета и рогатички, т.е. тук отново срещаме съдържано отношение към образи, които нямат аналог в реалната действителност. Професията позволява на Геньо Дочев пряко да наблюдава читателските реакции на учениците и през тях да оценява художественото въздействие на дадено литературно произведение и на неговите илюстрации.

Специален материал Геньо Дочев посвещава на третата книжка от „Библиотека за малките“ – „Весели случки в стихове“ от Стоян Дринов (съставена от Симеон Андреев и илюстрирана от Александър Божинов). Геньо Дочев е категоричен – Стоян Дринов е „роден детски поет“, чиито творби са поетични и увлекателни. Адмиративният тон намира допълнителни основания в картинния и сладостен език. В оценъчен план най-важно е твърдението, че благодарение на творци като Стоян Дринов и Елин Пелин българската литература за деца се освобождава от дидактизма. В тази своя част публикацията борави с естетически категории и така се доближава до онзи критически език, който е адекватен на художествената същност на „Весели случки в стихове“.

Коментарът на четвъртата книжка от „Библиотека за малките“ – „По пътя и вкъщи“ (съставител Симеон Андреев, илюстратор Васил Захариев) съдържа безрезервно положителни оценки за разказите на Стоян Дринов, Елин Пелин, Стоян Чешмеджиев, Ран Босилек, както и за една преразказана народна приказка от Елисавета Багряна. Работите на Стилиян Чилингиров и Добри Немиров са определени като „много сухи и дидактични“.

В четвъртия си материал Геньо Дочев коментира Детска библиотека „Приказка“ под редакцията на Виолино Примо. Главен предмет на отзива е „Крали Марко в народните ни песни“ от Ангел Каралийчев.

Следващата си публикация Геньо Дочев посвещава на Ран Босилек. Критическият усет тук улавя множество положителни страни на художествените текстове в период, когато авторът все още не е издал част от знаковите си книги. Мнението, че „Ран Босилек е едно щастие за детската ни литература“, намира обосновка, която разкрива Геньо Дочев като наблюдателен анализатор. Нито една от неговите критически оценки не е загубила релеванността си: днес препотвърждаваме, че Ран Босилек е един от творците, които прераждат художественото слово за деца, превръщайки го от педагогически инструмент в същинско изкуство; че талантът му е забележителен; че неговите преработки на народни приказки почиват на задълбочено познаване на фолклора; че българските деца дължат на негови преводи множество вълнуващи срещи с руски поети и разказвачи; че с появата на редактираното от него списание „Детска радост“ периодиката ни за малкия читател придобива изчистено художествен облик; че благодарение на него Вадим Лазаркевич, привлечен за сътрудничество в „Детска радост“, по-късно се утвърждава като изключителен илюстратор на детски книги, библиотечни поредици и учебници; че „Косе-босе“, „Кумчо Вълчо“, „Патиланчо“ и „Чик-чирик“ са „художествени във всяко отношение“, а езикът им е изящен; че „Патиланчо“ е „нещо ново и особено в нашата детска литература“ заради хумористичния разказ, който до този момент не е постигал много успехи. Публикацията на Геньо Дочев несъмнено има значението на добър навигатор в книжнината за деца, която след войните рязко увеличава своя обем. От днешни позиции, когато разполагаме с огромен масив от метатекстове за творчеството на Ран Босилек, публикацията на Геньо Дочев представлява едно сравнително ранно критическо утвърждаване, подкрепено с убедителна аргументация.

Дора Габе също попада в обектива на Геньо Дочев – на нея е посветена шестата му публикация. Тук отново се проявява прозорливиият критик: „В своите работи за децата Дора Габе-Пенева проявява един безспорен лиричен талант“. Сърдечно отношение към децата, леко вникване в техните скърби и възторзи, картинен, жив, гъвкав език – това са главните основания за горещото одобрение на стиховете в „Малки песни“ и „Калинка-малинка“. Все пак Геньо Дочев внася и една бележка, която говори за самостоятелност и автономност при оценяването: „... от песните на Дора Габе-Пенева личи, че тя познава само детето на заможното семейство в големия град, галеното, капризното и кукленото дете. Повечето си песни тя е писала за него. В много от тях има преструвки и вдетинявания, каквито обичат да гледват и вършат „мамините дечица“ на много охолни семейства. Затуй не всички песни, които е изпяла досега, ще

намерят достъп в нашите села и градове, където на децата се пее и приказва по-другояче“. Доколко е била основателна тази бележка, днес е трудно да кажем, но така или иначе тя представя Геньо Дочев като анализатор, който мисли и за реципиента, вземайки предвид не само възрастта му, но и неговия произход и социална среда. Подобно внимание към социалнопсихологическата детерминираност на детското възприятие се среща рядко в критическата рефлексия у нас и заслужава да бъде отбелязано.

В края на този материал Геньо Дочев отбелязва и успеха на Дора Габе като съставител на „Гатанките на Дядо Благо“. Тук в критическия глас се долавят педагогически обертонове: „Не познавам по-подходящо четиво за деца, току-що научили изкуството да отгатват мъртвите печатни думи, от късите, леки, звучни и пълни с мисъл и образи народни гатанки. Детето ги чете, размисли се, пак ги чете, пак помисли, отгатне, па рипне от радост, че е открило Америка!“

Има нещо общо между критическите почерци на Александър Балабанов и Геньо Дочев: и двата темпераментни, чужди на наукообразната маниерност, изразяващи проникателна наблюдателност и непредубеденост в оценките. Това сходство прави „Развигор“ по-единен във възбудената си разпаленост, поривистия стил и смелите оценки.

Седмата публикация на Геньо Дочев отново включва елементи от социология на четенето, свързани с опозицията столица – провинция. Наблюденията имат и литературноисторическа стойност. Те представят в едър план пътя на детската ни литературна периодика, като обясняват провинциалния ѝ произход с ентузиазма на учители и издатели със скромни финансови възможности, но с голяма грижа за детето („Младина“ – Казанлък, „Другарка“ – Пловдив, „Китка“ – Хасково) и пр. Отмирането на тези издания Геньо Дочев обяснява с невъзможността им да се конкурират с новата полиграфия, с красивите илюстрации на даровити художници и въобще с цялата външна привлекателност на списанията, печатани в София. Въпреки преходността си ранната ни детска периодика е оценена високо заради ролята ѝ на посредник между литературата и детето.

Върху този издателски фон Геньо Дочев проектира образа на Екатерина Манчева – писателка, останала почти невидима в дълбоката провинциална сянка. Релефно изграденият ѝ портрет осветлява чертите на творческа личност, писала стихове и сценки, ръководила детско-юношески театър в Русе, издавала библиотека „Сценки за деца и юноши“ и списание „Здравец“.

Почти всички статии на Геньо Дочев коментират и детския периодичен печат, но една от тях е изцяло посветена на „Картинна галерия за деца и юноши“. Както ще видим по-нататък в настоящото

изложение, „Развигор“ популяризира това списание системно. Повод за написване на коментирания материал е смъртта на редактора Георги Палашев, но истинската причина е стремежът отново да се изтъкне забележителният принос на изданието за художествената култура на читателската аудитория. В този свой текст Геньо Дочев влага много реторична енергия и емоционална динамика, за да представи Георги Палашев като водач на някогашните млади учители, ентузиазирани да обучават чрез изкуство, сред които и самият Геньо Дочев. Публикацията дава висока оценка на поместените в списанието репродукции, без да пропусне пътя да разграничи стойностното в тях от посредствеността на някои литературни произведения.

Главен герой на деветата статия на Геньо Дочев е Елин Пелин. В синхрон с високия авторитет на писателя в „Развигор“ Геньо Дочев отривисто заявява: „... със своите стихове, приказки, смешки и разкази за деца Елин Пелин пръв между поетите ни създава истински наша родна поезия, с която веднага завладя сърцата на нашите деца“. Конкретен предмет на наблюденията е „Цар Шишко“ – № 7 от Библиотека за малките, художник Илия Бешков. „Разкошно издание“, „дивни приказки“, „най-хубавото, що имаме като поезия за децата на целокупния наш народ“, „сладка родна реч“ – това са част от суперлативите, с които Геньо Дочев представя рецензираното издание. Но и тук той не премълчава забелязани слабости, например че списание „Светулка“, в което през последните години Елин Пелин е редактор, понякога публикува „насила съчинявани“ художествени произведения.

Последната статия от Геньо Дочев е посветена на издание на „Хемус“ с приказки на Братя Грим. Акцентите в тази публикация са върху популярността на творбите в Германия и в много други европейски страни, включително в България; върху естетическия и възпитателния ефект на художествената образност; върху великолепия превода на Ран Босилек, търсил не буквалните езикови съответствия, както е било в преводите на Братя Грим до този момент, а върно предадения смисъл.

Статията съдържа и една вметната бележка, според която психолози и естети са опровергали виждането за лошо въздействие на фантастичните елементи в литературата върху детското въображение – проблем, по който от края на XIX – началото на XX век се водят дискусии, включително и в България (което неколкратно отбелязва и настоящата монография). Освен това публикацията на Геньо Дочев сочи приказката като най-предпочитан жанр от децата, стреми се да приобщи невръстния читател към европейската литературна класика, заостря вниманието върху изкуството на превода.

Дотук неколкратно бе отбелязвано наличието на историко-литературен епизод в отделни публикации, които като цяло са

отклик на новоизлезли творби. С течение на времето в „Развигор“ започват да излизат и материали с по-пространни диахронни обзори на словесното ни изкуство за деца. Такава е например статията „Книжки за децата ни“ от Драго Попов⁴ (Драгомир Попов) – популярен в своето време детски писател и преводач, сътрудник на повечето популярни списания за деца. Според неговата едромасщабна оценка „До войните за оригинална детска литература у нас почти не може да се говори“. Без да подценява ранните ни периодични издания за деца, Драго Попов вижда ролята им преди всичко в педагогически план – доколкото учителите са чувствали дефицит от художествени текстове. По-късните издания, като „Картинна галерия“, „Детска почивка“, „Детска радост“, „Светулка“, заслужено получават по-висока оценка – заради това, че „проправяха нови пътища, поставяха нови задачи на детската ни литература“. Истинският български художник на словото от началото на ХХ век, според Драго Попов, е Елин Пелин. Годините след войната носят щастлив обрат за детската ни литература, смята авторът, – както в художествено отношение, така и в книгоиздаването. „Хемус“, „Право“, „Александър Паскалев“ се сочат като най-успешните издателства, ангажирани с детска литература, а заедно с Елин Пелин са отличени Добри Немиров, Константин Константинов, Георги Райчев, Димитър Шишманов, Дора Габе, Ангел Каралийчев, Ран Босилек. Материалът на Драго Попов разглежда книгата като художествено единство от текст и илюстрация и изтъква заслугите на художниците Александър Божинов, Никола Кожухаров, Вадим Лазаркевич.

В „Развигор“ публикува и младият тогава, а сетне известен критик на детската литература Петър Димитров-Рудар (активен сътрудник на ред други издания, например на „Литературен глас“, както ще стане ясно по-нататък). Статията му „Нашата детска литература“ дава израз на нов тип съзнание за духовните потребности на детето и в същото време отправя апел към писателите да не се вслушват в „примамливата песен на гологана“. Както вече споменах, финансовият аргумент за издаване на детски книжки е изобличаван в периодиката ни неведнъж, включително в „Развигор“. Петър Димитров иронично определя писателите търговци като „хитреци“ и „фокусници“, които убиват желанието за четене и тровят душата. Публикацията констатира, че в детската ни литература се наблюдават раздвижване и повишаване на стиловата ѝ чистота и психологизма. Пълноценната художественост обаче е въпрос на бъдеще, смята Петър Димитров, който, нека припомним, е не само критик и изследовател на литературата за деца, но и писател и съосновател на Дружеството на детските писатели (1928 г.).

---

⁴ ПОПОВ, Др. Книжки за децата ни. – В: *Развигор*, VI, бр. 239, 22 ян. 1927, с. 2.

Периодични издания за деца. Детско книгоиздаване

Вестник „Развигор“ проявява системно внимание към няколко периодични издания за деца – към онези, които се отличават с висок критерий за подбор на материалите и се превръщат в образци за художествена възискателност и отговорност към младата си аудитория. Първата публикация е за списание „Картинна галерия за деца и юноши“¹⁵, определено като „прелестта на детските библиотеки“. Публикуваните репродукции получават висока оценка, а общият принос се измерва с формирането у децата на „усет за хубавото“ и с превръщането им в „изящно образовани граждани“. След като представя накратко битието на „Картинна галерия“ преди войната, както и съдържанието на новия му брой, материалът отбелязва: „... най-главното, в гимназиите и в университета няма да вилнее онамя абсолютна незаинтересованост към изкуствата, каквато е владеела в някои много близки до нашата епоха и сега още витае“.

В годините на своето съществуване „Развигор“ поддържа жив интереса към „Картинна галерия“. Текст от Александър Балабанов с наслов „Едно чудесно списание за най-младите хора“ изтъква устойчивото присъствие на периодичното издание в културния ни живот – въпреки сътресението от войните. Специално вниманието се отделя за фотографските репродукции на картини, илюстрациите, изящната хартия и литературните публикации. Въз основа на всичко това „Развигор“ най-горещо препоръчва списанието¹⁶. Специалният брой на вестника, посветен на литературата за деца, отново препоръчва „Картинна галерия“ – в този случай по-разгърнато. Списанието стои във фокуса на „Развигор“ и по-нататък¹⁷.

Балабановият вестник препоръчва и списание „Светулка“ – защото то публикува „най-отбрани художествени приказки, разкази и стихотворения“, които го правят „завършено художествено списание“. Специално е изтъкнат фактът, че редактор на „Светулка“ е „известният на всяко българско дете наш писател Елин Пелин“, а уредник е Александър Спасов, който е редактирал изданието в началния му период заедно с неговия основател Георги Стоянов, загинал на фронта през 1917 г. Течението на „Развигор“ многократно напомня за „Светулка“, препоръчва го, съобщава за публикувани произведения, актуализира данните за абонаментната цена и др.¹⁸

¹⁵ КАРТИННА ГАЛЕРИЯ ЗА ЮНОШИ. – В: *Развигор*, I, 1921, № 42, с. 4.

¹⁶ БАЛАБАНОВ, Ал. Едно чудесно списание за най-младите хора. – В: *Развигор*, III, № 125, 12 ян. 1923, с. 2; IV, 1925, № 188, с. 4.

¹⁷ Вж. *Развигор*, IV, № 188, 13 юни 1925, с. 4; V, № 199, 13 дек. 1925, с. 4; V, № 200, 20 дек. 1925, с. 4; V, № 201, 27 дек. 1926, с. 4; V, № 204, 17 ян. 1926, с. 4; V, № 209, 29 февр. 1929, с. 4; V, № 212, 21 март 1926, с. 4.

¹⁸ Вж. *Развигор*, IV, № 156, 1 ноем. 1924, с. 4; № 157, 8 ноем. 1924, с. 4; № 159, 22 ноем.

Редовно в рекламно-популяризаторския отдел на „Развигор“ присъства и „Детска радост“. „И тая година „Детска радост“ ще бъде най-доброто четиво за нашите деца“ е положителният анонс, който се повтаря в поредица от броеве на вестника¹⁹. Като предимство се изтъкват обновяването на изданието, умелото му списване, интересът на аудиторията към него²⁰. Всяка поредна серия от реклами посочва различни достойнства на „Детска радост“, сред които и доброто му редактиране и редовното излизане от печат²¹, сътрудничеството на „най-добрите наши писатели и художници“²², поместването на по-интересни творби²³, добавянето на привлекателни приложения към списанието (календар, папка, хумористично вестниче²⁴).

„Развигор“ насочва вниманието и към други периодични издания за деца и ученици – „Звездица“, „Детски свят“, „Младежко ехо“, „Юношески другар“, „Венец“ и др.

Казано обобщено, „Развигор“ допринася много за утвърждаването на чисто художествените периодични издания за деца. Допринася и за формирането на висок естетически критерий за литературната творба и художествената илюстрация.

Освен литературни списания „Развигор“ представя и книгоиздателства с продукция за малките читатели. На първо място това е „Хемус“, което издава сп. „Детска радост“ и поддържа специална библиотечна поредица с произведения за деца от български и чуждестранни автори²⁵. Сред многобройните анонси за „Хемус“ се откроява този, който е поместен в специални „детски“ брой на „Развигор“. Рекламата е разположена на половин вестникарска страница. Тя съобщава, че Министерството на народната просвета, изпълнявайки ангажимента си към детско-юношеската литература, насочва към поредиците на „Хемус“ за младия читател – „Библиотека Веселушка“, сп. „Детска радост“, „Библиотека Детска радост“, „Илюстрована малка библиотека“, „Най-хубавите книги за деца и юноши“, „Библиотека Любими книги“. Реклама се

1924, с. 4; № 160, 29 ноем. 1924, с. 4; IV, № 183, 9 май 1925, с. 3; V, № 201, 27 дек. 1926, с. 4.

¹⁹ Вж. *Развигор*, II, № 95, 8 дек. 1922; II, № 96, 22 дек. 1922; II, № 97, 22 дек. 1922; II, № 98, 29 дек. 1922; II, № 99, 29 дек. 1922; *Развигор*, III, № 101, 20 ян. 1923.

²⁰ Вж. *Развигор*, III, № 126, 19 ян. 1924, с. 3, с. 4; III, № 127, 26 ян. 1924, с. 4; III, № 128, 2 февр. 1924, с. 4.

²¹ Вж. *Развигор*, IV, № 151, 28 септ. 1924, с. 4; IV, № 152, 4 окт. 1924, с. 4; IV № 153, 11 окт. 1924, с. 2; IV, № 154, 18 окт. 1924, с. 2.

²² Вж. *Развигор*, IV, № 161, 6 дек. 1924, с. 4; IV, № 162, 13 дек. 1924, с. 4; IV, № 163, 20 дек. 1924, с. 4; IV, № 188, 13 юни 1925, с. 4.

²³ Вж. *Развигор*, IV, № 188, 13 юни 1925, с. 4.

²⁴ Вж. *Развигор*, VI, 1926, № 235, 25 дек. 1925, с. 3.

²⁵ Хемус. – В: *Развигор*, II, № 85, 30 септ. 1922, с. 4.

прави и на Библиотека „Приказка“, редактирана от Violino Primo, както и на художествено преразказани страници от българския фолклорен епос.

Другата половина от същата вестникарска страница представя книгоиздателство „Александър Паскалев“ и препоръчва за коледни подаръци „Калинка-Малинка“ на Дора Габе, „Сватбата на Червенушко“ от Елин Пелин, „Пчелата Мая“ на Волдемар Бонзелс, „Из африканските пустини и лесове“ от Хенрик Сенкевич, сп. „Светулка“, разкази от Иван Тургенев, Анатоли Франс и Елин Пелин, приказки от Андерсен – шарена поредица от жанрове и имена на класици на различни национални literатури.

В рубрика „Бележки“ се споменават и други библиотеки за невръстния читател, напр. „Слънчеви лъчи“ и „Юношеска библиотека“²⁶. Внимание се отделя и за Детска библиотека „Приказки от цял свят“, която е препоръчана в специалния „детски“ брой на „Развигор“. При все че вестникът многократно заявява изключителната си възискателност към просветното министерство и неудовлетвореност от неговата пасивност и вземане на неправилни решения²⁷, в този случай отбелязва, че Библиотеката е „разрешена от Министерството на народното просвещение“. Към ведомството се отправят и препоръки, например да се поучи от френската „Биография за деца“, публикувала животопис на шестима руски майстори на словото, и да подготви подобна книга за най-известните български писатели. (Нека припомним, че според Закона за детската литература, приет през 1920 г., издаването на книги и списания за деца може да става само след изричното одобрение на Министерството на просветата.)

Рубрика „Бележки“ постоянно информира и за новоизлезли детски книги.

Рубрика „Книги“ също съобщава за появата на нови заглавия, но в повечето случаи дава и кратки критически оценки. „Чик-чирик“ на Ран Босилек се представя като „малка, но спретнато издадена книжка“, а авторът ѝ – като „известния наш детски писател“, който „разбира детската душа и умее да даде на детето поезия, която е близка до действителността“²⁸.

„Развигор“ не пропуска да отбележи и появата на ценни

---

²⁶ *Развигор*, III, № 112, 7 април 1923, с. 4.

²⁷ В същия брой, посветен на литературата за деца, „Развигор“ публикува следните остро иронични думи на Елин Пелин спрямо официалните политики в образованието и културата: „Държавата дава субсидии за насадени дръвчета, за фурни за печене на сливи, за отгледани породисти свини и прасета, а за ония, които садят най-хубавите цветя в човешката душа, няма никаква грижа“.

²⁸ *Развигор*, IV, № 185, 23 май 1925, с. 4.

детски книги от чуждестранни автори. Сред тях е „Том Сойер“ на Марк Твен, в превод на Ран Босилек²⁹. Специален акцент е поставен върху Езоповите басни, преведени от Александър Балабанов³⁰. При все че техният адресат не са непременно децата, поне в епохата на създаването им, авторът на публикацията Тодор Боров още с първото си изречение свързва читателската аудитория и с тази възрастова група: „Ние всички още от деца знаем тия истории за лисицата и гроздето, за вълка и щъркела, за дъба и тръстиката... Знае ги и народът и ги разправя като своя мъдрост, без да е чул някога името на Езопа“. Към световната литературна класика, вече специално създадена за децата, насочва и Калина Малина в цитираната по-горе статия „Хубавите детски книги“ – „Без дом“ на Хектор Мало, романите на Майн Рид и Жул Верн.

Балабановият вестник насърчава подаряването на книга. „Коледните подаръци“ на Александър Спасов³¹ разсъждава за възможните източници на детската радост и препоръчва родителският избор да падне върху книгата. Темата се конкретизира в „Детски подаръци“³², където се препоръчват „Калинка Малинка“ от Дора Габе, „Сватбата на Червенушко“ от Елин Пелин, „Пчелата Мая“ от Волдемар Бонзелс и „Из африканските пустини и лесовете“ от Хенрик Сенкевич.

Вниманието на „Развигор“ към детската литература се изразява дори в някои кратки съобщения, каквото е това за обявен от Министерството на народното просвещение конкурс за премиране на издания за деца и юноши³³. Анонсът е важен поне по две причини – защото чрез него „Развигор“ по нов начин изразява съпричастност към детското четиво и защото отчита грижата на една държавна институция към детското книгоиздаване.

Интересът на „Развигор“ към детето е цялостен – той далеч надхвърля литературния кръгозор и обхваща множество аспекти на образованието, общата и художествената култура, психологията, здравето, нравственото изграждане, ролята на семейството и църквата за възпитанието, дори проявите на престъпност. Вестникът издава отделни броеве, в които „детската“ проблематика е централна³⁴.

---

²⁹ *Развигор*, III, № 126, 19 ян. 1924, с. 3.

³⁰ БОРОВ, Т. Езопови басни от Ал. Балабанов. – В: *Развигор*, III, № 142, 10 май 1924, с. 3.

³¹ СПАСОВ, Ал. Коледните подаръци. В: – *Развигор*, IV, № 164, 27 дек. 1924, с. 2.

³² ДЕТСКИ ПОДАРЪЦИ. – В: *Развигор*, IV, № 168, 14 ян. 1924, с. 4.

³³ *Развигор*, IV, № 200, 20 дек. 1925, с. 2.

³⁴ Освен цитирания вече специален брой за детската литература вж. още *Развигор*, VI, № 258, 7 май 1927.

Формиране на интерес към литературата и читателски вкус

В пряка връзка с основната ни проблематика тук са материалите, посветени на литературното образование. „Развигор“ отчита изключителната роля на училищното четене за формиране на естетически вкус и интерес към литературата. Една от първите значими публикации в сферата на образованието е „Елин Пелин в нашите учебници по литература“ от Д. Б. Митов³⁵. Статията е поместена в специален брой на вестника, който е изцяло посветен на Елин Пелин – по случай неговата 45-а годишнина. Както е известно, Елин Пелин е свързан с Александър Балабанов чрез близко литературно приятелство, той е редактор на подлистника на „Развигор“, а също и автор на множество материали. Статията на Д. Б. Митов се разгръща в две съдържателни линии: апологетична и критична. Първата развива идеята за популярността на Елин Пелин сред учениците и отстоява тезата, че той е „най-близкият, най-добре познатият и най-любимият писател за нашите ученици“ – благодарение на хисторическите, но не и на учебните програми и учебниците. Отсъствието на Елин Пелин от образователния канон е причина за разгръщането на критичната перспектива в материала, която впрочем е и информационно по-плътна, с конкретни позовавания на недопустими според автора пропуски в нормативните образователни документи и във важни литературно-исторически изследвания. Обяснението на Д. Б. Митов: „Времената са такива, че не значителното може да се посочи за образец на изучаване, а само това, което е по-близко до властта.“ Следващият брой на „Развигор“ публикува речта на Елин Пелин, произнесена в Народния театър при честването на рождението му. Наред с всичко друго, писателят благодари за „топлите и сърдечни поздравии на интелигенцията, особено на учителството, а най-много на учениците, на децата, на тия, които са бъдещето на нашия народ“³⁶. Материалите от Д. Б. Митов и от Елин Пелин са пореден израз на специалното внимание към ученическата аудитория.

Обстоен прочит на учебната програма по предмета български език и литература прави Михаил Арнаудов³⁷. Статията е остро критична, като несъгласията се отнасят до няколко аспекта на учебната програма: анонимно авторство на нормативния просветен документ; разширяване на езиковото и граматичното обучение за сметка

---

³⁵ МИТОВ, Д. Б. Елин Пелин в нашите учебници по литература. – В: *Развигор*, II, № 65, 6 май 1922, с. 4.

³⁶ ЕЛИН ПЕЛИН. РЕЧТА НА ЕЛИН ПЕЛИН В НАРОДНИЯ ТЕАТЪР. – В: *Развигор*, II, № 66, 13 май 1922, с. 1.

³⁷ АРНАУДОВ, М. Български език и литература в нашите средни училища. – В: *Развигор*, V, № 194, 8 ноем. 1925, с. 1–2.

на изучаването на обща литература; липса на свобода за учителя сам да предлага конкретен текст за изучаване от определен програмен автор. Специално акцентирано е недоволството от неподходящия избор на автори и заглавия за задължителен прочит. Включването в българския литературен пантеон на „второстепенни имена“ (Рашко Блъсков, Иван Богоров), „твърде случайният и с нищо немотивиран списък на произведенията, които ще се четат и разглеждат в клас“, „обезобразената до неимоверност история на чуждите литератури“ са оценени като кардинални слабости на коментиранията учебна програма. Статията отправя остри нападки срещу просветното ведомство и конкретно срещу тогавашния министър (Александър Цанков) заради делегираното право на некомпетентни хора да създават нормативен образователен документ с изключително значение. Пътят за излизане от възмутителната ситуация според Михаил Арнаудов е преработване на заложената учебна програма от специалисти и учители. Публикацията дава израз както на професионална грижа за формирането на литературна култура у масовия българин, така и на демократични разбирания за упражняването на административната власт над образованието. Несъмнен е приносът на Михаил Арнаудов за утвърждаване на вестника като трибуна на независими гласове, които насочват читателското внимание към наболели обществени въпроси, спорят, предлагат решения.

Следващият брой на „Развигор“ излиза с поредна уводна статия, посветена на учебните програми по литература. Авторът е Александър Балабанов, а метафоричното заглавие на материала му – „Крайната възможност“³⁸, насочва към идеята за граница, за предел. Става дума за изтичащото време, след което недомислената нова програма по литература, критикувана от Михаил Арнаудов, не би могла да се преработи. Подкрепата на Александър Балабанов за позицията на Михаил Арнаудов е решителна, енергична, пламенна. „С голяма вещина и с добър вкус и със здрава проникателна мисъл г. професор Арнаудов, който е едно от най-компетентните лица в страната ни по тоя въпрос, с обширността на знанията си изтъкна в своята статия в последния брой на „Развигор“ най-нищожните от тия грешки [в учебната програма по литература, б.м., О. Г.-Т.]“. Градусът на полемичната страст в Балабановата публикация е толкова висок, че едва ли може да се вмести в обичайните начини, по които описваме тип изказ, стил, реторичен подход. В опит да представя поне основните характеристики на изложението, ще отбележа, че главната му част е разиграна като диалог между Александър Балабанов и някогашния министър на просвещението Стефан Бобчев.

---

³⁸ БАЛАБАНОВ, Ал. Крайната възможност. – В: *Развигор*, V, № 195, 15 ноем. 1925, с. 1–2.

Тема на разговора са парадоксалните нелепици в една по-раншна програма по литература. Диалогът носи белезите на драматургичното писане, наситен е с напрежение, внезапни обрати и ред елементи от театъра на абсурда с неговите отпратки към контракултурните практики. Сюжетиращата линия в диалога има следните опори: преди години издателство „Хр. Г. Данов“ предлага на Александър Балабанов да напише учебник по класическа литература; Александър Балабанов приема, но при условие, че се съобразява единствено с науката, но не и с учебната програма, която „е нещо съвсем срамотно“. Въпросната срамотност се отнася до „двайсет и две груби грешки“, като „негрубите“ са определени като „по-опасни“; до наличните „сто грешки и двесте глупости“ само в едно изречение, сред които твърдението, че драмата произлиза от лириката; до пропускането на най-главни автори на проза и поезия; до представянето на Перикъл като писател и т.н. Статията съдържа множество кулминации, една от които е критика срещу анонимността на комисията, изготвила коментиранията учебна програма; друга – до приписване цялата вина за каскадата от несъобразности на един от членовете на комисията, вече покойник; трета – до изключително бавното преработване на тази сбъркана програма, влязла в сила повторно – въпреки сигналите за нейната несъстоятелност. Апелът на Александър Балабанов е новата програма да се ревизира незабавно, за да не се възпроизведе съществуващият абсурд, както и мудността при неговото преодоляване.

Както бе отбелязано, Михаил Арнаудов настоява преработването на новата учебна програма да стане с участието на учители – пореден жест на уважение към учителите от страна на вестника (най-отчетливо експлициран в статията „Развигор“ и учителството“ от Александър Балабанов³⁹, където се казва: „... кой купува книга, кой се абонира за списание, кой се занимава с българска литература? Все то [учителството – б.м., О. Г.-Т.]“. И още: „... при тоя 200 брой на „Развигор“ ние изказваме нашата дълбока признателност към учащите се и особено към учителството“).

При все че представените статии на Михаил Арнаудов и Александър Балабанов не визират детската литература, те са важни за настоящата разработка, тъй като изразяват ревност към изграждането у младия читател на коректно литературноисторическо познание, на възискателен естетически вкус и панорамна представа за класическите постижения на художественото слово. Всичко това зависи от училищното образование, от учителите по литература,

---

³⁹ БАЛАБАНОВ, Ал. „Развигор и учителството“. – В: *Развигор*, V, № 200, 20 дек. 1925, с. 1–2.

без които добрата детска литература би останала без добри читатели, убеждава „Развигор“.

Остро критични са и две статии на Никола Данчов с общ наслов „Българските писатели в ноктите на граматичите“⁴⁰. Известният филолог, учител, писател и лексикограф се възмущава от редакторските своеволия при публикуване на класически български произведения в учебните книги на просветното ведомство. Авторът, по това време учител, анализира 24 учебника – хрестоматии и граматики, в които оригинални текстове от Иван Вазов, Пенчо Славейков, Елин Пелин, Йордан Йовков, Кирил Христов са подложени на всевъзможни лексикални „подобрения“ – промените са от предлога до цели словосъчетания и дори изречения. Гневът на Никола Данчов от преиначаването на оригинала се излива в истински реторичен ураган.

Следващият брой на „Развигор“ излиза с уводната статия „Учебникарската напаст“ от Александър Балабанов⁴¹. Тя продължава критичната линия, подхваната от Никола Данчов, като стоварва нови аргументи срещу произвола спрямо класически текстове на българската литература. Тук връзките с литературата за деца са още по-тесни: Александър Балабанов обосновава недопустимостта на коментираната редакторска намеса, освен с всичко друго, и с две свои наблюдения – че ние „нямаме още богато развита детска литература“ и че „в три четвърти от домовете на всички българи единствените печатни произведения са детските книги и учебниците“. Тази статия е поредно доказателство за изключителното внимание на „Развигор“ към детската литература, литературното образование и четенето въобще.

„Развигор“ заема позиция не само по въпроса *какво* да четат учениците, но и *как* да се събуди интересът им към художествените произведения. „Четене на класиците в училището“⁴² препоръчва английски педагогически опит, според който текстовете се коментират след тяхното изпълнение от професионални актьори, т.е. след разпалване на въображението чрез включване на още едно сетиво – слуха. Четенето е универсална ценност, според „Литературата за деца в Англия“⁴³, поради което сп. „Обзървър“ и в. „Таймс“ посвещават множество отзиви и рецензии на новоизлезли книги за деца.

---

⁴⁰ ДАНЧОВ, Н. Българските писатели в ноктите на граматичите. – *Развигор*, VI, № 225, 16 окт. 1926, с. 2; IV, № 227, 30 окт. 1926, с. 2.

⁴¹ БАЛАБАНОВ, Ал. Учебникарската напаст. – В: *Развигор*, VI, , № 226, 23 окт. 1926, с. 1.

⁴² ЧЕТЕНЕ НА КЛАСИЦИТЕ В УЧИЛИЩЕТО. – В: *Развигор*, III, бр. № 113, 14 апр. 1923, с. 4.

⁴³ ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА В АНГЛИЯ. – В: *Развигор*, VI, бр. 235, 25 окт. 1926, с. 4.

Слабият интерес към четенето у нас е предмет и на уводна статия от Д. Б. Митов срещу широката практика ученици и студенти да достигат до художествените произведения „чрез цял куп рецензии, критики, литературни истории“⁴⁴. Усърдното заучаване на написаното от литературни критици, зубренето, заимстването и в последна сметка отказът от самостоятелно четене на художествения текст са подложени на разпалена критика. Материалът на Д. Б. Митов улавя един неблагоприятен образователен ефект, произтичащ от утвърждаването на критиката като важна част на литературната комуникация – четенето през чужда интерпретационна решетка, нивелирането на мисленето за художествения текст, нагаждането към популярни рецептивни клишета.

„Детските библиотеки в Америка“⁴⁵ изразява възхита от наличието както на училищни, така и на обществени библиотеки с книги за най-малките. Фокусирането на библиотеката като културна институция е от изключително значение за разгръщането на национална литературна мрежа, която, наред с училището, е главен двигател на общуването със словесното изкуство, съответно на духовното израстване на детето.

„Разვიгор“ разглежда въпроса за детското четене и от други важни аспекти. Един от тях – свързания с илюзията, извиквана при рецепция на художествена творба, разглежда д-р Вяра Плочева в статията си „Илюзията и децата“⁴⁶. Авторката представя обусловеността на естетическата емоция от способността за вживяване в художествения образ, а илюзията – като форма на съзнателна самоизмама, която особено ясно се проявява в анимизирането на различни неживи предмети – кукла, играчка и пр., както и в отключването на неподозирана енергия при наличие само на въображаема причина, например при ролеви игри. „Отгук и голямото значение на детската литература. Защото, за да се постигне етическо въздействие, трябва да се има предвид силата на илюзията у децата, за които „позата“ бива одухотворена и винаги схваната като истински образ“, заключава авторката. Днес може да се питаме защо художественото въздействие е сведено само до етическата сфера, но в същото време не може да не отчетем отварянето на психологическа перспектива в изследователския интерес към рецепцията на детската литература, както и поставянето на сложния въпрос за една рядко обговаряна приложна функция на литературата – стимулиране на въображението, с всички вторични ползи за „реалния“ живот.

---

⁴⁴ МИТОВ, Д. Б. Литература и зубрачи. – В: *Разვიгор*, III, № 138, 15 апр. 1924, с. 1.

⁴⁵ ДЕТСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ В АМЕРИКА. – В: *Разვიгор*, II, № 52, 4 февр. 1922, с. 3.

⁴⁶ ПЛОЧЕВА, В. Илюзията и децата. – В: *Разვიгор*, VI, № 254, 16 апр. 1927, с. 3.

Темата за детското въображение намира своеобразно продължение в „Детски преценки върху прочетени книги“ от Н. Т. Дориян⁴⁷. Статията има следното мото: „Безграничната фантазия на детето му позволява да преживее радости, причинени от такива незначителни неща, които за възрастните нямат никаква стойност (Jna Geidel)“. Както вече видяхме, развиването на дадена тема от брой в брой е честа практика в „Развигор“. Материалът на Н. Т. Дориян разгръща проблематиката, подхваната от д-р Вяра Плочева, в посоката на детското възприятие и на читателските интереси, които, както се изтъква, в някои страни вече са специален предмет на изследване. Пред читателите на „Развигор“ се разкриват особености на рецепцията, за каквито обикновено пише само специализираният психологически печат (но нека припомним, че сп. „Философски преглед“ все още не съществува – то ще се появи две години по-късно, през 1929 г., а сп. „Мисъл, което първо се заема сериозно с психологическата проблематика, включително разработвана от Димитър Михалчев, отдавна не излиза). Една от страните на общуването с художествения текст, която тогава все още е слабо позната, а статията осветлява в някаква степен, е обусловеността на читателската рефлексия от индивидуалния темперамент. Нещо повече, публикацията говори и за друг фактор на пълноценното четене, определен с думата „дарование“. Тази дума подсказва наличие на междутекстови връзки със статията на д-р Вяра Плочева, поставяща проблема за въображението. Иначе казано, *дарование* и *въображение* / *оживяване* в „Развигор“ работят като синоними по отношение на четенето.

Материалът на Н. Т. Дориян разглежда четенето и в контекста на кино образа, създаден по литературен сюжет. Ако днес диалогът литература – кино (и обратно: кино – литература) е предмет на огромен брой изследвания, през 1920-те години, когато киното за повечето българи е чудото на „живата фотография“, проблемът е нов. „Развигор“ го интерпретира от гледна точка на въображението, стимулирано от визуалния образ, особено при деца, които не умеят да си представят картинно казаното от текста. Заплаха за литературата от страна на киното все още не се съзира.

Статията на Н. Т. Дориян е интересна и с наблюденията над читателските предпочитания при момчетата и момчетата. Въпреки че изследването е проведено с деца от Мюнхен, данните със сигурност може да бъдат генерализирани: момчетата предпочитат приказките, а момчетата – приключенските сюжети. Като всеобщо любима есте-

---

⁴⁷ ДОРИЯН, Н. Т. Детски преценки върху прочетени книги. – В: *Развигор*, VI, № 255, 23 апр. 1927, с. 2.

тическа тоналност е представена комическата, но в нейния най- „мек“ вариант – хуморът. Интерес буди наблюдението, че немалко момичета проявяват афинитет и към „печалното съдържание“, защото, по техни думи, „могат да плачат, когато ги четат“. Може да допуснем, че главният редактор на „Развигор“, с неговите широки познания за античната култура, е осмислил този плач като катарзис.

Грижата на „Развигор“ към художествената култура на детето не се изчерпва с публикуването на литературна критика и информация. Във вестника може да се проследят добре очертани парадигми, свързани с изобразителното изкуство и музиката⁴⁸.

* * *

Виолино Примо започва един свой материал с думите „Издига се вече в чужбина и у нас култът на детето“ и го завършва с призива „Всички да работим за детето!“⁴⁹ Този призив може да се чете и като

---

⁴⁸ Ще се спра накратко и на тях, защото представят в по-голяма широчина „детската“ проблематика на страниците на „Развигор“.

„Рисуването и децата“ от известния художник Борис Денев, който закратко е бил и учител, дава израз на любов към детето, на разбиране на неговия свят, на внимателно отношение към опитите му да гледа живопис и да рисува.

Вниманието на „Развигор“ към малките момичета и момчета се проявява и по един необичаен начин – чрез покана към тях да изпращат в редакцията рисунки, които ще послужат за изследване върху гениалността на децата. Такова изследване се публикува месец и половина по-късно. Негова авторка е Елисавета Консулова-Вазова, завършила живопис в Рисувалното училище и специализирала портрет в Мюнхен. Статията надхвърля тясната творческа област на художничката и навлиза в полето на детската психология. Основните съдържателни линии, по които се разгръща текстът, имат общ семантичен знаменател: детето е отделен, специален човек, а не миниатюрен възрастен, още несвършен, незрял и негълноценен. Това виждане кореспондира с модерните педагогически концепции, даващи право на детето да бъде дете – с всички емоционални и когнитивни особености на възрастта си, с характерните си потребности, които следва да се познават и удовлетворяват. Непрестанно любопитство, широта и свежест на погледа, силна впечатлителност и визуална памет, неуголимо търсене на смисъл и на собствено битие в езика – това са главните черти, с които Елисавета Консулова-Вазова представя човека в неговата ранна възраст. От своя тесен професионален ъгъл авторката разглежда детето като естествено предразположено към рисуването – стига да има парче хартия и молив, както е естествено желанието му да играе. „Както в другите игри, така и тук детето живее напълно със своето въображение“, отбелязва авторката. Така още преди сто години „Развигор“ застъпва идея, която е водеща в съвременната педагогика – че играта има съществено значение за емоционалното, психичното, социалното и физическото развитие на детето.

В специалния си „детски“ брой вестникът публикува „Детето и музиката“ от Иван Камбуров – един от първите български музиколози и едновременно с това хоров диригент, фолклорист и учител. Статията разглежда развитието на музикален слух, желанието и умението за пеене, дори напредъка в езиковото общуване чрез занимания с музика.

⁴⁹ Violino Primo. (Виолино Примо – Цонко Василев Попов). За детето. – В: *Развигор*,

публикационен принцип, който обхваща цялото течение на „Развигор“. А „Развигор“ излиза осем години, аудиторията му е широка, което означава, че ролята му за утвърждаване на детската литература като равноценна на „голямата“ литература е изключителна.

Ще си позволя да повтора вече приведения цитат от Елин Пелин: „Любовта към книгата и интерес към литературата, ако не се развият у човека още когато той е дете, не може да се развият никога“. Тези думи може да се четат като един от ключовете за разбиране на „Развигор“ – те разглеждат четенето на „голямата“ литература като продължение на детското четене – защото интересът към художествена литература се отглежда като културна практика от утрото на човешкия живот.

„Развигор“ не само отразява настъпилото след войните (1912 – 1918) оживление в нашата детска литература, но е и негов мощен двигател. Прочетени като единен интертекст, публикациите, които бяха предмет на тази част от монографията, разкриват как творчеството за деца се преобразява от дидактически катехизис в изкуство; как произведения на млади автори се превръщат в класика; как оценъчни метатекстове за детската литература стават органичен, важен дял на литературната критика; как художественото слово за „малките“ става част от „големия“ литературен живот – без значение дали авторът пише и за възрастни, и за деца (Елин Пелин, Дора Габе, Ангел Каралийчев и др.), или само за деца (Ран Босилек), или детският дял от литературното му творчество е по-значим от този за възрастни (Стоян Дринов).

Литературата за деца е изключителна духовна ценност, тя е основа на литературната култура, без която зрял читател не може да се появи – така може да се обобщи единното послание на публикациите, които разгледах в настоящия дял на изследването си.

В ПРОСТРАНСТВОТО „ХИПЕРИОН“

Характерният за „Хиперион“ дух на дискуссионност обхваща и публикациите за детската литература. При все че са дискурсивно разпръснати в статии, отзиви и книжни прегледи, тези материали образуват метатекстово пространство с единен облик, който се дължи преди всичко на принципното пристрастие на изразяваните оценки. Категоричното заемане на позицията „за“ или „против“ и силната експресивност на езика придават на този критически дял афективна енергия, която усилюва устрема на изданието да въздейства интензивно върху читателските нагласи и да провокира резонанси.

Ревностното усърдие на „Хиперион“ да разширява литературния хоризонт на детето стъпва върху ясното съзнание за връзката между читателските нагласи в различните възрастови периоди. Списанието методично утвърждава виждане, което в онзи социокултурен момент все още не е особено популярно: зрелият художествен вкус и въобще интересът към четенето са обусловени от детското очарование от стихчета и приказки. Неслучайно две важни публикации в рубриката „Детска поезия и детски поети“ започват с цитати от знакови творци на словото: „В душата на всяко дете живее поет... От днешното дете ще израсне утре новият читател, който ще цени, ще обича, ще търси и ще създава даровитите родни творци“ (Ран Босилек¹); „Любовта към книгата и интересът към литературата, ако не се развият у човека още когато е дете, не може да се развият никога“ (Елин Пелин²).

Тази експлицирана позиция за детството като начален етап на читателското формиране намира подкрепа в цялостната публикационна политика на „Хиперион“, която може да се представи синтезирано така: ако искаш да отгледаш читател, бъди читател. Списанието отправя ред знакови послания за изграждане на детето като ценител на художественото слово и за читателска приемственост между поколенията. Така „Хиперион“ става строител на мостове – както между аудиториите от възрастни и от млади хора, така и между „двете литератури“. В една от своите първи публикации в списанието редакторът Иван Радославов отбелязва: „Но ако на нашето възпитание биха могли да бъдат поставяни някак-

¹ Мото към: ЧАВДАРОВАТА МАЙЧИЦА. КАЛИНКА МАЛИНКА, ОТ ДОРА ГАБЕ. – В: *Хиперион*, IV, 1925, № 7, с. 360.

² Мото към: Ч. М. РАН БОСИЛЕК, КОСЕ-БОСЕ. – В: *Хиперион*, V, 1926, № 1–2, с. 76.

ви постижими и благородни задачи, то една от тях, най-първата и най-главната, би била то да бъде така насочвано, че естествените заложби, тия, които са най-ценните в отделните индивидуалности [...], да бъдат навреме откривани и правилно насочвани към развитие“³. Свързващи идейни нишки откриваме у Иван Грозев, който изтъква: „Човекът е въплъщение на миналото и зачатък на бъдещето“⁴. Обусловеността на утрешното четене от днешния интерес към литературата се коментира в още ред публикации, които образуват кохерентна смислова и реторическа цялост.

Една от основните предпоставки на тази кохерентност е стремежът към изразяване на естетически обосновани оценки. С това „Хиперион“ поддържа постоянна критическа плътност на рецензентските си рубрики, а в по-широка перспектива съдейства за еманципиране на знанието за българската детска литература от педагогическата аксиология и подкрепя все по-сигурното осмисляне на изкуството като автономна сфера на духовния живот.

Макар че се проявява неритмично, вниманието на „Хиперион“ към детската литература е важно заради популярността на изданието и убедеността на негови сътрудници, че художественото слово има изключителна роля за мисловно-емоционалното израстване. В десетте години на своето съществуване списанието допринася за утвърждаване на триадата творец – възрастен читател – читател дете. Впрочем нека припомним, че двама от основните двигатели на „Хиперион“ поддържат тази триада и в други литературни пространства: Иван Радославов е редактор на детско-юношеското списание „Росна китка“ (1905 – 1907), а Теодор Траянов „нагажда“ за българското дете чуждестранни художествени произведения⁵ и дори пише за него стихотворения (малко известен факт, на който Дора Дюстабанова се спира в дневника си⁶).

Първата специална рецензия за детска книга, публикувана в „Хиперион“, е посветена на „Калинка-Малинка“ от Дора Габел⁷. Ма-

---

³ РАДОСЛАВОВ, Ив. За метода в литературната критика. – В: *Хиперион*, I, 1922, № 2, с. 124.

⁴ ГРОЗЕВ, Ив. Новото изкуство. – В: *Хиперион*, I, 1922, № 6-7, с. 400.

⁵ Вж. ПЕШО ЧОРЛАВИЯТ. ИСТОРИИ ЗА НЕПОСЛУШНИ ДЕЦА. Нагодил на бълг. ез. Т. Траянов, 1933; НАЙ-ХУБАВИТЕ БАСНИ ЗА ДЕЦА. Нагодил на бълг. ез. Т. Траянов, 1934.

⁶ На 20 август 1933 г. тя отбелязва: „Детското стихотворение, което написа Тодор следобед, стана много хубаво. Малката героиня я нарече с мойто име – Дора!“. Вж. ДЮСТАБАНОВА, Д. Венчани духовно. Дневник и стихотворения. Писма от Теодор Траянов. Съст. М. Младенова, Св. Андронина-Тошева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000, с. 89.

⁷ ЧАВДАРОВАТА МАЙЧИЦА [ДЮСТАБАНОВА, Д.]. Калинка-Малинка, от Дора Габел. – В: *Хиперион*, IV, 1925, № 7, с. 360-367.

териалът е подписан с псевдонима Чавдаровата майчица, зад който стои Дора Дюстабанова⁸. Известната актриса в Народния театър, участничка в театър „Студия“ на литературната заедруга „Хиперион“ и спътница на Теодор Траянов в периода 1924 – 1937 г., публикува в списанието няколко материала за детската литература. Тя има разпознаваем критически почерк, за който са типични стремежът към анализиране на поетиката, към естетическо обосноваване на даваните оценки и социологическото характеризирание на рецептивната ситуация.

Рецензията за „Калинка-Малинка“ на Дора Габел⁹ започва с кратка предистория на първия прочит, направен от Чавдаровата майчица и двете ѝ деца – инсценировка, която придава на материала автентично звучене. В своето по-нататъшно разгръщане текстът продължава да комбинира въобразената детска рефлексия и стоящото зад нея мнение на авторката за коментирания поетическа сбирка. Постепенно играта на двугласие стихва и след представянето на „спонтанното“ детско недоразбиране на пасажии от художествената творба идва отсъждането, че само осем от 36-те стихотворения в „Калинка-Малинка“ са „хубави“. Негативната си обща оценка Дора Дюстабанова мотивира с каскада от аргументи: наличие на неправилни и дори груби изрази, неубедително изобразяване на детските преживявания и реч, фактологична недостоверност, логическа неиздържаност, необоснована смяна на глаголни времена, прибягване към „празни, безсмислени римувания“, използване на неразбираеми алегии. Специално акцентиран е укорът за педагогическа неиздържаност на някои стихотворения. На основен прицел тук е стихотворението „Нетърпеливко“, определено като „напълно отрицателно“ и с „лошо възпитателно въздействие“. Авторката задава реторичния въпрос „... ако вие сте учители или бащи, що значи *„иде ми да зема, че на гръб да легна...“*. С това Дора Дюстабанова застава – преднамерено или не, на страната на традиционния строг дидактизъм при неговото ценностно засичане с по-либералното възпитание, започнало да намира на стойчив израз и в детската ни литература. И още повече: подкрепя открития дидактизъм като безвъпросно присъщ на литературата за деца. (По същите причини след около 20 години чуждестранни критици и консервативни родители ще посрещнат резервирано „Пипи Дългото чорапче“ на Астрид Линдгрен заради „шокиращо свободното поведение“ на героинята.)

---

⁸ БОГДАНОВ, Ив. Речник на българските псевдоними. Трето издание. София: Петър Берон, 1989, с. 293.

⁹ ГАБЕ, Д. Калинка-Малинка. 1924.

Рецензията на Дора Дюстабанова критикува не само стихосбирката на Дора Габе, а и положителните отзиви за нея – от Симеон Андреев и от други автори, чиито имена не се посочват. Дора Дюстабанова полага своя текст в рамка от престижни изказвания – в началото му стои мотото от цитираните по-горе думи на Ран Босилек за нуждата от разпалване у детето на интерес към четенето, а в края се привежда насмешлива бележка на Елин Пелин за художествената стойност на детската ни литература: „В последните две-три години повечето от нашите писатели се впуснаха и в полето на детската литература. Преценката на техните работи досега е дадена от приятелите им“. Заявявайки дистанцираност от въпросните приятели, Дора Дюстабанова всъщност изразява самосъзнание за обективност на отправените от нея критики. Рецензията ѝ завършва с фигурата на парадокса: „Разправят, че г-жа Габе е премирана.“

Дора срещу Дора – така може да се определи отношението на Дора Дюстабанова към Дора Габе. Допустимо е да се каже именно „срещу Дора Габе“, а не само срещу детското ѝ творчество, ако се вземе предвид убедеността на Дора Дюстабанова в незаслуженото фаворизиране на някои писатели, в това число и Дора Габе, и в също толкова незаслуженото подценяване на Теодор Траянов, обдарен с нейната безгранична любов и безусловна вяра в поетическия му гений¹⁰.

Дора Дюстабанова пише неодобрително за детското творчество на Дора Габе в още една своя публикация в „Хиперион“ – отново в рубрика „Детска поезия и детски поети“, в рецензия за „Косе-Босе“ на Ран Босилек¹¹. Отрицателното отсъждане се осъществява чрез фигурата на контраста, използвана при съпоставка с писателското дарование на Ран Босилек: „В противовес на Дора Габе, – Ран Босилек познава добре детската душа, чувства какво интересува детето в дадена възраст и според това подбира своя материал“. Не е без значение фактът, че Дора Дюстабанова изразява това мнение скоро след публикуването през 1924 г. на „Някога“ от Дора Габе¹² – сборник с разкази за детското преживяване на света, който мнозина критици посрещат с адмирации, включително заради убедителния психологизъм. На първо място тук следва да отбележа благоразположе-

---

¹⁰ На 10 юни 1925 г. Дора Дюстабанова пише в дневника си за „псевдопоетесите Дора Габе и Е. Багряна“, които „биха близали краката на Траянова, защото преди всичко са „женички“, а след това поетеси, ако собствено са такива“. Вж. ДЮСТАБАНОВА, Д. Венчани духовно. Дневник и стихотворения. Писма от Теодор Траянов. Съст. М. Младенова, Св. Андреева-Тошева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000, с. 17.

¹¹ Ч. М. [ЧАВДАРОВАТА МАЙЧИЦА]. (Разчитането на инициалите е според цитираната книга на Ив. Богданов). Ран Босилек. Косе-Босе. – В: *Хиперион*, V, 1926, № 1-2, с. 76-78.

¹² ГАБЕ, Д. Някога. София: Златорог, 1924.

нието на „Златорог“, и преди всичко на неговия редактор Владимир Василев¹³. А както е известно, „Хиперион“ се намира в конкурентни отношения със „Златорог“, двете елитни издания често влизат в полемични двуборства, като за съперничеството им свидетелства и цитираният дневник на Дора Дюстабанова.

Дора Дюстабанова разиграва домашна читателска ситуация в още една своя рецензия – за „Косе-Босе“ от Ран Босилек, но този път въображаемата майка и нейните деца преживяват радостни емоции. Надхвърляйки позитивистично-интуитивното „детство“ на литературната ни критика, авторката се вглежда в поетиката на разказаните истории и прави коректни изводи за фолклорната им първооснова и за литературната намеса на Ран Босилек с цел детайлизиране на обстановката, уплътняване на характерите и сгъстяване на емоционалната атмосфера. Рецензията стига до обобщението, че „авторът на „Косе-Босе“ не само великолепно *преказва*, но и много хубаво *приказва*“ – твърдение, което недвусмислено препотвърждават и днешните изследвания на авторизираната народна приказка.

Дора Дюстабанова пише възторжен отзив и за „Златна книга за нашите деца“¹⁴. Изящното издание, съчетало стихове от различни поети и великолепните илюстрации на Александър Божинов – истински шедьовър на детското книгоиздаване, се посреща с бурни адмирации както от „Хиперион“, така и въобще от тогавашната критика на литературата и изобразителното изкуство. Заглавието и основното съдържание на отзива са фокусирани върху картинните изображения, придружаващи текста (акцентът е върху хармонията в колорита, поетичния рисунък и пестеливостта на линиите), но на практика се оказва невъзможно да се пише за тях, без да се докосне словесната тъкан на книгата. Това докосване е бегло – споменати са само заглавията на част от включените стихотворения. От общо 19-те текста Дора Дюстабанова отличава „Дядо Мраз“ на Елин Пелин, „Есен“ на Стоян Дринов и „Мравка и щурчо“ и „Великден“ на Александър Божинов. Като рупор на коментарите си авторката отново използва привнесени въображаеми гласове на малчугани – със съществената разлика, че тук говорят не „собствените“ синове, а учениците от цял един клас. Вниманието към тази инсценирана социология на четенето се заостря, интересът на аудиторията към „Златна книга за нашите деца“ е представен в голям пространствен мащаб, включващ и селото, и града, както и разнообразни техни топоси, като училище, кръчма, банка.

¹³ ВАСИЛЕВ, Вл. „Някога“ от Дора Габе. – В: *Златорог*, VI, 1925, № 4, с. 201-202.

¹⁴ Ч. М. [ЧАВДАРОВАТА МАЙЧИЦА] Златна книга за нашите деца – илюстрациите на Ал. Божинов. – В: *Хиперион*, IV, 1925, № 8, с. 414-415.

Дора Дюстабанова долавя безпогрешно, че „Златна книга за нашите деца“ е културно събитие с национална значимост, и прави необходимо, за да приобщи към него по-широк кръг от хора.

„Хиперион“ изразява категорично одобрение за още един творец на детската литература – Стоян Попов (Чичо Стоян)¹⁵. Материалът за него – жанрово хибриден, с чертите на биографичен очерк и на рецензия, е подписан с номинативно-обобщаващото *Hyper.*, което разчитам като знак на редакционно единодушие (както е известно, редакторите Иван Радославов и Теодор Траянов, в началото и Людмил Стоянов, създават около списанието кръг, или задруга). Текстът, в съзвучие с типичната за „Хиперион“ категоричност на критическите виждания, сочи Стоян Попов като истинския детски писател – талантлив, популярен и обичан. Прозвището „Чичо“ е осмислено като израз на сърдечното отношение на децата към поета – „Едно име, което – след майката и бащата – стои най-често в устата на малките българчета“. Следва дълга редица от емоционално наситени определения: „любим „чичо“, „добър поет, прекрасен човек, отличен българин и голямо, голямо дете“, „истински народен поет“, „актьор, строител и драматург“, създател на „истински перли“ и на „най-хубавите детски песни“, автор с „голямо поетическо сърце“. Като венец на всичко това идва финалното обобщение, че Стоян Попов е „не само родоначалник на детската поезия у нас, но и нейният най-голям изразител“. Адмиративният тон прибавя към основанията си изключителната любознателност на поета, многостранната му съзидателна енергия, участието му в театрални спектакли, интереса му към българския фолклор и история.

Емоционано-оценъчните амплитуди, характерни за модернистичната периодика въобще, в „Хиперион“ се проявяват в пълна степен и по отношение на детската литература – наред с безрезервно положителните рецензии се публикуват и крайно отрицателни. Някои автори биват критикувани поименно, други попадат в графата „Разни“. Впрочем „Разни“ в случая не е метафора – това е ключова дума в гневния материал „Стига!“¹⁶, насочен срещу автори на „писания“, които обсаждат непристъпния за тях „остров на детската душа“. „Защото, какво представляват писанията на *разни*¹⁷ Калини-Малини, Стубеловци, Симеон Андреевци, Дора Габевки и др., що изникнаха напоследък като гъби след дъжд“, пита публикацията. Недоволството тук има не само естетически, но и педагогически смисъл, то сочи като свое главно основание застрашеното възпи-

¹⁵ HYPER. Стоян М. Попов. – В: *Хиперион*, IX, 1930, № 1–2, с. 78–79.

¹⁶ МЪГЛЕНА [неразкрит псевдоним, б. м. – О. Г.-Т.]. Стига! – В: *Хиперион*, V, 1926, № 3, с. 159.

¹⁷ Курс. мой, О. Т.

тание, тревогата за детската душа, а отговорните за отрицателното въздействие върху нея са определени като „търговци и търгашки с детската поезия“. Експресивният изказ доближава статията до памфлета, а подчертаната му апелативна функция – до възванието. Императив има не само в заглавието, а и на ред места в изложението. Адресат на призивите е преди всичко Министерството на народната просвета, което според „Хиперион“ се занимава не с насъщните си задачи, а с „други, по-важни държавнически интереси“, и практически съдейства за разпространението на фалшиви литературни ценности сред учениците. Прицел на ядовитата критика са на първо място „сборниците на Дора Габе, в които като че нарочно почти всички автори са застъпени с най-слабите им работи“, но също „сборника на Симеон Андреев, който пък е избрал най-недетските работи на Ст. Дринов“. Водеща идея в тази издателска дейност са парите, уверява статията, а нейна невинна жертва са детските „крехки, малки и неиздръжливи стебла“. Политиките на просветното ведомство спрямо детското четене и литературното образование стават предмет на остри критики: „Ако Министерството на народното просвещение не ги субсидираше [книгите на изброените по-горе автори], то едва ли една трета от тях биха се появили да обременяват със своите глупости малките мозъчета на нашите невръстни деца“. Финалът на материала приканва към вникване в съкровищницата на народните приказки и песни, към опознаване на родния език и към овладяване на умения за приказване и разказване, без които не би следвало да се пристъпва към детското сърце.

Апели се отправят и в противоположната посока – Министерството да подкрепя разпространението на хубавите детски книги, за каквито се сочат тези на Ран Босилек.

Като виновник за неблагоприятията на книжния пазар се определя и Комитетът за детска литература, допуснал една банка да изкупи голяма част от тиража на „Златна книга за нашите деца“¹⁸, и така „златните лъчи, що излъчва тази книга, поради нейната цена, не могат да проникнат в по-отдалечените кътове на нашето отечество“.

Министерството на народната просвета – с неговите изключителни възможности да влияе върху литературната комуникация – е прицел и на други нападки от страна на „Хиперион“. Най-ранната сред тях е от първата годишнина на списанието, когато под наслов „Един красноречив документ“ е препубликувана заповед на въпросното ведомство, подписана от министър Стоян Омарчевски, с която се уволнява Иван Грозев, учител в Трета мъжка гимназия – София. Наказателният акт се извършва в отговор на доклад от главния ин-

---

¹⁸ Ч. М. Цит. съч.

спектор по български език, който уведомява, че в разпределението на уроците Иван Грозев е „вписал писатели и произведения, непредвидени в програмата“, и „повечето учебно време е употребил за непредвидени в програмата писатели“ – Бодлер, Верлен, Ницше, Хауптман, Ибсен, Метелринк. Цитираният документ привежда обяснението на Иван Грозев: без тези автори не може да се разбере творчеството на Яворов и Петко Тодоров. „Хиперион“ не коментира заповедта на просветния министър, но мълчанието отеква като гръмка апосиопеза. Консервативната образователна администрация срещу свободата в преподаването – вечен проблем на средното училище.

„Хиперион“ изразява отношение към детската литература по още един начин – чрез рубриката „Книжнина“ / „Получени в редакцията книги“. Този редовно списван отдел на изданието свидетелства за постоянен интерес към художественото слово за малките, както и за равнопоставяне на читателите от различните възрастови групи. Без намерение за изчерпателност тук ще посоча заглавия на произведения и техните автори, които списанието препоръчва на своята аудитория: „Весели случаи в стихове“ от Стоян Дринов, „Гатанки от Дядо Благо“, преразказаните от Ран Босилек народни приказки „Косе Босе“, „Кумчо Вълчо“, „Кума Лиса“, „Неродена мома“ и „Патиланчо“, също от Ран Босилек, „Приказки за тебе“ от Константин Константинов, „Иглики“ от Емануил Попдимитров, „Веселите роднини“ от Йордан Стубел, „Крилатият юнак“ и „Богородична сълза“ от Ангел Каралийчев, „Песнички“ от Елин Пелин, „Най-хубавите български приказки“ от Николай Райнов, „Крали Марко“ от Стоян Попов, „Алексовия Бай Ганю за деца“, пригоден от Николай Фол. В тази информационна рубрика са включени – доста неочаквано, и две книги на Дора Габе – „Звънчета“ и „Малкият добруджанец“, както и „Кавалче“ от Калина Малина. Детският периодичен печат е представен от „Детска радост“, „Светулка“ и „Българска реч“, а поредиците – от „Библиотека за малките“ и „Еврейска библиотека за деца и юноши“.

Една от емблематичните статии на Иван Радославов – „Идеи и критика“¹⁹, завършва с думите „... времето на недоуменията, съмненията и колебанията измина“. Отнесени към публикуваните в „Хиперион“ коментарни текстове за детската литература, тези думи звучат като наслов, под който се разгръща дискурс от категорични оценки – разпалени препоръки и решителни негативни отсъждания. Обикновено добре обосновани, а в други случаи с ореола на пристрастието, изразените позиции може да се тълкуват и като проявление на нещо повече от участие в обсъждането на детската ни литература. На първо място, това „повече“ се отнася до косвено

---

¹⁹ РАДОСЛАВОВ, Ив. Идеи и критика. – В: *Хиперион*, VI, 1927, № 5-6, с. 246-248.

изразената убеденост в принадлежността на детската литература към пълноценното художествено слово – наравно с „голямата“ литература; на второ място – до утвърждаването на метатекстовете за детската литература като автентична част на критическия дискурс. Казано с други думи, критическите текстове за детската литература вече излизат от своя „детски период“ и все по-сигурно се движат по пътя, прокаран в началото на XX век – пътя на аналитизма и стремежа към мотивирана оценъчност.

„ЛИТЕРАТУРЕН ГЛАС“: МНОГОГЛАСНО ЗА ДЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА

„Литературен глас“ има изключителни заслуги за утвърждаването на детската литература като пълноценен дял на българското словесно изкуство. През годините на своето съществуване (1928–1944) вестникът публикува множество критически отзиви, информира за новоизлезли книги, анализира изобразителни тенденции, помества интервюта с детски писатели. Вниманието към художественото творчество за деца на седмичник, който е едно от главните средоточия на литературния живот у нас в периода между двете световни войни, е признание за културна стойност.

Като вземем предвид синхронния интерес към художественото слово за деца на „Златорог“, „Развигор“, „Изкуство и критика“, „Философски преглед“, може да кажем, че третото и четвъртото десетилетие на миналия век извеждат поезията и белетристиката за малкия читател до зенита на литературната аксиология. Иначе казано, разцветът на детската ни литература се съпровожда от активност и осезателно съзряване на критическата мисъл за нея – два процеса, които в разглеждания период протичат едновременно, без това да е безусловна и постоянна обвързаност във всеки един социокултурен момент.

Със своето 15-годишно съществуване „Литературен глас“ се оказва най-дълголетният вестник за литература до 1944 г., което е знак на интереса към него и на голямата му популярност. Основан и редактиран от забележителния ерудит Д. Б. Митов (Димитър Митов), вестникът се превръща във важен източник на информация не само за художествената литература, но и за другите изкуства, за важните културни и обществени събития у нас и в чужбина. Изданието чете българската духовност през динамиката на научната и художествената мисъл, през ценностите в образното пресътворяване на действителността, през трансформациите във философските представи за света и съотнасянията с балкански, европейски и световни постижения в полето на културата.

Устойчивостта на „Литературен глас“ в контекста на един изключително наситен литературен живот в най-голяма степен се дължи на богатото съдържание, следващо редакционна линия за критическо отразяване на важните факти и явления в поезията, белетристиката и драмата, в театъра, изобразителното изкуство, музиката, в културния календар въобще – рецитали, публични лекции, празници на книгата, всякакви творчески изяви. Успехът на

изданието е предпоставен и от спечелването на сътрудници с емблематични имена, като Александър Балабанов, Антон Страшимиров, Георги Цанев, Георги Константинов, Тодор Боров, Асен Златаров, Боян Дановски, Атанас Илиев, Рачо Стоянов, Теодор Траянов, Людмил Стоянов, Емануил Попдимитров, Никола Мавродинов, Васил Пундев, Кирил Кръстев, Яна Язова. Естествено, това е само част от дългия списък на личностите с влияние в културния ни живот, които участват в списването на „Литературен глас“.

Материалите, посветени на литературата за деца, формират ясно изразена и трайно установена съдържателна парадигма в „Литературен глас“, по-концентрирана в първото десетилетие на вестника. Идеята, която обединява тези публикации, едва ли изненадва – тя се споделя и от ред други издания: за малките читатели е нужна здрава духовна храна с високи художествени качества. Същото убеждение изразяват, както показват останалите части на настоящата монография, списанията „Мисъл“, „Хиперион“, „Златорог“, „Изкуство и критика“ и вестник „Развигор“. Въпросите, които си поставям тук, са за специфичното разбиране на „Литературен глас“ за висока художественост, за характерното в пътя на „Литературен глас“ към разкриване на достойнствата и слабостите в художественото слово за деца и юноши, за критическите позиции на вестника спрямо този сектор на литературата, за приноса му в утвърждаване на значими гласове на поети и разказвачи, за демаскиране на фалшиви тонове и комерсиализирани практики.

Дълголетието на „Литературен глас“ в някакъв смисъл обозначава дълголетието на българската литература за деца – изминатия път от Възраждането до актуалното време на вестника, но и трасирания път към бъдещето, проектиран като акордиране на оригинална, стойностна образност и идейно издържани послания. Да се избродят петнадесет годишнини на седмично издание с голям брой страници (първоначално четири, сетне вариращи между осем и дванадесет), е сложна задача. Тя изисква внимание не само към публикациите по проблеми на литературата за деца и юноши, но и към концептуалните начала, от които се води вестникът по отношение на литературата, към аксиологичните подходи и общите критически идеи. Постигнатата систематизация на огромния материал се оглежда в структурата на настоящата глава на книгата, състояща се от части, които съответстват на различните съдържателни аспекти на фокусираните текстове. Разбира се, тези аспекти рядко са затворени в себе си, в повечето случаи те се застъпват, което води до множество пресечни точки между отделните изследователски линии. Например, жанрът „приказка“ ще бъде обговарян в две перспективи, съответстващи на двете му дискурсни при-

съствия във вестника – теоретично и критическо; името на Калина Малина ще фигурира в плана както на нейните художественотворчески изяви, така и на оценъчната рефлексия за нейните стихотворения и романи, и т. н. В този смисъл аналитичните наблюдения в настоящата разработка ще бъдат представени и линейно, и в тяхната мрежовидна преплетеност. Нужно е да се има предвид, че за 15-годишния период на съществуването си вестникът, макар и да има единна концептуална рамка, не е статичен, не е константно идентичен на самия себе си, а модулира гласа си, разработва нови проблеми, движи се идейно. Изследването ще се спира и на най-важните съдържателни трансформации, обусловени от флуидността на социокултурния контекст.

Значението на детската литература според „Литературен глас“

През всичките години на своето съществуване „Литературен глас“ проявява последователен и методичен интерес към детската литература, като поставя въпроси в широк проблемен диапазон. С това вестникът изразява, първо, категорична убеденост в принципната равноценност на литературата за възрастни и литературата за деца и второ, което е в пряка връзка с първото, удовлетвореност от високите постижения на поезията и художествената проза за малките от края на 20-те години на XX век насетне, но и непримиримост с конвейрната продукция. Тези изходни позиции се базират на съзнанието, че истински литературен живот може да съществува там, където има приемственост между различните поколения читатели; че читател с добър художествен вкус се формира продължително – още от детска възраст, и то в средата на общност, която цени изкуството.

Вниманието на „Литературен глас“ към словесното изкуство за деца е част от общата динамика в литературния и въобще в духовния ни живот, но е и в пряка връзка с нарасналата грижа за детето след претърпените национални катастрофи. Опазването на младия живот, създаването на условия за пълноценно образование и естетическо формиране се превръщат в приоритетни задачи на обществото и държавата. Осигуряването на добри възможности за развитие на невръстния човек отзвучава като обещание за бъдеще, като гаранция, че желаните успехи могат да дойдат преди всичко с енергията на младостта, способна да надмогне тежките последствия от войните.

Публикациите, които „Литературен глас“ посвещава на детето и грижата за неговото духовно формиране и физическо здраве, са безброй. Във вестника те представляват самостоятелна съдържателна парадигма, която може да се осмисли като контекст

на материалите, посветени на детската литература. Трудно е да обхвана тематичното многообразие в няколкото реда, които отделям на този въпрос, за да не се отклоня от основните задачи на настоящото проучване. И все пак нека поне да изброя най-важните проблематизации на междувоенното детство според „Литературен глас“: създаване на Съюз за помощ на детето (Женева, 1920), в който членуват 90 организации от 50 държави, включително България; създаване на Съюз за закрила на детето (България); създаване на Театър на младите като структура на Народния театър; детско книгоиздаване; детски отдели в публичните библиотеки; подвижни библиотеки на село; детски читални; кино; празнуване Ден на детето (втората неделя след Великден); детска опера; детски театрални, балетни и музикални школи; детски утра и вечеринки; стихотворни опити на деца; изобразителни дейности на деца; музикални изпълнения на деца; създаване на детски забавачници, детски градини, летовища, училища на открито, безплатни трапезарии, домове за сираци, приюти; детските игри; спорт; ревюта; бъдещето на незаконнородените деца; работа с надарени деца; детският език; общо образование; гражданско възпитание; училище и общество; взаимоотношения дете – родител; детска психология; детските самоубийства и пр., и пр. Общата концепция на тези неизброими публикации ще представя чрез един синтезиращ цитат: „Някогашната психология смяташе детето за възрастен в миниатюр. [...] Обаче днес стана ясно, че детската природа е динамична, че детето не е възрастен в миниатюр. То е в процес на физически и социално-психичен развой. Продължителността на този развой зависи от културните условия, в които се развива детето“¹. „Литературен глас“ се стреми да съдейства за създаването на подходящи културни условия за развитие на детето – включително чрез насочване на вниманието към словесното изкуство, адресирано до него.

Примерите за ангажираното отношение на „Литературен глас“ към детската литература също са безброй. Откриваме ги в почти всеки брой на вестника, най-често в неговите общи рубрики – „Между книгите и писанията“, „Критика“, „Един час при...“, „Родна художествена литература“, „Хроника“, „Книгопис“, „Получени книги“. Фактът, че детската литература редовно намира място в общите рубрики на изданието, е може би най-отчетливият знак за еднаквата ценност на „двете“ литератури в оптиката на „Литературен глас“. Появата на специализираната рубрика „Преглед на дет-

---

¹ ЙОСИФОВА, М. По случай детската художествена изложба. – В: *Литературен глас*, VIII, № 311, 15 апр. 1936, с. 11.

ската литература“ пък обозначава задълбочаващия се интерес към този дял на словесното изкуство, неговото критическо осмисляне и стремеж към систематично обглеждане на фактите и явленията, свързани с него. Открит през 1931 г., т.е. само три години след създаването на вестника, с времето този отдел започва да се появява по-често, а през 1933 г. в него се изразява констатация за разширяването му, както и желание за превръщането му в постоянен.

Другият маркер за значимостта, която „Литературен глас“ придава на детската литература, е общопризнатото влияние на авторите, които пишат за нея. Без да се стремя към изчерпателност, ще посоча критиците Кирил Кръстев, Петър Динеков и Петър Димитров (по-късно известен като Петър Димитров-Рудар), писателите Елин Пелин, Дора Габе, Калина Малина, Стилиян Чилингиров, Змей Горянин, Йордан Стубел. Техните публикации могат да се четат като паноптикум на ценността на детската литература.

„... погледът на духовните ни водачи трябва с особено внимание да се спре грижливо върху оная литература, която оформя съзнанието и културните потреби на нашата интелигенция през възрастта на ранното човешко развитие“, отбелязва Кирил Кръстев в „Детската литература като национален въпрос“².

И още: „... онова, което се изгражда чрез детското четиво, се отразява после върху цялото развитие на личността. Строежът на едно общество зависи от вложената му закваса в ранното време, когато личността жадно поглъща всичко“. Впрочем самото заглавие на статията говори красноречиво за значението, което авторът и редакцията на вестника отдават на българското художествено слово за малките. Когато публикува този текст, Кирил Кръстев вече принадлежи на тогавашния интелектуален елит у нас – получава диплома от педагогическо училище, учил е в Историко-философския факултет на Софийския университет при преподаватели като Иван Саръилиев, Иван Георгов и Спиридон Казанджиев, завършил е естествени науки в същия университет, работил е и продължава да работи като гимназиален учител, сътрудничи на емблематични периодични издания, т.е. личността му съчетава компетентности от широк културен кръг, като в публичното пространство е познат като есеист, литературен критик, кинокритик, изкуствовед, публицист, педагог. Всичко това може да се открие като вградена културна широта в публикацията му за детската литература.

Една от проекциите на схващането за детската литература като национален въпрос е създаденото през 1928 г. Дружество на

---

² КРЪСТЕВ, К. Детската литература като национален въпрос. – В: *Литературен глас*, VII, № 252, 5 дек. 1934, с. 1-2.

детските писатели. По повод на неговата 10-годишнина „Литературен глас“ публикува материал за възникването и дейността му³, посочва като учредители Емануил Попдимитров, Стилиян Чилингиров, Ран Босилек, Трайко Симеонов, Светослав Фурен⁴, изтъква литературните събития, организирани от сдружението – четения, беседи, конференции, и породения обществен отзвук.

Нека сега видим какъв е конкретният принос на „Литературен глас“ за придвижването на словесното ни изкуство за деца по стълбицата на българските духовни ценности.

Детско-юношеската литература в теоретична перспектива

Въпреки че вестникът поначало е медия, ориентирана към горещите събития на актуалния момент, „Литературен глас“ публикува и материали, в които пряко или косвено се засягат теоретични въпроси с устойчивост във времето, понякога дори „вечни“. Такъв е преди всичко въпросът за границите между литературата за невръстния и за възрастния читател и за свързания с него проблем за възпитателната страна на художественото слово за малките, която според мнозина е „по рождение“. Тоест, „Литературен глас“ не остава настрана от ключовото питане, което е неизменен генератор на теоретични обсъждания и полемики – дали и колко педагогически импликации може да понесе естетически издържаната художествена творба за малките. Както цялата настояща монография показва, няма стойностно периодично издание за литература, което да не коментира застъпването в детско-юношеската литература на двете аксиологизации – художествената и възпитателната. Изданието на Д. Б. Митов чете взаимодействието между словесното изкуство и педагогиката главно през отзиви за новоизлезли книги, но не само в критическа перспектива, а и в един по-концептуален, теоретично ориентиран дискурс.

Сред първите, които излагат по-обобщени разсъждения за детската литература, е Петър Димитров. Макар да е все още млад, когато представя възгледите си за това художествено поле, той вече

---

³ ДИМИТРОВ, П. Дружество на детските писатели. – В: *Литературен глас*, XI, № 407, 1 ноем. 1938, с. 5.

⁴ Тук Петър Димитров изпуска собственото си име. Петър Стефанов, изследовател на българската литература за деца и дългогодишен преподавател по детска литература във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, нарича въпросната организация „сюз“, а като негови учредители сочи Емануил Попдимитров, самия Петър Димитров, Чичо Стоян, Ран Босилек, Трайко Симеонов и Светослав Фурен, т.е. в информацията на Петър Димитров в „Литературен глас“ не е включен Чичо Стоян. Вж. СТЕФАНОВ, П. Детска литература. Велико Търново: АБАГАР, 2013, с. 141.

е утвърдено име в него, придобил е популярност като писател – преди всичко чрез списанията „Светулка“ и „Детска радост“, но и като критик на детската литература, дори е сред основателите на Дружеството на детските писатели. В „Преглед на детската литература“⁵ Петър Димитров залага като критерий спрямо словесното изкуство за деца единението между художествена и нравствена издържаност. Иначе казано, той поставя в общ ценностен ред естетическото и възпитателното. „Тая година ще дадем и редица статии върху художествените и педагогическите проблеми на детската литература и се надяваме да поощрим теоретическата мисъл към повече активност, нуждата от която в тая област е тъй осезателна“, отбелязва авторът и изброява въпросите, които следва да бъдат разработени: „Литературата за децата педагогична проблема ли е?“, „Полезно ли е фантастичното четиво за детето?“, „Какви педагогически проблеми крият народните приказки?“, „Каква книжнина налага новото време?“, „Героичното необходим елемент ли е на четивото за деца?“, „Какъв трябва да бъде стилът и какви трябва да бъдат образите, за да събудят детската душа?“. Особено важни са заключителните думи на статията, изразяващи настойчивост за концептуализиране на детската литература: „Ще бъдем обаче особено доволни, ако породим научен, обективен спор по повдигнатите въпроси, защото имаме убеждението, че в научните спорове цъфти най-красивата, най-убедителната теоретична мисъл“. Както виждаме, Петър Димитров има ясно съзнание за дискуссионната същност на проблемите, които според него са основополагащи за разбирането на детската литература; за факта, че идеите в хуманитарната сфера се нуждаят от добре обмислена аргументация.

Сред изявените сътрудници на „Литературен глас“, които разглеждат теоретични въпроси на детската литература, е и Кирил Кръстев. Споменатата по-горе негова статия „Детската литература като национален въпрос“ е публикувана като уводна за съответния брой на вестника, което е знак за важност и концептуалност. Този текст поставя два фундаментални въпроса: за желаната посока на българската литература за деца и за смисъла на детската литература въобще. Отговорът на първия въпрос е обвързан с приказното творчество на Андерсен, което се асоциира с висока художественост. Отговорът на втория въпрос е еднословен – „сърце“. В случая сърцето е експресивна метонимия на любовта и високата нравственост като съдържание на текста. Може да кажем, че в своя теоретичен план статията на Кирил Кръстев синтезира едно реле-

---

⁵ ДИМИТРОВ, П. Преглед на детската литература. – В: *Литературен глас*, VI, № 204, 15 окт. 1933, с. 3.

вантно и от днешна гледна точка гледище за детската литература като единение на естетически издържаното и доброто.

Теоретични проблеми на художественото слово за деца разглеждат не само сътрудници на „Литературен глас“ с разпознаваеми имена, но и други автори, които днес са известни предимно на специалистите. Сред тях е например Борис Наков, който покрай положителните си думи за една творба на Калина Малина прави и обща характеристика на стойностната детска литература – както той я вижда: наличие на интригуващо действие и приказни елементи. В перспективата на въпроса, който ни интересува тук, ще отбележа педагогическата устроеност на мисленето за детската литература на този автор: „В тая повест има и поука. ... Детето не трябва да добива само знания, но трябва и да се напътва към доброто“⁶. Както се вижда, от този теоретичен ъгъл детската литература изглежда прикрепена към една извънлитературна кауза – тази на педагогиката, и се проявява като нейно отражение или последица. Художественият текст като репрезентация – така може да се опишат най-лаконично представените теоретични позиции спрямо литературата за деца.

Мисленето за детската литература като симбиоза на естетичното и педагогическото се споделя от дълъг ред сътрудници на „Литературен глас“. Всъщност възможността за педагогическо въздействие на художествената творба се схваща като маркер на нейната детскост, изобщо като основание за съществуването на литературата за деца в относително самостоен дял на словесното изкуство. Вестникът е наясно със съществуването на контраконцепцията, според която е ненужно за децата да се създават специални художествени текстове. Тук е важно да отбележим факта, че близо половин година преди Атанас Далчев да публикува статията си „Нашата съвременна детска поезия“⁷, предизвикала известната остра полемика с Христо Радевски в сп. „Изкуство и критика“, Жечо Атанасов помества в „Литературен глас“ материал, в който се казва: „А съществува и едно схващане, че не е необходимо да има специална детска литература. Това гледище не е ново. То се споделя още от немския критик и педагог Хайнрих Волгаст, който излага подробно възгледите си в отлично аргументираната си книга „Мизерията на детската литература“⁸. По-нататък в статията си Жечо Атанасов

---

⁶ НАКОВ, Б. Косъ Дългоносо и Фроса Дългокоса, весела повест от Калина Малина. – В: *Литературен глас*, VII, № 273, 1 май 1935, с. 4.

⁷ ДАЛЧЕВ, Ат. Нашата съвременна детска поезия. – В: *Изкуство и критика*, IV, 1942, № 4, с. 168-169.

⁸ АТАНАСОВ, Ж. Детската литература. – В: *Литературен глас*, XIV, № 528, 5 ноем. 1941, с. 5.

представя препоръката на Хайнрих Волгаст творбите за големите да имат известна преработка за деца, и продължава от свое име: „Днес гледището, че е необходима специална детска литература, все повече се налага. Изследванията по педологията и експерименталната психология недвусмислено доказват, че детето не е просто „умален човек“, а е същество, което живее в свой мир, различен от тоя на възрастния. А щом имаме наличността на специфичен детски мир, необходима е следователно и специална детска литература“. Тук от значение е преплитането на разнообразните културни интереси на Жечо Атанасов с професионалния му избор: когато публикува статията си, той завършва в Софийския университет педагогика с втора специалност немска филология, а сетне се утвърждава като виден учен, професор по педагогика, избран за декан на Философско-историческия факултет и за заместник-ректор. Жечо Атанасов никога не губи интереса си към детската литература, изкарва специализации за нея в Германия и Швеция, а сетне издава учебника „Детска литература и възпитание“ и съставя хрестоматия по детска литература. Следва изрично да подчертая, че педагогът Жечо Атанасов не потиска филолога – в „Литературен глас“ той стои далеч от мисълта, че литературата за деца е педагогически инструмент, за него тя в никакъв случай не бива да се свежда до някакъв „прост дидактизъм“.

Вестник „Литературен глас“ последователно поддържа гледището, че детската литература може и трябва да въздейства върху личностното формиране на детето. Педагогическата перспектива в словесното изкуство за малките се мисли като „естествено“ прилежаща на същността му, което се оглежда в множество публикации. В отзив за романа на Николай Фол „Чудните приключения на Мешко и приятеля му Ежко“ Калина Малина отбелязва: „Педагогическата стойност на тази книга е много голяма“⁹ – ще възпита в смелост. Подобна оценка дава Петър Динеков за друга творба на Николай Фол – „Татунчо и Татунка“. След като я препоръчва като сполучлива и много интересна, критикът пише: „Освен това тя има и голяма педагогична стойност и заслужава да бъде горещо препоръчана от учителите“¹⁰. Петър Динеков е последователен във вниманието си към прагматичната страна на художественото произведение, адресирано до детето, без да подценява естетическата стойност – тъкмо обратното, той винаги започва от нея, но не пропуска да се спере на възможността удоволственото четене да включва и възпитателен

---

⁹ КАЛИНА МАЛИНА. Три хубави книги за деца. – В: *Литературен глас*, III, № 97, 10 ян. 1931, с. 4.

¹⁰ ДИНЕКОВ, П. Между книгите и списанията. – В: *Литературен глас*, IV, № 137, 10 ян. 1932, с. 7.

елемент. В отзив за сп. „Поточе“ критикът изтъква възможността новосъздаденото периодично издание за деца да се превърне в едно от най-стойностните, като аргументира гледището си със сътрудничеството на изявени творци като Трайко Симеонов, Калина Малина, Никола Фурнаджиев, Ангел Каралийчев, Асен Разцветников. В края на рецензията си Петър Динеков не пропуска да отбележи, че четивата в сп. „Поточе“ са не само интересни, но и полезни¹¹.

В същото време „Литературен глас“ прокарва ясна разграничителна линия между възпитателния аспект на художествения образ и грубия дидактизъм. Вестникът никъде не разглежда литературната творба като педагогическо средство, за него тя е преди всичко естетическа ценност – но специфична естетическа ценност, която в много случаи, без това да е задължително, може да упражнява положително въздействие върху нравственото изграждане на читателя и неговите по-богати представи за света. Показателен за естетическата устроеност на мисленето за детската литература е безкрайният ред публикации, настояващи за художествена издържаност на поетическите и белетристичните текстове – въпрос, който е толкова значим за концептуалния фундамент на „Литературен глас“, че предполага да бъде разгледан специално (вж. следващата подглава – „Литературата за деца и юноши в огледалото на критиката“). Тук обаче ще представя естетическата доминанта в теоретичните позиции на вестника спрямо литературата за деца през думите на Петър Димитров за Цанко Церковски: „Докъм края на миналия век нашата детска поезия се развиваше под знака на дидактизма, т.е. преобладаваха поучителните стихове и разкази. Пръв Цанко Церковски разбра, че поучителните стихове не действат на сърцето“¹².

Кристализацията на теоретичния проблем за отношенията между литературата за деца и педагогиката виждаме в една статия на Петър Димитров с красноречивото заглавие „Литературата за деца педагогична проблема ли е?“¹³. Материалът припомня, че детското четиво има педагогически корени. Посочените произведения – „Светът в картини“ на Ян Амос Коменски и първите френски книги за деца, са подбрани с идеята да служат като аргумент в подкрепа на тезата, че „Под крилото на педагогичната мисъл детската литература е направила първите си стъпки във всички страни“ и че и в актуалния авторов момент продължава да се развива под същото

---

¹¹ ДИНЕКОВ, П. Между книгите и списанията. – В: *Литературен глас*, V, № 167, 5 ноем. 1932, с. 4.

¹² ДИМИТРОВ, П. Цанко Церковски – приятел на децата. – В: *Литературен глас*, V, № 182, 19. февр. 1933, с. 4.

¹³ ДИМИТРОВ, П. Литературата за деца педагогична проблема ли е? – В: *Литературен глас*, VI, № 201, 24 септ. 1933, с. 10.

крило. Петър Димитров е убеден и в това, че при избора на детска книга родителите също подхождат с педагогическа мотивация. Втората част от статията обаче насочва фокуса към другата ценностна страна на детската литература – естетическата. Трябва да подчертая, че вниманието към тази аксиологична перспектива има същия интензитет. В последна сметка авторът обединява естетично и педагогично като неотделими същности на едно цяло – литературата за деца: „Защото е немислима литература без художественост, както е немислима художественост без педагогични последици“. Осмислянето на поезията и белетристиката за малките като естетически феномен се оглежда и в следното твърдение на Петър Димитров:

„... критиката на литературата за деца трябва да излезе из тесните колони на научните педагогични списания и да намери своето място в страниците на литературните списания и вестници“.

Паритетът на художествено и възпитателно в теоретичните схващания за детската литература е експлицитно изразен и в друга публикация на Петър Димитров. В нея той анализира, наред с останалото, и творби от Светозар Димитров (Змей Горянин), като в началото разглежда въпроси на художеството, свързани с особеностите на наратива, след което пристъпя към прагматичната страна на повествованието: „Най-ценното обаче в историческите разкази на Светозар Димитров са педагогическите елементи“¹⁴, открити в образцовия идеализъм, себеотрицание и подвиг.

Допълнително ще илюстрирам постоянството на „Литературен глас“ да мисли детската литература като двуединство на художественото и възпитателното чрез един отзив за „Пепеляна чорбича“ от Калина Малина. В него се изтъква както умението на авторката да затрогва, така и успеха ѝ да внесе възпитателна тенденция, която обаче „не е проведена сухо, а с изискан художествен маниер“¹⁵.

Представената дотук парадигма в теоретичните виждания на „Литературен глас“ за словесното изкуство за малките – тази, която се отнася до органичния синтез между естетично и педагогическо, съществува редом с друга концептуална парадигма – търсещата отговор на въпроса има ли специфика образният език, с който се говори на децата. В опит да събере пръснатите из всичките 624 броя на вестника бележки по тази тема ще очертая няколко основни проблематизации.

На първо място, това е достъпността на художественото произведение. Множество публикации в различни годишнини на вестника изтъкват необходимостта невръстният читател да разби-

¹⁴ ДИМИТРОВ, П. Исторически разкази. – В: *Литературен глас*, VI, № 228, 1 апр. 1934, с. 3.

¹⁵ ВИЧЕВА, С. Нови книги за деца. – В: *Литературен глас*, XI, № 423, 22 февр. 1949, с. 6.

ра текста. В редките случаи, когато се говори за възможността литература за възрастни да се предлага на деца, се повдига въпросът за адаптациите. Централният тематичен кръг тук е как да се приспособява „голямата“ литература към рецептивните способности на малките, като се съхранят художествените качества и идейните послания на творбата.

В една ранна своя публикация в „Литературен глас“ Калина Малина отбелязва: „Да се пригодяват класиците за деца, не е нещо ново“¹⁶, и допълва, че малките трябва да познават Данте, Сервантес, Шекспир, Юго, Гьоте, Шилер, Пушкин. Тя акцентира върху нуждата техните произведения да бъдат съкратени, пресъздадени на по-достъпен език и придружени от подходящи илюстрации. Въз основа на опита в западноевропейските страни в издаването на адаптирани за деца произведения от „голямата“ литература Калина Малина препоръчва по подобен начин да бъде представен и „Бай Ганьо“ на Алеко Константинов – за да се съдейства за изкореняването на байганьовщината в България.

Същата концептуална тежест има друг един теоретичен аспект на публикациите за детската литература – за обусловеността на пълноценното словесно изкуство за деца от психологическата проникновеност на автора. Множество статии убеждават, че успехът на дадена творба от детската литература в най-голяма степен зависи от уменията на автора да вмести в своя хоризонт детската перспектива към света.

Самият редактор на „Литературен глас“ в публикация още от първата годишнина на вестника прокарва проблемна линия в тази посока. По повод на „Някога“ от Дора Габе той изтъква способността на авторката за „дълбоко проникновение в детската душа“¹⁷. Подобни впечатления за психологизма на Дора Габе изразяват и Йордан Стубел¹⁸ и Иван Унджиев¹⁹. Калина Малина е другата поетеса, която печели адмирации за „верен усет към детската душа“²⁰. Примерите за психологическа прозорливост могат да бъдат продължени, но обобщението ще е същото: „Литературен глас“ цени и последователно утвърждава творци на словото, които разбират

---

¹⁶ КАЛИНА МАЛИНА. Бай Ганю за деца и юноши. – В: *Литературен глас*, II, № 55, 28. дек. 1929, с. 6.

¹⁷ МИТОВ, Д. Б. Земен път, стихотворения от Дора Габе. – В: *Литературен глас*, I, № 18, 13 ян. 1929, с. 3.

¹⁸ СТУБЕЛ, Й. Детската литература. – В: *Литературен глас*, I, № 18, 13 ян. 1929, с. 4.

¹⁹ УНДЖИЕВ, И. Дора Габе – „Малки песни“ и „Звънчета“. – В: *Литературен глас*, II, № 65, 8 март 1930, с. 3.

²⁰ УНДЖИЕВ, И. Калина-Малина – „Преди, преди, вретенце“. – В: *Литературен глас*, II, № 65, 8 март 1930, с. 3.

вълненията на малките момичета и момчета, схващат представите им за света, познават любимите им игри и начина им на общуване с връстници и с възрастни. Както е известно, през 20-те и 30-те години на XX век, когато детето се утвърждава като ценност само по себе си, българската литература за деца все по-решително се освобождава от патернализма и прагматичните си инерции, от педагогическите модуси на изображението. Еманципацията от утилитарното води до редица важни промени в смисъла и поетиката на художествената творба, адресирана до детето, като една от тях е интересът към вътрешния свят на малкото момиче и момче, към неговите представи за действителността, към неговите емоционални преживявания.

„Литературен глас“ разглежда в теоретичен план, макар и бегло, и някои жанрови въпроси на словесното изкуство за деца. Вниманието се разпределя преди всичко между приказката, разказът и романа. Често изразявано е мнението, че приказката е любимото четиво на малките момичета и момчета. Показателна в това отношение е статията на Вера Бояджиева „Детето и приказката“²¹, в която е аргументирана тезата, че „Приказката, истинската приказка, е най-голямата радост за детето“. Твърдението се основава на анкетно проучване в Германия, което доказало, че най-предпочитаният литературен жанр сред децата е приказката – обратно на предварителното очакване, че високата технизация на живота печели все повече привърженици на реалистичното повествование, най-вече романа. Специален интерес тук предизвиква разминаването между предвзетото мнение на възрастните – изследователи и учители – и мнението на децата. В това разминаване се проектират различните естетически нагласи и преживявания на големите и малките, несходствата в оценките на академичното и на детското „жури“. Статията на Вера Бояджиева гради опозицията технизация – четене на приказки и посочва изненадващия факт, че именно в Германия, където точната мисъл и инженерните науки са силно развити, интересът към нереалното и фантастичното, към вълшебните приказки не спада и тези текстове непрекъснато се преиздават.

Приказката е пръв детски жанр и според Кирил Кръстев²². Въпросът към какви хоризонти следва да се движи българската литература за деца, извежда на преден план приказната класика на Андерсен. В случая виждаме как класическото се дефинира през жанра.

---

²¹ БОЯДЖИЕВА, В. Детето и приказката. – В: *Литературен глас*, III, № 102, 14 февр. 1931, с. 2.

²² КРЪСТЕВ, К. Детската литература като национален въпрос. – В: *Литературен глас*, VII, № 252, 5 дек. 1934, с. 1-2.

И мнението на Соня Вичева: „Калина Малина избира приказната форма като най-достъпна за изживяване от малките ѝ читатели“²³ – още едно потвърждение за популярността на приказката и детския афинитет към нея.

Другите жанрове на детската литература, които „Литературен глас“ отразява, макар и преди всичко в критически, а не толкова в теоретичен план, са романите, разказите, в това число историческите разкази, и драматическите произведения – сценки и пиески.

Методологическият план на размисъла за детската литература се докосва и до някои естетически аспекти на художествения образ. За „естествено“ доминиращ тип изказ се приема сериозният, с основни проекции в красивото и възвишеното. В някои случаи обаче се поставя на обсъждане въпросът за хумора и въобще за забавното в поезията и белетристиката за деца. Тук срещаме различни позиции. В една своя публикация Петър Димитров препоръчва съдържанието на поместваните художествени текстове да се разнообрази с хумор²⁴, а шегата, веселата насмешливост в някои рецензирани творби ще получат положителна оценка. По-различна е гледната точка на Кирил Кръстев: „Глезене, размиване, забава на децата с приумици и зевзекльци. Безсъдържателността на този литературен материал разслабва още от рано детската душевност и подхранва оная липса на емоционална дълбочина, на волева линия и на умствена дисциплина, която е характерна за съвременните поколения“²⁵. Ако успеем да прочетем тези думи в една по-широка смислова перспектива, може да допуснем, че Кирил Кръстев не е срещу хумора въобще, а срещу несполучливия хумор – онзи, който е част от бездарното, безсъдържателното писане. Но така или иначе „Литературен глас“ не показва избистрено отношение към смешното в художественото слово за деца. Вижданията лъкатушат между предпазливото поощрение и категоричното отхвърляне, което не идва без връзка с развлекателния дискурс въобще, мислен като ерзац художество. Впрочем да се приравнява забавното с ниското качество в литературата за деца, не е нещо необичайно в полето на метатекстовите обсъждания. Едно от най-ярките доказателства за това е онази линия в полемиката между Атанас Далчев и Христо Радевски, която се отнася до игрово-занимателното в поезията за деца.

---

²³ ВИЧЕВА, С. Нови книги за деца. – В: *Литературен глас*, XI, № 423, 22 февр. 1949, с. 6.

²⁴ ДИМИТРОВ, П. Списания за деца. – В: *Литературен глас*, VI, № 222, 18 февр. 1934, с. 5.

²⁵ КРЪСТЕВ, К. Детската литература като национален въпрос. – В: *Литературен глас*, VII, № 252, 5 дек. 1934, с. 1.

„Литературен глас“ разгръща проблема за забавно-развлекателното и в перспективата на опозицията реалистично – фантастично, която се открива в немалко публикации. Както е известно, Д. Б. Митов поначало е застъпник на реализма в литературата, независимо че с широката си естетическа култура той може да оцени достоинства и на една зряла модернистична творба, на един успешен художествен експеримент. Редактираният от него вестник защитава реалистичната образност и в литературата за деца, като успоредно с това в ред случаи изразява скепсис спрямо засилената фикционалност, особено във формите на фантастиката.

Фантастичният образ в словесното изкуство за деца се оказва своеобразен възел на разномислието в „Литературен глас“. В кристализиран вид откриваме това разномислие във въпроса на Петър Димитров „Полезно ли е фантастичното четиво за децата“²⁶. Въпросът отзвучава като реторичен. Скоро скритите резерви на Петър Димитров към фантастичното ще избуеят в директна критика: за него е недопустимо само в един брой на сп. „Детски свят“ да се срещнат две отклонения от реализма, свързани с образите на дракони и дяволи²⁷. Линията „против“ фантастичното и „за“ реалистичното Петър Димитров продължава в друга своя публикация за детската литература – „Исторически разкази“²⁸. Положителният коментар за повествованието на Димитър Кардашев намира своите основания във факта, че авторът „е останал, в общи линии, верен на историческата правда, обаче събитията са почувствани и предадени и в светлината на виденията. Затова исторически вярното се прелива във фантастичното“. Както знаем, като част на речта „обаче“ е противопоставителен съюз, т.е. фантастичната образност у Димитър Кардашев някак „разваля“ онова, което е постигнато чрез реалистичния разказ. Изцяло положителен е отзивът на Петър Димитров за Светозар Димитров / Змей Горянин. Основната причина за това е добросъвестното проучване на фактите около изобразените събития – до такава степен, че художествените текстове можели да станат „ценни материали за учителите“ по отечествена история.

Книга с разкази от Калина Малина е посрещната радушно заради реалистичните похвати, които могат „да изтръгнат нашата детска и юношеска литература от обятията на фантастичното

---

²⁶ ДИМИТРОВ, П. Преглед на детската литература – В: *Литературен глас*, VI, № 204, 15 окт. 1933, с. 3.

²⁷ ДИМИТРОВ, П. Списания за деца. – В: *Литературен глас*, VI, № 222, 18 февр. 1934, с. 5.

²⁸ ДИМИТРОВ, П. Исторически разкази. – В: *Литературен глас*, VI, № 228, 1 апр. 1934, с. 3.

и сензационното и да я свържат с първоизвора на всяко истинско художествено творчество: живота“²⁹. И по-нататък: „Калина Малина е чужда на увлеченията по фантастичност и свръхестественост“.

В дискредитирането на засилената фикционалност се включва и Кирил Кръстев, който прави ироничен коментар на говорещите птици и животни, омагьосаните царици, долните и горните земи, „фантастичните и невероятни щуротии и приумици“, които според него правят литературната картина болнава.

Отрицателното отношение към фантастичното достига зенита си в статията „Детска“ литература“ от Н. Златев³⁰. В заглавието думата *детска* към определяемото *литература* е поставена в кавички, което е обяснено в първите две изречения: „Така наричат литературата, предназначена за деца. Но от нейното съдържание с фантастични приключения и предъвкани приказки тя по-скоро изглежда писана от тях“. Следва строгото отсъждане: „Липсва нужната сериозност и чувство на отговорност при нейното [на детската литература – б. м., О. Г.-Т.] създаване, като се знае огромното ѝ възпитателно и образователно значение“. Ако преведем написаното в „прав текст“, излиза, че фантастичните приключения и приказното в художествената литература са вредни за възпитанието – позиция, което днес изглежда, меко казано, странна.

Все пак във вестника на Д. Б. Митов звучат и балансиращи гласове, според които приказната измислица е жизнена, нещо повече – тя не е спирала да принадлежи органично на част от литературната образност. В това уверява с фактологична достоверност цитираната вече статия „Детето и приказката“ на Вера Бояджиева³¹; Петър Динев пък изразява възхита от богатството на образите и от омайните слова в двата тома преразказани приказки от Ран Босилек³².

Впрочем говоренето за фантастичното в „Литературен глас“ никъде не оразличава научнофантастичното от приказновълшебното. Двата модуса на засиленото фикционално са някак обединени, осмислени като общо опако на реалистичната образност. Тук ще припомним, че през 1930-те години у нас все по-осезаемо започва да се развива научнофантастичната линия в литературата за възрастни (Георги Илиев, Никола Хвойненски, Михаил Петко Енев и др.), както и в литературата за деца (Емил Коралов, Елин Пелин). В разглежда-

---

²⁹ ТЕЛЧАРОВ, П. Малките благородници. – В: *Литературен глас*, VI, № 236, 27 май 1934, с. 4.

³⁰ ЗЛАТЕВ, Н. „Детска“ литература. – В: *Литературен глас*, XV, № 583, 17 февр. 1943, с. 3.

³¹ БОЯДЖИЕВА, В. Детето и приказката. – В: *Литературен глас*, III, № 102, 14 февр. 1931, с. 2.

³² ДИНЕВ, П. Приказки за деца. – В: *Литературен глас*, V, № 175, 1 ян. 1933, с. 6.

ния период обаче научнофантастичното се възприема преди всичко като развлекателен жанр, поради което не прилепва към съществуващите педагогически разбирания за „здро̀во“ и „с̀мислено“ четиво.

В заключение на тази част от изложението ще кажа, че наред с текущата информация, която е първа грижа за всеки един вестник, „Литературен глас“ публикува и материали, малко или повече надхвърлящи своя актуален момент по посока на времевата обобщителност. Най-важните непреходни въпроси, засегнати от „Литературен глас“, са за отношенията художествено – педагогическо в литературата за деца, за зависимостта на образната пълноценност от умението на автора да разбира вътрешния свят на детето, за жанровото идентифициране на любимите четива, за „полз̀но“ и „вредно“ от възпитателна гледна точка. Представената теоретична парадигма разкрива систематичност в базисните виждания за детската литература.

Ако сега прескочим от теорията към оперативната критика, от литературата за деца „в̀общ̀е“ към литературата за деца в конкретните ѝ тогавашни проявления у нас, ще се срещнем с едно изключително изобилие от рецензии, отзиви и известия за новоизлезли художествени произведения за деца и юноши.

Литературата за деца и юноши в огледалото на критиката

Разбираемо, литературната критика е най-обемният метатекстов дискурс, който вестникът на Д. Б. Митов посвещава на художественото слово за малките. През целия период на съществуването си „Литературен глас“ редовно помества информация за литературни творби, списания и вестници и дава оценки за тях, стремейки се да б̀уде посредник между текста и читателя. Вестникът изпълнява изключително важната роля на семафор в един истински книжен океан. Той следи актуалните събития и процеси в литературата за деца, промените в нея, новите тенденции, стреми се да формира художествен вкус.

Главната задача „Литературен глас“ е да отграничи стойностните, „истинските“ художествени произведения за деца от конвейерната продукция, в която естетическото качество е ниско или изобщ̀о липсва. Безброй са острите критики срещу затрупаните книжни щандове, чиято стока е произведена с комерсиална цел и без много допирни точки с изкуството. През всичките години на съществуването си вестникът не спира да атакува художествено безпомощното фабрикуване на книжки за деца. Дъл̀г би бил списъкът на негативните коментари, ако се опитам да ги представя в сравнителна пълнота. Вместо това ще представя критическите несъгласия през няколко цитата.

Кирил Кръ̀стев: налице са истински недоразумения и „осъ-

дителни писания“, „изсмукани стихчета“ и „плоски разказчета“ – детската ни литература е стигнала до „тревожно положение“³³.

Жечо Атанасов: „Да се пише за деца и юноши, това у нас се счита за много лесен и доходен занаят“³⁴.

Елин Пелин: „Ами ние развалихме на децата чувствата към поезията и убихме вкуса им към хубавото благодарение на тия многобройни детски книги, които се хвърлят на пазара“³⁵. Същото отношение към масовото детско четиво с претенция за художественост Елин Пелин препотвърждава година по-късно във второ интервю с наслов „Един час при Елин Пелин“: „Литературните достойнства днес се мерят с мярката, с която се мерят картофите – на килограм. А мярката за изкуството, за литературата, трябва да бъде карат, както се мерят безценните камъни. [...] Литературата не е манифактура, макар че тия две думи се римуват“³⁶.

Разбира се, „Литературен глас“ не остава при художествената утайка, а дава обилна информация за стойностното в словесното изкуство за деца. Ще проследя тази информация не с оглед на хронологичното ѝ представяне във вестника, а на времето, в което творят обсъжданите автори. Подходът на пренареждане, който използвам, надали е единственият възможен в случая, но има предимството да отрази последователността от гледище на общата история на литературата.

Следвайки избраната логика, ще започна с отразяването в „Литературен глас“ на детското творчество на Цанко Церковски. В рубриката „Между книгите и списанията“ Петър Динеков пише за „Златни класове“ – стихосбирка, която излиза четири години след смъртта на писателя. Цанко Церковски е представен като „един от първите наши детски писатели“, а творчеството му е определено като наситено със „свежест“, „много простота“, „естествен хумор“, „непосредни преживявания“, „игрив ритъм“. Критическото око на Петър Динеков улавя и известно анахронично звучене, което идва от сравнително тесния тематичен кръг, еднообразните преживявания и на моменти тромавия език³⁷. При все това Цанко Церковски намира признание и от Петър Димитров –

---

³³ КРЪСТЕВ, К. Детската литература като национален въпрос. – В: *Литературен глас*, VII, № 252, 5 дек. 1934, с. 1.

³⁴ АТАНАСОВ, Ж. Детската литература. – В: *Литературен глас*, XIV, 1941, № 528, 5 ноем. 1941, с. 5.

³⁵ ГЕОРГИЕВ, К. Един час при Елин Пелин. – В: *Литературен глас*, IX, № 342, 17 февр. 1937, с. 5, 8.

³⁶ ДОБРЕВ, М. Един час при Елин Пелин. – В: *Литературен глас*, XI, № 414, 21. дек. 1938, с. 5.

³⁷ ДИНЕКОВ, П. Златни класове. – В: *Литературен глас*, III, № 89, 15 ноем. 1930, с. 6.

главно заради народнопесенната основа на част от творбите му³⁸.

Съвсем очаквано, във фокуса на „Литературен глас“ попада детското творчество на Чичо Стоян (Стоян Попов). Когато вестникът започва да излиза, Чичо Стоян вече е известен детски поет. Той е познат от десетките периодични издания, на които сътрудничи, от участието си в редколегията на в. „Славейче“, от в. „Звездица“ и сп. „Звездица за деца“, които издава, от книгите с негови творби. Вече няколко поколения читатели са израсли с неговите стихотворения, гатанки, залъгалки и приказки в стихове. „Литературен глас“, като едно от средоточията на литературния ни живот в периода между двете световни войни, допринася за общото признание на детското творчество на Чичо Стоян като безспорна културна ценност.

В критическата рецепция на Чичо-Стояновата поезия за малките впечатление прави високата оценка за благодушието и непринудената отзивчивост към детските вълнения. Йордан Стубел определя стиховете на Чичо Стоян като магия, която децата помнят. Лирическото вълшебство се дължи не на техническо съвършенство или акробатство, смята Йордан Стубел, а на топлото сърце – „добър към всички, пълен с обич“, а стиховете му звучат „с простота“³⁹.

Оценката на „Литературен глас“ за Чичо Стоян се проектира и в кратки референции към неговото творчество като към животворен извор. Представяйки Калина Малина, Петър Димитров обвързва част от поетическата ѝ образност с налични лирически постижения, които са се превърнали в добър пример: „Както Чичо Стоян [...], тя предава чувствованията на детето чрез неговата уста“⁴⁰.

По повод смъртта на Чичо Стоян Недялко Месечков пише текст, който отзвучава с елегичността на реквием, но и с критическо отсъждане за принадлежността на поета към майсторите на българската литература за деца. Популярният автор е наречен „баща на детската ни литература“, „най-добрият сърцевед“, „обичан от всички“ творец. След тези обобщени определения идват основни биографични данни за Чичо Стоян, с акцент върху любовта му към театъра. Основното внимание е насочено към достойнствата на детските произведения на Чичо Стоян: „Вещ познавач на детската психика, с богати изразни средства, с простота и майсторство той разкрива пред малкия читател звучността на българското слово. Неговият стих, противовес на много наши детски писатели, пленява детското съзнание не със спекулации и търсене на ефекти, за да въздейства, а с убедителността на непо-

³⁸ ДИМИТРОВ, П. Калина Малина. – В: *Литературен глас*, IV, № 146, 13 март 1932, с. 2.

³⁹ СТУБЕЛ, Й. Юбилеят на Чичо Стоян. – В: *Литературен глас*, II, № 54, 21 дек. 1929, с. 5.

⁴⁰ ДИМИТРОВ, П. Калина Малина. – В: *Литературен глас*, III, № 146, 13 март 1932 с. 2.

средственото чувство, което блика от всяка строфа. Неговите стихове завладяват невръстния читател, лесно ги запаметява и авторът им става най-желаният и любим техен поет“⁴¹.

Недялко Месечков изразява и твърдението, че стихотворенията на Чичо Стоян „с еднаква наслада могат да се четат и от малкия, и от възрастния читател. А това е едничкото мерило за истинския детски, а не вдетинен писател“. Нека отбележа, че това твърдение на Недялко Месечков предхожда полемиката Далчев – Радевски в сп. „Изкуство и критика“, с което показва постепенното узряване на едно по-усложнено, естетически базирано гледище за детската литература, както и условността на границите ѝ с литературата за възрастни.

И така, „Литературен глас“ участва в канонизирането на Чичо Стоян като класик на българската литература за деца. Силното присъствие на автора в поетическото пространство е оценено по достойнство, на стихотворенията му е отредено непреходно битие, което и днешният ден потвърждава.

Сред детските автори, които най-силно привличат критическото внимание в „Литературен глас“, е и Елин Пелин. Публикациите за неговото творчество не са много на брой, но това е без значение за високата оценка, която вестникът му дава. Сред положителните думи, посветени на Елин-Пелиновото майсторство, са тези на Петър Динеков за „Златни люлки“⁴². Друг материал на Петър Динеков, който анонсира нов брой на сп. „Светулка“, изтъква, че изданието „почва с хубавото стихотворение на Елин Пелин „Есента запя“⁴³, т.е. името на Елин Пелин е достатъчен аргумент за качеството на въпросната книжка. И друг пример: в рецензията си за стихосбирките на Калина Малина „Кавалче“ и „Преди, преди, вретенце“ Петър Димитров отбелязва, че в тях се долавя живецът на народната песен, и веднага допълва – както у Елин Пелин. Елин Пелин, който на пръв поглед стои на заден план в някои публикации, всъщност задава мярата, еталона за художествена пълноценност, за класичност, по която другите се равняват.

Самата Калина Малина потвърждава класичността на Елин Пелин. В статията си „За децата и за Елин Пелин“⁴⁴ тя посочва:

„... той е първият от българските писатели, който начерта пътя на детската ни литература. Преди него пишеха като че на шега

---

⁴¹ МЕСЕЧКОВ, Н. Чичо Стоян почина. – В: *Литературен глас*, XII, № 457, 10 ян. 1940, с. 2.

⁴² ДИНЕКОВ, П. Нови книги за деца. – В: *Литературен глас*, III, № 96, 3 ян. 1931, с. 6.

⁴³ ДИНЕКОВ, П. Светулка, кн. 2, год. 2. – В: *Литературен глас*, IV, № 131, 29 ноем. 1931, с. 6.

⁴⁴ КАЛИНА МАЛИНА. За децата и за Елин Пелин. – В: *Литературен глас*, XI, 1938, № 414, 21 дек. 1938, с. 3.

за децата. Нямаше онова съзнание за важността на тази задача, което прави от един голям художник на перото един наистина детски очаровател. [...] В това отношение Елин Пелин държи първо място в нашата литература“.

По времето на „Литературен глас“ популярността на Елин Пелин е изключителна. Възрастната аудитория го познава като автор на разкази и на повестта „Земя“, а децата четат негови стихотворения и стихотворни приказки, учат по буквари и читанки, в чието създаване участва, следят „Веселушка“, „Чавче“, Светулка“, „Пътека“ – периодични издания, изготвяни с активното му сътрудничество, пренасят се в романовите светове на „Ян Бибиян“ и „Ян Бибиян на Луната“. Не е за пренебрегване и творческата близост на Елин Пелин с Д. Б. Митов от кръга „Развигор“ (заедно с Тодор Боров и Александър Балабанов). Впрочем в една своя статия в „Литературен глас“ Александър Балабанов посочва с категоричността на ясно-видец: „А историята на българската литература нежно ще похвали нас, задето сме оценили още в началото, задето сме се радвали и още по-силно се радваме и сега, и задето сме дали чест на Елин Пелин“⁴⁵.

„Литературен глас“ отделя достойно място и за Ран Босилек. Това едва ли е изненада, като се има предвид, че писателят става известен още в началото на ХХ век, а редактираното от него списание „Детска радост“ е познато на хиляди читатели. За популярния и обичан детски автор първа в „Литературен глас“ публикува Калина Малина. Предмет на вниманието ѝ е стихосбирката „Синчец“, за която пише: „Всяко стихотворение има богато съдържание – то е една малка поема. И ако само в три стихотворения се говори за цветята, останалите са най-разнообразни теми, както е разнообразен и многостранен и интересът на децата. И всичките са свежи, топли“⁴⁶.

В свой материал от рубрика „Критика“ Петър Динеков представя сборниците с приказки на Ран Босилек „Неродена мома“ и „Незнаен юнак“. Вниманието на анализатора е насочено както към съдържанието, което печели одобрение с вложената в него народна мъдрост, морал и остроумие, така и към богатството от образи, въображението и фантастиката. Петър Динеков оценява книгите комплексно, като взема предвид не само разказаните в тях истории, а и илюстрациите и работата на издателите⁴⁷.

„Литературен глас“ дава положителни отзиви и за творчест-

---

⁴⁵ БАЛАБАНОВ, Ал. Разказите и образите на Елин Пелин. – В: *Литературен глас*, XI, № 417, 11 ян. 1939, с. 2.

⁴⁶ КАЛИНА МАЛИНА. Три хубави книги за деца. – В: *Литературен глас*, III, № 97, 10 ян. 1931, с. 4.

⁴⁷ ДИНЕКОВ, П. Приказки за деца. – В: *Литературен глас*, V, № 175, 1 ян. 1933, с. 6.

вото на мнозина други детски поети и разказвачи. Сред тях е Стоян Дринов. Петър Димитров определя поезията му като „жизнерадостна, игрива“ и докосваща детското сърце. Вестникът изразява положителна оценка и за проявените „значителни поетически дарби“⁴⁸ на Людмил Дринов – сина на Стоян Дринов, направил първите си стихотворни стъпки още като ученик и получил подкрепа от Александър Спасов, редактора на „Светулка“. Петър Димитров изразява искрена тъга за преждевременната загуба на бащата, а не след дълго и на сина⁴⁹.

Безспорният фаворит на положителните критически отзиви е Калина Малина. Автор на детска поезия, приказки, разкази, романи и пиески, сътрудник на най-известните списания и вестници за малките, педагог по образование и учителка по професия, Калина Малина има изключителна популярност сред четящите момичета и момчета, както и сред техните родители. При все че е съвременничка на мнозина изтъкнати поети и белетристи от периода между двете световни войни, Калина Малина е най-често срещаното име в критическите материали на „Литературен глас“. Дали това има връзка с факта, че тя е съпруга на редактора Д. Б. Митов, може да гадаем. Със сигурност обаче публикациите за детското ѝ творчество улавят важни негови характеристики. Отзиви за художественото слово на Калина Малина пишат Гьончо Белев⁵⁰, Иван Унджиев⁵¹, Петър Динеков^{52,53}, Петър Димитров⁵⁴, Лео Коен⁵⁵, П. Телчаров⁵⁶, Борис Наков⁵⁷, Соня Вичева⁵⁸, хърватският културен деятел, литературен

---

⁴⁸ ЛЮДМИЛ ДРИНОВ. – В: *Литературен глас*, V, № 162, 1 окт. 1932, с. 12.

⁴⁹ ДИМИТРОВ, П. Стоян и Людмил Дринови (по случай 10 г. от смъртта на бащата и 1 г. от смъртта на сина). – В: *Литературен глас*, VI, № 224, 4 март 1934, с. 4.

⁵⁰ БЕЛЕВ, Г. Калина Малина – „Златно сърце“. – В: *Литературен глас*, II, № 65, 8 март 1930, с. 3.

⁵¹ УНДЖИЕВ, Ив. Калина Малина – „Преди, преди, вретенце“. – В: *Литературен глас*, II, № 65, 8 март 1930, с. 3.

⁵² ДИНЕКОВ, П. Девойчето и месеците. Драматизирана приказка в стихове от Калина Малина. – В: *Литературен глас*, IV, № 136, 3 ян. 1932, с. 11.

⁵³ ДИНЕКОВ, П. Воденичарски приказки от Калина Малина. – В: *Литературен глас*, IV, № 137, 10 ян. 1932, с. 7.

⁵⁴ ДИМИТРОВ, П. Калина Малина. – В: *Литературен глас*, IV, бр. 146, 13 март 1932, с. 2.

⁵⁵ КОЕН, Л. Провинциалните сенки на Калина Малина. – В: *Литературен глас*, IV, бр. 160, 19 юни 1932, с. 4.

⁵⁶ ТЕЛЧАРОВ, П. Малките благородници, разкази за деца и юноши от Калина Малина. – В: *Литературен глас*, VI, бр. 236, 27 май 1934, с. 4.

⁵⁷ НАКОВ, Б. Косъо Дългоносъо и Фроса Дългокоса, весела повест от Калина Малина. – В: *Литературен глас*, VII, бр. 273, 1 май 1935, с. 4.

⁵⁸ ВИЧЕВА, С. „Пепеляната чорбица“ от Калина Малина. – В: *Литературен глас*, XI, № 423, 22 февр. 1939, с. 6.

критик и публицист Р. Дрлич⁵⁹. Техните анализи акцентират върху различни страни от творчеството на Калина Малина. Петър Димитров говори за изразената обич към детето и неговото дълбоко разбиране: според него у Калина Малина се наблюдава „сродяване със самото дете“; тя „е схванала добре своеобразната детска природа“. Вичо Иванов също подчертава, че Калина Малина изпитва „голяма любов към детето“ и „това нейно чувство обединява всичките ѝ литературни прояви“. Соня Вичева отбелязва, че индивидуалният почерк на Калина Малина се разпознава по вярата в доброто и обичта към човека.

С одобрение се посреща и умението на Калина Малина да пресъздава детската гледна точка към света (Петър Димитров: „... тя предава чувствованията на детето чрез неговата уста“; Лео Коен: творбите ѝ са наситени с „един мил – присъщ на децата – наивитет“; Соня Вичева: „Най-характерното у Калина Малина и същевременно най-необходимото качество на детския писател е наивитетът“).

Успехът на детската поезия на Калина Малина се обяснява с игривостта и бързото темпо на стиха ѝ, „който напомня ту на хоро, ту на ръченица“ (Петър Димитров); с насищането на детските ѝ текстове с лиризм и очарование (Лео Коен).

С по-голямо внимание се ползва художествената проза на Калина Малина, най-вече романите ѝ. „... първа тя създаде най-добрия роман за юноши“, отбелязва Вичо Иванов, а Р. Дрлич приветства „Златно сърце“ и „Сирачета“, като акцентира върху вземането на сюжети от действителността и определя авторката като утвърждаваща се класичка. Реализма, близостта на художествената образност с действителността отбелязват още Петър Димитров и П. Телчаров. По-различен изобразителен подход забелязва Вичо Иванов в драматичната приказка „Девојката и месеците“, където според него „художествената форма варира между романтизъм и реализъм“. При все това реалистичното изображение у Калина Малина многократно е изтъквано като изключително достойнство. Като не забравяме, че Д. Б. Митов подкрепя реалистичните традиции в българската литература, едва ли е изненада, че публикуваните в „Литературен глас“ критически текстове одобряват онези фикционални образи, които стоят близко до действителността. Една от главните причини, поради които П. Телчаров дава положителна оценка за разказите в „Малките благородници“, е сюжетът, който е „почерпан от действителността, от всекидневния живот“.

---

⁵⁹ ДРЛИЧ, Р. Югославянски отзив за творчеството на Калина Малина. . – В: *Литературен глас*, XII, № 476, 15 май 1940, с. 4.

Критическите отзиви улавят и други черти от творческия почерк на Калина Малина. Вичо Иванов се насочва към простотата на фразата, Борис Наков се спира на динамичното действие и живота интрига, на оригиналния стил, който стои далеч от копирането на готови образци.

Соня Вичева не пести похвалите: „С пищното многообразие на сюжетите си, с волния размах на въображението и богатството на чувствата Калина Малина е една от здравите опори на нашата детска литература“. По-нататък критичката извинително обяснява, че в една статия не може да обгърне „многоцветната мозайка от лиричните ѝ, белетристични и драматични творби“.

Тъй като в българската литература за деца драматическите жанрове са доста по-слабо застъпени в сравнение с лирическите и белетристичните, критиците не пропускат да отбележат сполучливите произведения, предназначени за сцената, а сред тях на първо място – текстовете на Калина Малина. За „Девојката и месеците“ Вичо Иванов отбелязва: „Като архитектоника тая приказка е напълно сценична“.

Калина Малина получава безусловното одобрение на авторите, които сътрудничат на „Литературен глас“ с критични отзиви и рецензии. Направените обобщения за творчеството ѝ са в суперлативи: тя има изключителни заслуги за развитието на нашата детска литература (Вичо Иванов); тя е „...отлична писателка за деца и юноши“ (Р. Дрлич).

С известни уговорки може да причислим към литературната критика и текстовете от плаващата рубрика „Един час при...“. Инспирирана от вестника и осъществявана с помощта на различни неговни сътрудници, тази рубрика разкрива черти от творческия портрет на интервюирания автор, най-често свързани с особеностите в процеса на неговата работа. „Един час при Калина Малина“ от Иван Геннадиев⁶⁰ представя различни моменти от нейния житейски и творчески път, от идеите ѝ за словесното изкуство за малките. На въпрос в каква посока трябва да върви нашата детска литература Калина Малина отговаря: „... тя трябва да облагородява детето, да действа на сърцето, на душата му, да затрогва малкия читател“. И още: „... , повече трябва да се действа на сърцето, отколкото на ума. Нека децата плачат, тези сълзи не са страшни, те са дори полезни“.

Вера Бояджиева, активна сътрудничка на „Литературен глас“, автор на статии по педагогически, общокултурни и литературни въпроси, печели одобрение и като детски писател. Отзивът за кни-

---

⁶⁰ ГЕНАДИЕВ, Ив. Един час при Калина Малина. – В: *Литературен глас*, VI, бр. 215, 31 дек. 1933, с. 3-4.

гата ѝ „От земята до небето“ от Калина Малина включва обзор на цялото ѝ детско творчество, както и наблюдения над поетиката на нейните разкази, оприличени донякъде на басни, но без тяхната пряка поучителност⁶¹. Творческите изяви на Вера Бояджиева попадат и в обектива на Петър Динеков, който дава одобрението си за детската драма „Дърварят и горската царкиня“ – преди всичко заради „живи битови картини“, „творческа изобретателност“ и „хумористично виждане“⁶².

„Литературен глас“ проявява чувствителност както към индивидуалните художествени почерци, така и към жанровото многообразие на детската ни литература. Освен че приветства първия наш юношески роман – „Златно сърце“ на Калина Малина, както и „Сираци“ – също на Калина Малина, вестникът посреща с добри думи и романа „Чудните приключения на Мешко и приятеля му Ежко“ от Николай Фол. Основания за положителния си отзив Калина Малина намира в приключенския сюжет, вихреното въображение на автора и възпитателната стойност на повествованието⁶³. Насърчително е и мнението на Петър Динеков за следващия роман на Николай Фол – „Татунчо и Татунка, как две деца и един котарак отлетяха на Луната с целелин“. Положителната реакция е обосновавана с живия и увлекателен разказ⁶⁴.

„Литературен глас“ отразява, макар и пестеливо, заслугите и на други детски писатели. Интервю със Стилиян Чилингиров⁶⁵ представя в широк план творческия път на белетриста, без да пропусне факта, че първите му художествени изяви са били в „Звездица“ и че е работил в това списание. Дамян Калфов е оценен от Петър Динеков като притежател на „духовито перо“, което създава „весело и непринудено радостно настроение“⁶⁶; Мария Грубешлиева привлича със стихотворения, които разкриват детския свят като жизнерадостен и безоблачен, пълен с игри, закачки и немирства, а стиховете ѝ са „издържани и по съдържание, и по техническа постройка, наситени с пълнозвучна ритмика, богати рими и сочност на чувствата“, смята

---

⁶¹ КАЛИНА МАЛИНА. Три хубави книги за деца. – В: *Литературен глас*, III, бр. 97, 10 ян. 1931, с. 4.

⁶² ДИНЕКОВ, П. Дърварят и горската царица. – В: *Литературен глас*, IV, бр. 137, 10 ян. 1932, с. 7.

⁶³ КАЛИНА МАЛИНА. Три хубави книги за деца. – В: *Литературен глас*, III, бр. 97, 10 ян. 1931, с. 4.

⁶⁴ ДИНЕКОВ, П. Татунчо и Татунка. – В: *Литературен глас*, IV, № 137, 10 ян. 1932, с. 7.

⁶⁵ БРЪЗИЦОВ, ХР. Един час при Стилиян Чилингиров. – В: *Литературен глас*, I, № 18, 13 ян. 1929, с. 3.

⁶⁶ ДИНЕКОВ, П. Едрата мряна. – В: *Литературен глас*, IV, № 137, 10 ян. 1932, с. 7.

Соня Вичева⁶⁷; Спас Кралевски е поощрен от Петър Динеков заради намирането на „благодатна тема“ и предразполагането на читателя чрез „простосърдечния и безхитроsten тон на разказване“, както и заради първоличната форма на повествуване, позволила да се представят „сочността и свежестта на детските впечатления“⁶⁸. „Литературен глас“ открехва вратата и към други детски автори, макар и само бегло да споменава за тях в резултат на аналогия или асоциация. Въпреки този лаконизъм внимателният читател не би пропуснал имената на творци като Александър Спасов и Владимир Русалиев⁶⁹.

Ако оперативната критика в „Литературен глас“ си служеше само с утвърдителен тон, надали щеше да има доверието на читателите. Сътрудниците на вестника владеят уменията да анализират художествени слабости, да атакуват несъобразности в образния език, а понякога и да водят полемика. Пример за това е рефлексията на „Свинчок“ от Йордан Стубел – книга, определена като повод за срам заради липсата на всякакви съдържателни и изобразителни достойнства. Ценко Цветанов – един от авторите, които развенчават „Свинчок“ по особено експресивен начин, определя Йордан Стубел като „разглезен, менажиран писател“, автор на „осем книги стихове за деца, в които няма нито една оригинална, негова, нова мисъл, сюжет“⁷⁰. Публикацията на Ценко Цветанов е в отговор на хвалебна рецензия за „Свинчок“ от Йордан Бадев във в. „Заря“ и представлява една от най-острите реакции на „Литературен глас“ срещу критическо мнение, изразено в друго периодично издание. Още по-силен е критичният патос на Кирил Кръстев, нарекъл произведението на Йордан Стубел „свински истории“ и „безсрамно недоразумение“⁷¹.

„Литературен глас“ отразява не само авторски книги, но и периодични издания. Това е системна практика, която се намира в съответствие с нарасналия брой списания за децата, включително чисто художествени. Два са дискурсите, които проблематизират детската ни периодика: специални отзиви и публикации с някаква друга основна задача. В първия случай имаме референции към различни списания и вестници с цел да бъде изтъкнато тяхното качество – най-вече съдържателно, но често пъти и графично. Така например, в рубрика „Между книгите и списанията“ Петър Динеков „разлиства“ пред читателите конкретни броеве на сп. „Светул-

⁶⁷ ВИЧЕВА, С. Нови книги за деца. – В: *Литературен глас*, X, № 423, 22 февр. 1939, с. 6.

⁶⁸ ДИНЕКОВ, П. Детето гледа. – *Литературен глас*, IV, № 130, 22 ноем. 1931, с. 7.

⁶⁹ ДИНЕКОВ, П. Светулка. – В: *Литературен глас*, IV, № 131, 29 ноем. 1931, с. 7.

⁷⁰ ЦВЕТАНОВ, Ц. Засрамете се! – В: *Литературен глас*, V, № 180, 5 февр. 1933, с. 2.

⁷¹ КРЪСТЕВ, К. Детската литература като национален въпрос. – В: *Литературен глас*, VII, № 252, 5 дек. 1934, с. 1.

ка^{72,73}, за да убеди в привлекателността им чрез анонс за поместени творби от Калина Малина, Николай Фол, Елин Пелин, Емил Коралов, Александър Спасов, Владимир Русалиев и др.

Петър Димитров отбелязва повишената взискателност на публиката към естетическите качества на художествените текстове и външното оформление на изданията, след което дава положителен пример със „Светулка“ на редакторите Александър Спасов и Елин Пелин, с „Детска радост“ на редактора Ран Босилек и с „Поточе“ на редактора Трайко Симеонов. Нещо повече, Петър Димитров съпоставя две от най-известните немски списания за деца и посочените наши издания и изразява мнение за превъзходството на българските списания по някои критерии⁷⁴. Едва ли може да заподозрем Петър Димитров в някакво волно или неволно преувеличение – особено като имаме предвид строгостта му към други родни издания, например „Детско другарче“ и „Детски живот“⁷⁵, и още повече към едно ново списание на име „Звездица“, дублиращо заглавието на автентичната „Звездица“, която по същото време редактира Чичо Стоян. Критиките в тази публикация имат поанта в трикратно употребената дума „спекула“, получила желязна мотивация⁷⁶. Петър Димитров се отнася с непримиримост и към ниското качество на седмичното детско вестниче „Българче“, докато към „Весела дружина“ проявява известна благосклонност заради участието на Емил Коралов и на художника илюстратор Стоян Венев⁷⁷. При редовния обзор на детските периодични издания Петър Димитров спира одобрителен поглед върху „Детски свят“ и „Другарче“, определени като „две от най-хубавите ни списания за деца“⁷⁸.

Петър Динеков посвещава специална положителна публикация за сп. „Поточе“, правещо „отлично впечатление и по съдържание, и по форма“⁷⁹. За да бъде убедителен в оценката си, Петър Динеков цитира имената на сътрудници с неоспорим авторитет – Трайко Симеонов, Калина Малина, Никола Фурнаджиев, Ангел Каралийчев, Асен Разцветников.

---

⁷² ДИНЕКОВ, П. Светулка, г. 26, кн. 4 и 5. – В: *Литературен глас*, III, № 107, 21 март 1931, с. 7.

⁷³ ДИНЕКОВ, П. Светулка, кн. 2, год. 2. – В: *Литературен глас*, IV, № 131, 29 ноем. 1931, с. 6–7.

⁷⁴ ДИМИТРОВ, П. Списания. – В: *Литературен глас*, IV, № 155, 15 май 1934, с. 4.

⁷⁵ ДИМИТРОВ, П. Нови списания за деца. – В: *Литературен глас*, V, бр. 163, 1 окт. 1932, с. 4.

⁷⁶ ДИМИТРОВ, П. Звездица. – В: *Литературен глас*, IV, бр. 160, 19 юни 1932, с.

⁷⁷ ДИМИТРОВ, П. Нови вестници за деца. – В: *Литературен глас*, VI, бр. 211, 3 дек. 1933, бр. 211, с. 4, 7.

⁷⁸ ДИМИТРОВ, П. Списания за деца. – В: *Литературен глас*, VI, бр. 222, 18 февр. 1934, с. 5.

⁷⁹ ДИНЕКОВ, П. Поточе. – В: *Литературен глас*, V, бр. 167, 5 ноем. 1932, с. 4.

Казано обобщено, критическите материали в „Литературен глас“ създават поле на взаимодействие между разбирането и наслаждата. Функциите на тези материали са разнообразни – репрезентативна, аналитична, оценъчна, метакритическа.

Не бива да се пропуска фактът, че „Литературен глас“ помещава, макар и инцидентно, ученически литературни опити и отзиви за тях. С този жест вестникът заявява интерес към изостреното съзнание за възможностите на езика у млади хора, към тяхната самостоятелна художествена рефлексия⁸⁰.

Детската литературна периодика се отразява и в публикации, посветени на различни други проблеми. Макар и лаконични, тези вметнати бележки показват, че присъствието на детските списания и вестници в литературния ни живот е забележимо. Така например, в текст по повод смъртта на Цоньо Калчев се споменава за сътрудничеството на автора в сп. „Светулка“, „Звездица“, „Младина“, „Славейче“⁸¹ и пр.

„Литературен глас“ оценява и сборници с художествени произведения за деца. За някои от тях отзивите са положителни, особено когато се изхожда от образователната приложимост на поместените текстове. Такъв е случаят с „Чичопей“⁸² и „Детско утро“⁸³, където са публикувани песни, декламации и сценки, подходящи за вечеринки и утра. Подчертано одобрителен е отзивът за антологията „Огнище“⁸⁴. С рефлексията на тези книги „Литературен глас“ се вписва и в онова културно поле, което държавата разчертава през 1920 г. чрез Закона за детската литература⁸⁵, изискващ от Министерството на народното просвещение да контролира издаването на книги и списания за деца и юноши и да дирижира възпитателните процеси, като се опира на традиционните ценности. В случаите, когато забелязва драстично разминаване с тези норми, „Литературен глас“ реагира с остри отрицателни рецензии, както е случаят по повод „Сборник за детски утра и забави“ от Кр. Чолаков и В. Даскалов⁸⁶.

В обсега на критическата рефлексия на „Литературен глас“ попадат и някои христоматии. Едни от тях са тези на Багряна и Ка-

---

⁸⁰ Страница на младите. – В: *Литературен глас*, III, № 104, 28 февр. 1931, с. 6.

⁸¹ НЕДЕВ, И. Спомени за покойния детски писател Ц. Калчев. – В: *Литературен глас*, XIV, № 554, 6 май 1942, с. 4.

⁸² ДИНЕКОВ, П. Чичопей, уредници Калина Малина и Андрей Георгиев. – В: *Литературен глас*, IV, № 136, 3 ян. 1932, с. 11.

⁸³ ДИНЕКОВ, П. Детско утро. – В: *Литературен глас*, V, № 177, 15 ян. 1933, с. 2.

⁸⁴ ДИМИТРОВ, П. Десет години д-во на детските писатели. – В: *Литературен глас*, XI, № 407, 1 ноем. 1938, с. 5.

⁸⁵ Закон за детската литература. – В: *Държавен вестник*, бр. 195, 29 ноември 1920.

⁸⁶ ДИМИТРОВ, П. Литературата за деца и спекулата. – В: *Литературен глас*, IV, № 136, 3 ян. 1932, с. 2.

лина Малина за I, II и III клас (днешен V, VI и VII клас). Рецензира ги Цветко Петков⁸⁷ – един от редовните сътрудници на излизащото по същото време списание „Философски преглед“, педагог с голяма начетеност, който разглежда учебниците и учебните помагала в широк обществен контекст, с акцент върху културното им значение. Същите христоматии получават висока оценка и в интервюто на Иван Генадиев с Калина Малина⁸⁸, където се посочва, че често те са единствените книги за децата на село.

Има още две рубрики в „Литературен глас“, които отразяват новоизлезли книги – това са „Книгопис“ и „Получени книги“. Даваните от тях анонси са далеч от литературната критика, но така или иначе ориентират в актуалната издателска ситуация. От този бърз начин за информиране читателите разбират за всичко по-стойностно в света на детската литература – защото очевидно и в тези раздели има селекция на творбите, които се появяват на книжния пазар⁸⁹. Впрочем произведенията, за които съобщават въпросните две рубрики, днес се преиздават, включват се в университетските курсове по българска литература за деца, въобще съставляват онзи постоянен списък от препоръчителни четива, който наричаме „канон“.

„Литературен глас“ не пропуска да отговори и на въпроси, които преди войните литературната критика приема като малко или повече странични – за полиграфичното оформление, илюстрациите и издателствата. Книгата вече се схваща комплексно – като дух и тяло, и се обсъжда комплексно. Коментират се видът на хартията, шрифтовете, наборните полета, печатарските мастила и с удовлетворение се констатира общо повишаване на тяхното качество. Голя-

---

⁸⁷ ПЕТКОВ, Цв. Грижи за българските учебници. – В: *Литературен глас*, V, № 164, 15 окт. 1932, с. 8.

⁸⁸ ГЕНАДИЕВ, Ив. Един час при Калина Малина. – В: *Литературен глас*, VI, № 215, 31 дек. 1933, с. 6–7.

⁸⁹ Без всякаква мисъл за изчерпателност ще направя една примерна извадка, която може да даде представа за ролята на въпросните две рубрики: Дора Габе – „Калинка-малинка“, „Звънчета“, „Сънчещ ходи“, „Малки песни“, „Коледарче“, „Мълчаливи герои; Багряна – „Търкулната годинка“, Елин Пелин – „Ян Бибиан на луната“, Ран Босилек – „Незнаен юнак“, „Златна ябълка“, „Момче и вятър“, „Весели народни приказки“, „Дяволчето с бялата опашка“, Ангел Каралийчев – „Приказен свят“, „Край огнището“, „Дядовата броеница“; Ст. Чилингиров – „Тилилей свири“; Чичо Стоян – „Стрина Зайка“, „Модерната стрина Зайка“, „Чичов дар“; Калина Малина – „Кавалче“, „Златно сърце“, „Преди, преди, вретенце“, „Девоичето и месеците“, „Воденичарски приказки“, „Йошка Палячо“, „Косъ Дългоносо и Фроса Дългокоса“, „Сирачета“, „Дядо Коледа дойде“; Стоян Дринов – „Стихотворения за деца“; Вера Бояджиева – „Дърварят и горската царкиня“;

Сисанията „Детска радост“, „Поточе“, „Светулка“, „Картина и приказка“, „Лястовичка“; библиотека „Веселушка“; христоматии – от Елин Пелин и Ран Босилек, от Багряна и Калина Малина.

мо е вниманието към илюстрацията и майсторството на нашите художници, сред които Вадим Лазаркевич, Александър Божинов, Стоян Венев, Илия Петров, Георги Атанасов. За принос в детското книгоиздаване вестникът неколkokратно отличава издателство „Хемус“^{90,91,92}.

А сега нека се отдалечим от конкретната критическа рефлексия, за да я погледнем по-обобщено, с фокус върху подреждането на ценностите, които тя е уловила и представила на читателската аудитория.

През 1922 г. в статията си „Канонът на българската литература“ Михаил Арнаудов задава въпроса „Успяла ли е критиката ни, литературната ни история тъй също, да установи йерархия на талантите, да оцени по достойнство произведенията, да наложи авторитета на признатите от нея за образцови паметници на поетическото изкуство?“⁹³. Непряк частичен отговор на този въпрос намираме в „Литературен глас“, където може да се проследи връзката между критическата рефлексия на детската ни литература, стремежа към йерархизиране на нейните постижения и подреждането им в цялостен литературноисторически разказ.

Историзиране на българската литература за деца

Случаите, в които „Литературен глас“ излиза от актуалното си време, за да реконструира изминатия от детската ни литература път, водят до създаване на кратък литературноисторически наратив. По оста на времето се подреждат автори с емблематични техни творби, което може да се тълкува и като жест за моделиране на канон на българската литература за деца. Изграденият мегатекст се базира на стремежа за филтриране на ценностите в словесното изкуство за деца, за тяхното подреждане в литературноисторически разказ, в който по различни поводи се впитат интересни микросюжети.

Историзирането предполага придвижване на днешната гледна точка назад по оста на времето, за да се представят на бъдещите поколения литературни ценности от миналото. Събирането на факти, тяхното хронологично подреждане и откриването на връзки между тях, предлагането на периодизация, изграждането на ценностни йерархии имат за цел да създадат разказ за литературата, съобразен с някогашния ѝ социокултурен контекст.

---

⁹⁰ ЦВЕТАНОВ, Ц. Един културен подвиг. – В: *Литературен глас*, I, бр. 22, 10. 02. 1929, с. 3.

⁹¹ ДИНЕКОВ, П. Приказки за деца. – В: *Литературен глас*, V, бр. 175, 1 ян. 1933, с. 6.

⁹² ГЕОРГИЕВ, К. Ден на българската книга. – В: *Литературен глас*, VII, № 272, 24 апр. 1935, с. 4.

⁹³ АРНАУДОВ, М. Канонът на българската литература. – В: *Пролом*, № 16 – 17, 15 ноем. 1922, с. 493.

Още в първата си годишнина „Литературен глас“ публикува материал, който излага представа за процесуалността на българската детска литература. Автор на публикацията е Йордан Стубел⁹⁴. Статията започва с констатацията, че словесното ни изкуство за малките читатели вече е заело своя „културен пост“. Следва разказ за началото на детската ни литература, с нейните първи стъпки, които са „несигурни, колебливи и без особена цена“. От Дядо Славейков и Вазов започва „леточислението на нашата детска литература“, посочва Йордан Стубел, и продължава със Стоян Попов (Чичо Стоян), Цанко Церковски, Цани Калчев⁹⁵, Дядо Благо, за които твърди, че „са познати на мало и голямо“. За тези автори Йордан Стубел казва: „Горещи приятели на детето, сътрудници и основатели на първите списания и детски вестничета. Те са авторите на онези традиционни песни, с които започва да срича всеки първак. Покъртително прости и сърдечни, стихотворенията на гореспоменатите поети остават като образци на истинска детска поезия“. Като обаятелни творци на новото време и истински поети Йордан Стубел посочва Елин Пелин, Дора Габе, Ран Босилек и Стоян Дринов. Всеки от авторите е характеризиран със стремеж да се индивидуализира творческият му почерк: стихът на Ран Босилек е лек и непресторен, Дора Габе познава в тънкости детската душа, Елин Пелин завладява с хумора си. С траен влог в детската ни литература, според Йордан Стубел, са още Стилиян Чилингиров, Трайко Симеонов, Драго Попов, Васил Стоянов, Стефана Цанкова. За да е още по-убедителен в оценките си, Йордан Стубел илюстрира твърденията си с няколко стихотворения, които очевидно трябва да изпълнят ролята на представителна поетическа подборка. Във вестника тя е наречена „Детска антология. Към статията на Йордан Стубел“. Включва стихотворенията „Комар“ от Чичо Стоян, „Синигерова жалба“ от Елин Пелин, „Бащина отмяна“ от Стоян Дринов, „Юнак“ от Дора Габе, „Златна рибка“ от Ран Босилек, „Приказчица“ от Йордан Стубел и „Няма ви, овчици!“ от Калина Малина. Ще подмина без коментар факта, че в поетическата антология Йордан Стубел включва и собствено стихотворение, но ще се спра на обстоятелството, че публикуването на художествени текстове в „Литературен глас“ е рядко явление. Изключенията са единични, например при поместването на шест басни от Николай Фол⁹⁶. Както се вижда, на страниците на „Литературен глас“ произведения на случайни автори не попадат.

---

⁹⁴ СТУБЕЛ, Й. Детската литература. – В: *Литературен глас*, I, бр. 18, 13 ян. 1929, с. 4.

⁹⁵ По-известен като Цоньо Калчев.

⁹⁶ ФОЛ, Н. Басни. – В: *Литературен глас*, III, бр. 90, 22 ноем. 1930, с. 1-2.

Но да се върнем на коментираната статия от Йордан Стубел. Виждаме, че поетите, за които той пише, в голямата си част принадлежат на „помазаните“ от днешния канон, т.е. оценката на Йордан Стубел за значимостта на тяхното творчество съвпада със съвременните критерии за класичност на детската литература.

И Петър Динеков мисли за детската литература исторически процесуално, като прави съпоставки и изводи за художествени по-черци и постижения. Коментирайки „Златни класове“ на Цанко Церковски, Петър Динеков отбелязва: „Без съмнение, по отношение на език и форма нашата нова детска поезия е направила явен напредък. Също тъй и мотивите са разширени, и кръгът на преживяванията е по-голям“⁹⁷.

Елементи на историзиране съдържа и цитираната по-горе статия на Петър Димитров „Калина Малина“⁹⁸. Критическият отзив за две конкретни книги на Калина Малина включва аналогии с творческия подход на различни наши детски поети, при което се моделира един мини канон. В него попадат Чичо Стоян, Васил Ив. Стоянов, Цанко Церковски, Елин Пелин, Дора Габе и Ран Босилек. Калина Малина изтегля художествени нишки от техни стихотворения, смята Петър Димитров, и ги продължава по свой начин.

Невена Ищева е другият сътрудник на „Литературен глас“, който селектира имена на автори от миналото, подрежда ги хронологически и така създава още една парадигма на класичното в българската литература за деца. Статията „Литературните четения на нашите детски писатели“⁹⁹ е написана по повод на редовните неделни срещи на деца и писатели в кинотеатър „Европа палас“, но разказът за детската ни литература прехожда от актуалното към миналото, отваря хоризонт в историческа перспектива и отсява най-ценното – както го вижда авторката. Тръгвайки от възрожденските корени на словесното ни изкуство за деца, Невена Ищева изтъква съхраненото значение на Петко-Славейковите стихотворения. Нататък в редицата следват Васил Попович, Иван Вазов, Константин Величков, които получават признание заради внасяне в детската ни литература на нови сюжети и идеи. Издигане в художествено отношение бележат Цанко Церковски, Елин Пелин, Стоян Дринов, смята авторката. Елин Пелин е отличен със своя „неподражаем хумор“. Българската литература за деца постига нови успехи с творчеството на Емануил Попдимитров, Стилиян Чилингиров, Дора Габе, Ран Босилек, Трайко Симеонов, Алексан-

⁹⁷ ДИНЕКОВ, П. Златни класове. – В: *Литературен глас*, III, бр. 89, 15 ноем. 1930, с. 6.

⁹⁸ ДИМИТРОВ, П. Калина Малина. – В: *Литературен глас*, IV, бр. 146, 13 март 1932, с. 2.

⁹⁹ Ищева, Н. Литературните четения на нашите детски писатели. –

Литературен глас, XI, бр. 417, 11 ян. 1938, с. 3.

дър Спасов, Никола Никитов, Веса Паспалеева, Санда Йовчева и др., твърди Невена Ищева. Силни са нейните адмирации и за Калина Малина, спечелени най-вече с това, че полага началото на българския юношески роман.

Както се вижда, историзациите на Йордан Стубел, Петър Димитров и Невена Ищева съвпадат в основните поети и белетристи, които създават гръбнака на българската литература за деца. Може да се каже, че това е жест, който жалонира канона на словесното ни изкуство за деца. Изборът на представителни имена стъпва на качеството на написаното, така че статут на класик получава автор, чиито текстове извикват автентично естетическо преживяване.

Исторически микросюжет разработва статията на Иван Недев „Спомени за покойния детски писател Ц. Калчев“¹⁰⁰. Наред с думите на признателност за педагогическото, общественото и творческото дело на Цоньо Калчев текстът включва и разказ за житейския път на автора, за участието му в списването на емблематични периодични издания, като „Светулка“, „Звезда“, „Младина“, „Теменужка“, „Славейче“, за изявите му на поет и разказвач. Статията на Иван Недев обглежда творческите постижения на Цоньо Калчев в едър план, като ги проектира върху професионалния му път, но едновременно с това им придава историколитературна стойност.

Създаването на историзиращ дискурс поначало е трудна задача. Изпълнението ѝ предполага широк поглед към литературните процеси назад във времето, способност за реконструиране на факти и явления, познания за социокултурния контекст, умения за филтриране на устойчивите ценности и за тяхното художествено профилиране. Представените публикации в „Литературен глас“ фундират критико-естетическа ценностна йерархия в българското словесно изкуство за деца. Те надхвърлят конкретиката на актуалния литературен живот и практически съдействат за формирането на канон, вписвайки се в разбирането на Асман за него като „образцова и меродавно подбрана традиция“¹⁰¹.

Литературата за деца в България и в чужбина: съпоставки, диалогични връзки, преводи

Не само историците на литературата, а и писателите, които са съвременници на периода между двете световни войни, имат ясно съзнание за успехите на тогавашното ни словесно изкуство за деца. Някои днешни изследователи с право наричат този период

¹⁰⁰ НЕДЕВ, Ив. Спомени за покойния детски писател Ц. Калчев. – В: *Литературен глас*, XIV, бр. 554, 6 май 1942, с. 4.

¹⁰¹ АСМАН, Я. Културната памет. София: Планета-3, 2001, с. 121.

„златен“, но една от предпоставките за метафоричното определение може да открием още в 1921 г., когато излиза „Златна книга за нашите деца“ на художника Александър Божинов – произведение на изобразителното и литературното изкуство, отдавна оценено като събитие в българското книгоиздаване.

„Литературен глас“ също отразява убеждението, че нашата детска литература е излязла от възрожденско-следосвобожденския етап на дидактизма и все по-сигурно върви по пътя на художествената оригиналност. „Изчезна монотонията на постоянните поучителни тиради отпреди войните, за да отстъпи място на повече жизненост и художественост“, отбелязва Петър Динеков¹⁰².

Къде сме ние спрямо другите, е естествен въпрос, който вълнува мнозина сътрудници на „Литературен глас“. Запазва ли своя златен блясък нашето художествено слово за деца, когато го съпоставим с постиженията на чуждестранното, искат да разберат писатели и критици.

Ето какъв отговор дава Дора Габе на интервюиращия я Христо Бръзицов още в първите месеци от създаването на „Литературен глас“: „Питате ме за детската литература. [...] Много сме напреднали с нея. Бях в Румъния. Оплакаха ми се, че нямат никакво детско четиво. И другите ни съседни нямат. Ако превеждат от нас, биха се обогатили – имаме и за износ. Съживихме я мнозина ратници, и аз, доколкото можах“¹⁰³.

Порасналото самочувствие на българския детски поет и писател личи и от много други публикации, като референциите са както към родното художествено наследство, така и към чуждестранната литература. „У нас има необикновен разцвет на детската книжнина [художествена литература – б. м., О. Г.-Т.]“, отбелязва Гьончо Белев¹⁰⁴.

„Литературен глас“ диверсифицира понятието „чуждестранна литература“. Вестникът систематично „обхожда“ различни задгранични пространства, информира за родените в тях знакови литературни творби за деца, като в някои случаи търси паралели с български произведения или просто ги посочва като образци.

Какво се превежда у нас от световната детско-юношеска литература, е въпрос, който „Литературен глас“ проследява систематично. Представяйки този клон на словесната ни култура, вестникът открива диалогични връзки между нашата и чуждестранната литература за деца, набелязва припокриващи се тематични полета и об-

¹⁰² ДИНЕКОВ, П. Светулка. – В: *Литературен глас*, III, № 107, 21 март 1931, с. 7.

¹⁰³ БРЪЗИЦОВ, Хр. Един час при Дора Габе. – В: *Литературен глас*, I, № 12, 2 дек. 1928, с. 3.

¹⁰⁴ БЕЛЕВ, Г. Детската книжнина. – В: *Литературен глас*, II, № 56, 4 ян. 1930, с. 3.

разни сходства. И тъй като даже обикновеното изброяване на анонсираните във вестника заглавия би било трудно, ще посоча някои от най-разгласяваните имена на писатели: Андерсен, Братя Грим, Хектор Мало, Жул Верн, Майн Рид, Марк Твен, Хариет Бичер Стоу, Луис Карол, Александър Дюма, Александър Пушкин, Лев Толстой.

Качеството на преводната детско-юношеска литература е постоянен предмет на обсъждане. Съзнавайки, че чуждестранният текст е значим не само като затворена монада, но и като междукултурен мост, сътрудниците на „Литературен глас“ постоянно проблематизират качеството на превода.

Най-често за чуждестранната преводна литература се съобщава в информационни рубрики и рекламни карета, но в много случаи и в специални обзори, които осведомяват за новоизлезли книги. Например, в рубрика „Между книгите и списанията“ Петър Динеков отделя внимание за „Макс и Мориц“ на Вилхелм Буш, като посочва: „За успеха на книгата у нас има голяма заслуга и нейният български превод от Ел. Пелин, който превод от нея прави едва ли не оригинално произведение – така естествено и безупречно тече разказът от начало докрай“¹⁰⁵. Тук няма да се спирам на въпроса от кой език е превеждал Елин Пелин и дали е трябвало преводът да прилича на оригинално произведение – в случая е важно друго: че „Литературен глас“ става посредник в междукултурното общуване, представяйки на българската публика произведение от световната класика.

Изключително висока оценка дава Петър Динеков за Асен Разцветников като преводач на приказките на Братя Грим. Според него преводът е „напълно издържан и заслужава похвала“, а българският език е хубав, гладък и чист¹⁰⁶.

Интерес будят и съпоставките на български и чуждестранни художествени произведения за деца и юноши. Сред тях особено любопитен е коментарът на Петър Димитров за „Златно сърце“ на Калина Малина, според който авторката се учи от Хектор Мало, което не е пречка романът ѝ да бъде поставен редом до романите на Хариет Бичер Стоу, Марк Твен и Франсис Бърнет¹⁰⁷. Така Калина Малина се явява едновременно и ученичка, и равностойна колега по перо на световноизвестни автори. Иначе казано, налице е ползотворно влияние от страна на всеизвестния разказвач Хектор Мало, чийто художествен опит, преработен творчески, кълни у нас и води до създаването на първия детско-юношески роман в българската литература.

---

¹⁰⁵ ДИНЕКОВ, П. Вилхелм Буш: Макс и Мориц. – В: *Литературен глас*, IV, 3 ян. 1932, с. 11.

¹⁰⁶ ДИНЕКОВ, П. Приказки за деца. – В: *Литературен глас*, V, бр. 175, 1 ян. 1933, с. 6.

¹⁰⁷ ДИМИТРОВ, П. Сирачета, роман за юноши от Калина Малина. – В: *Литературен глас*, V, бр. 198, 11 юни 1933, с. 7.

В същото време „Литературен глас“ не показва безкритичност към преводната чуждестранна литература. Чуждестранността не се приема като задължителна марка за високо качество. С особена предпазливост вестникът се отнася към външни веяния, които биха могли да отдалечат читателя от традиционните ценности на българската литература за деца. Както вече бе посочено, „Литературен глас“ се придържа към реалистичната линия в изкуството и проявява нетърпимост към модни тенденции, свързани с прекалени фантазмагории и криминални сюжети.

В обобщение: самият факт, че „Литературен глас“ отделя внимание не само на българската, а и на преводната детска литература, говори за наличието на съзнание за известна тяхна съизмеримост, за възможността у малкия читател да се формира нагласа за опознаване не само на своето, но и на другото, в последна сметка – да мисли културните ареали не като затвореност вътре в себе си, а като възможност за прекосяване на езикови граници и за диалог между образните представи за света.

Детето като читател

Интуитивно или не, „Литературен глас“ отразява класическото триединство автор – творба – възприемател. Вниманието към малкия реципиент е проекция на онази ценност, която детето придобива след края на Първата световна война в Европа и у нас – ценност, намерила експресивен израз в заглавието „Векът на детето“ на материала от Калина Малина¹⁰⁸.

Ако векът на детето вече е настъпил, времето на детското четене у нас идва на различни скорости, убеждава ни „Литературен глас“. Интервюирайки Дора Габе, Христо Бръзицов отбелязва: „И от по-рано имахме добра детска литература, госпожо, но децата като че ли не четяха толкова много“. На този скрит въпрос поетесата отговаря: „Трябваше да му дойде времето. Всяко нещо си намира времето“.

Четенето в България има не само времеви, а и пространствени координати. Както вестникът разкрива, градските деца четат много повече, отколкото децата на село, а в периода между двете световни войни населението у нас е преобладаващо селско. Отчитайки този факт, „Литературен глас“ многократно публикува съобщения за пътуващи книжарници, които стигат до затънтени краища; проследява в хрониките си литературни четения и детски утра, които раздвижват застоялата културна атмосфера.

Грижата за детето като читател е запечатана и в многоброй-

---

¹⁰⁸ КАЛИНА МАЛИНА. Векът на детето. – В: *Литературен глас*, V, бр. 167, 5 ноем. 1932, с. 3.

ните публикации, посветени на ниското качество на манифактурната литература. Детето няма изграден художествен вкус и става лесна жертва на комерсиалните книжни амбиции, разкрива вестникът. Правилно насочване от страна на родителите също не може да се очаква, защото те обикновено не четат книжките, които купуват за децата си, уверява вестникът¹⁰⁹.

Детето е усърден, но объркан читател, твърди Н. Златев. Сред изобилието от книги то чете безразборно и често „копнее за приключения из подземия с човешки черепи или да предвожда някоя гангстерска шайка. [...] От това губят хубавите книги“¹¹⁰. Опасенията за зловредно въздействие на подобни „приключения“ не са новост в литературната ни периодика – в частта за сп. „Мисъл“ на настоящата монография отбелязах предупрежденията на Божан Ангелов и В. Мирюлюбов (д-р Кръстьо Кръстев) относно уличната сензационна литература.

Както се вижда, „Литературен глас“ създава образа на пробуждащото се за четене българско дете, което в огромния брой случаи не може да разчита на компетентен родителски съвет. Грижата за формиране на интерес към литературата и за култивиране на вкус пада преди всичко на училището. Но както е известно, администрирането в литературата, дори когато е разумно, никога не може да гарантира положителни резултати. В това убеждава и вестникът на Д. Б. Митов чрез публикуваните многобройни отрицателни отзиви за решението на Министерството на просвещението да даде одобрителен щемпел на една или друга книга, да присъди награда на писател, да препоръча христоматия. Зад неприемливите действия на образователното ведомство обикновено прозират комерсиални съображения или обикновено чиновническо невежество.

С вниманието си към реципиента „Литературен глас“ съдейства за формирането на постоянен интерес към литературата, на читателски умения и вкус, на способност за преживяване на естетическо удоволствие. При дешифрирането на текстуалния код читателят следва скрито зададените му стратегии на четене, като проявява активност спрямо оставените празни семантични валенции. Всеки текст избира за какво да говори и какви идейни интенции да носи, но в същото време той в известен смисъл „създава“ своя читател. „Така „имплицитният читател“ се оказва конструкт на самия текст, нормативна инстанция“, отбелязва Александър Кьосев¹¹¹. Какви смислови полета може да създаде младият чита-

¹⁰⁹ ЗМЕЙ ГОРЯНИН. Свинчовци и разни други. – В: *Литературен глас*, V, бр. 179, 29 ян. 1933, с. 6.

¹¹⁰ ЗЛАТЕВ, Н. „Детска“ литература. – В: *Литературен глас*, XV, бр. 583, 17 февр. 1943, с. 3.

¹¹¹ КЬОСЕВ, Ал. *Читатели в текста*. София: Университетско издателство

тел според значенията на художествените текстове, адресирани до него? Като се опирам на рецензиите и критическите отзиви в „Литературен глас“, мога да очертая тези смислови полета така: човечност, добротворство, разбирателство в семейството, обич към родината, хармония с природата, чувство на свобода в играта. Това всъщност са ценностите, които вестникът на Д. Б. Митов пряко или косвено подкрепя чрез публикациите за детската литература.

* * *

„Литературен глас“ излиза във време, когато детската литература все по-убедително заема място в общолитературните процеси у нас. Сериозното внимание на вестника към книгите за малките помага за информирания избор на възрастните, които направляват детското четене.

В една своя статия английският критик и педагог Питър Холиндейл¹¹² задава следния въпрос: „Съобразявайки се с нуждите на една незряла публика, [детската литература] пренебрегва ли задължително интересите на зрялата публика?“. Този въпрос, който е „вечно“ дискуссионен, обговаря и „Литературен глас“. Поместването на информация за поезията и белетристиката, адресирана до невръстния читател, в издание за възрастни е израз на стремежа част от елементите на зрелостта да бъдат споделени с децата. Не може обаче да се каже, че конструирането на детството от страна на вестника е предвзетост в абсолютни стойности – доколкото публикациите осведомяват за художествени творби, които са различни по съдържание, жанр и художествен изказ; доколкото препоръчват както осветени от традицията литературни ценности – историческо достойнство, святост на родината, трудолюбие, начетеност, социална чувствителност, така и модерни тенденции, свързани с приключения и игри. Очевидно редакцията на „Литературен глас“ схваща не само детството, но и зрелостта като построение, освен на всичко друго, и на въображението, поради което спомага малките читатели да се запознаят с многообразни светове и различни възможности за развитие. Детските фикции, умело направлявани, са важни както за израстването на индивида, така и за обновяването на обществените енергии, убеждава ни „Литературен глас“.

„Свети Климент Охридски“, 2022, с. 9.

¹¹² Холиндейл, П. Уникалността на детската литература. – В: *Литературата*, № 2 (12), 2001, с. 53.

ПОЛЕМИЧНО И АРТИСТИЧНО В „ИЗКУСТВО И КРИТИКА“

Вниманието, което „Изкуство и критика“ отделя на българската детска литература, е едновременно израз и стимул на теоретичното и критическото мислене за нея. Подчертана заслуга за проблематизирането на словесното художество за деца в списанието имат Георги Цанев – не само като главен редактор, който отдава страници за това поле на българската литература, но и като негов системен наблюдател и анализатор; Атанас Далчев и Христо Радевски – провели полемика с ключово значение за метатекстовото битие на поезията за малкия / младия читател; Дора Габе, публикувала забележителната си статия „Детската душа и детската литература“. Статиите на посочените автори са най-представителният дял от „детската“ линия в „Изкуство и критика“. Те са значими и в една далеч по-широка перспектива, отнасяща се не само до тогавашния критически дискурс, но и до днешното теоретично мислене за детската литература.

Наред с посочените публикации „Изкуство и критика“ помещава и ред други текстове, които свидетелстват за наличието на един системен, устойчив стремеж към утвърждаване на детската литература като културна ценност, към нейното проучване и популяризиране.

Предмет на настоящото изследване са всички референции към детската литература, направени от страниците на „Изкуство и критика“. Ще бъде анализирано както тяхното съдържание, така и жанра им. За да бъдат осмислени амбивалентно, проучваните материали ще бъдат разглеждани в контекста на публикационната политика на списанието, а също и на съпътстващите ги значими събития в полето на нашето словесно изкуство за деца и неговото критическо обговаряне.

„Изкуство и критика“ поставя литературата за деца редом до литературата за възрастни още в първата публикация на първата си книжка – „Нашият литературен живот“ от Георги Цанев¹. Това е уводна статия, която изразява позициите на списанието спрямо важни литературни факти и явления от онзи исторически момент. Заглавието „Нашият литературен живот“ обещава критическа всеостранност. Изложението наистина засяга множество аспекти на тогавашното битие на словесното изкуство – художествени постижения и дефицити, естетически същности, изобразителни стратегии, теоретично и критическо осмисляне,

---

¹ ЦАНЕВ, Г. Нашият литературен живот. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 1, с. 3–15.

преводна литература, творческо сдружаване на писателите, общуване с публиката, читателски интереси. В панорамната карта на литературния живот детското словесно изкуство заема достойно място. Това е знак за неговото оценностяване в лоното на общия художествен поток у нас. Списанието имплицира идеята, че литературата за деца е равна по значимост с литературата за възрастни. Така авторитетното издание, привлякло за сътрудници даровити творци и изследователи, сред които Атанас Далчев, Асен Разцветников, Емануил Попдимитров, Николай Райнов, Бленика, Кирил Христов, Константин Петканов, Стоян Загорчинов, Фани Попова-Мутафова, Валери Петров, Илия Бешков, Никола Мавродинов, Иван Хаджийски, не прави разлика между важността на детската литература и важността на т. нар. „обща литература“ (както Георги Цанев назовава литературата за възрастни). Категоричен жест на утвърждаване на детската литература е публикуването на студията „Литература за деца“ от Георги Цанев² – концептуален текст, който сменя в себе си важни теоретични и методологически виждания за детската поезия и проза.

За да представя в по-голяма дълбочина отношението на „Изкуство и критика“ към детската литература – към нейните задачи, особености, успехи и несполуки, ще положа „детския“ дискурс в координатната система на отстояваните от списанието общи литературни позиции. За целите на анализа ще разгледам поотделно различните аспекти на изследователското внимание към „двете литератури“, за да покажа дали са съизмерими критериите, с които „Изкуство и критика“ подхожда към тях. Предмет на вниманието ми ще бъдат естетическата възискателност, приобщеността към реалистичното художествено слово, подкрепата за обществен ангажимент на литературата, осмислянето ѝ в перспективата на „родното“, отношението към писателските съдружия. При все че в публикациите тези линии постоянно се преплитат, тук ще бъдат отделени една от друга – доколкото е възможно, с цел да бъдат разкрити като важни компоненти на цялостното мислене за литературата с нейните различни по възраст адресати. Двукратното или дори многократно подемане на някои от важните въпроси в различни части на изложението се оказва наложително с оглед на различните контекстуализации. Усещането за повторителност ще бъде компенсирано, надявам се, с едно по-цялостно осветляване на обсъжданата проблематика.

---

² ЦАНЕВ, Г. Литература за деца. – В: *Изкуство и критика*, II, 1939, № 1, с. 3-9; II, 1939, № 2, с. 61-68.

Естетическа издържаност: саморефлексии и рефлексии

Множество публикации в „Изкуство и критика“ срещат смисъла си в стремежа към автентични естетически достойнства. В „Българска литературна периодика“ Иван Богданов отбелязва: „Списанието ратува за високо художествено качество“³. Трудно е и едва ли е нужно да се проследят всички експлицитни и имплицитни прояви на високия естетически критерий спрямо литературата, който „Изкуство и критика“ утвърждава. Ще очертаем обаче една обща карта на маршрутите, по които списанието върви, за да внуши необходимостта от „истинско изкуство“. Основните постановки на въпроса се коренят в статията „Нашият литературен живот“ на Георги Цанев. Оценностяването на високата художественост пронизва цялата публикация – в нея се проблематизират въпросите за стойностното в нашата литература, за опозициите талант – посредственост, художествена пълноценност – дилетантство, естетическа култура – естетическо невежество, писателски съюзи – формална принадлежност към тях, творческо вдъхновение – занаятчийство, емоционална автентичност – емоционални спекулации, дълготрайност на написаното – бързопреходност, литературен вкус – литературна безвкусица и пр., и пр. Референциите са главно към българската литература след Първата световна война, и по-конкретно към творчеството, създадено през 15-те години преди появата на „Изкуство и критика“ и по време на излизането му. Вземат се предвид и преводните произведения – техният подбор и качеството на представянето им на български език.

Панорамната картина обхваща и детската литература, като стремежът на Георги Цанев и тук, както и при анализа на „общата“ литература, е да започне с положителните явления: „Но има една област от нашата литература, дето ония, които се смятат призвани, са още повече. Това е литературата за деца. Когато говорим за нея, не бива да забравяме, че тя е една от нашите гордости пред чужденците. Ние имаме детска литература, каквато малко народи притежават“. В друг свой текст – „Литература за деца“, Георги Цанев ще повтори: „От няколко години всички я наричаме [литературата за деца – б. м., О. Г.-Т.] наша гордост“. Чувство на гордост от постиженията на българската детска литература спрямо литературите за деца на нашите съседи изразява нееднократно и „Литературен глас“, както се вижда в частта, посветена на вестника.

---

³ БОГДАНОВ, Ив. Българска литературна периодика. София: Литературен форум, 1995, с. 253.

Гордостта на Георги Цанев не е заслепяваща – от положителните оценки той бързо прехожда към критическите несъгласия. В „Нашият литературен живот“ той отбелязва:

„Но тъкмо за да подчертаем тяхното творчество [на даровитите автори – б. м., О. Г.-Т.], трябва да изтъкнем, че то е застрашено да бъде изравнено – поне на пазара – с произведенията на толкова занаятчии, дори не занаятчии, а хора чужди на литературата изобщо. Една истинска армия от труженици пълни днес няколко списания и вестници, издава книги, предназначени да развият въображението, да възпитат вкуса, да обогатят душевния свят на българското дете. От живите писатели само двама-трима поети и един белетрист не са опитали силите си в тая област. Всички други смятат, че няма нищо по-лесно от това да се напише стихотворение или разказ за деца. С особена лекота се използва народното творчество. Една открита, богата и всекиму достъпна рудница. Преразказват се на литературен език или се обръщат в стихове приказки, и това се смята за изкуство. За сметка на народното творчество в днешната литература се е развил един истински паразитизъм. И това сякаш не тревожи никого. Нашата критика наблюдава като че ли спокойно поставеното равенство между поети и дилетанти.“

В „Литература за деца“ Георги Цанев измества фокуса от писателите към критиците: „В своя възторг от факта, че имаме богата детска литература, ние изгубихме критичния си поглед за нея. В желанието си да ѝ помогнем ние забравихме, че и за нея важат законите на изкуството“. И по-нататък:

„... творчеството за деца е най-сериозното и най-отговорното творчество“.

Полемиката за детската литература между Атанас Далчев и Христо Радевски на страниците на „Изкуство и критика“ има за главен проблемен център художествената стойност на текстовете, адресирани до невръстния читател, но във връзка с него засяга и ред други въпроси. В междувоенния период литературните дискусии и дори сблъсъци са нещо познато – нека си припомним високия градус на Гео-Милевите статии, открити писма и възвания; несъвместимостта между оценките за литературата на Георги Бакалов, от една страна, и отлъчената четворка от „Нов път“ (Георги Цанев, Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Никола Фурнаджиев), стълкновенията на страниците на „Развигор“; сблъсъците между участниците в т. нар. „кормиловски спор“ – „идейниците“ и „качествениците“. Всъщност всяка една от посочените полемики поне косвено, но най-често пряко засяга въпроса за образната пълно-

ценност на литературната творба. Така е и при разискванията на Атанас Далчев и Христо Радевски за детската литература.

Тези разисквания протичат в седем книжки на списанието в периода 1942 – 1943 година⁴. Далчевите статии са четири, като първата и последната обхващат полемиката. При редуването на статиите наблюдаваме тематично разгръщане, допълване на доводите в подкрепа на собствената позиция и разгорещаване на тона. Изрично трябва да се каже обаче, че двамата дискутиращи в нито един момент не прибъгват към лични нападки, обиди и непристойни квалификации. „Спорът беше толерантен“, спомня си след години Христо Радевски в анкетата, която провежда с него Йордан Василев⁵. В литературната ни история този спор е важен и с това, че участниците в него са представители колкото на критическата и теоретичната мисъл, толкова и на художественото творчество – артисти в сферата на словото.

Самият Христо Радевски добре разбира културната значимост на спора си с Атанас Далчев. С Йордан Василев той споделя: „Този спор се следеше от нашата интелигенция. Кирил Христов се беше заинтересувал и казал, че едно време във Франция имало такъв спор. И той даже споменава в писмата си до Цанев: и аз мисля да се намеся. Мисля, че той спор можеше и две години да продължи. Струва ми се, че беше интересен“⁶.

Преди да пристъпя към спиралата на спора, ще се спра на една статия на Христо Радевски, публикувана в „Изкуство и критика“ две години по-рано – „За детската поезия у нас“⁷. Погледът към този текст ще създаде представа за хронологията в разгръщането на идеите на Радевски за детската литература. Главната тема на въпросния материал е ниското качество на детската литература у нас. Гръб-

---

⁴ Хронологията на полемиката е следната:

ДАЛЧЕВ, Ат. Нашата съвременна детска поезия. – В: *Изкуство и критика*, IV, 1942, № 4, с. 168–169.

РАДЕВСКИ, Хр. За умисъла в детската поезия. – В: *Изкуство и критика*, IV, 1942, № 5–6, с. 211–216.

ДАЛЧЕВ, Ат. Поезията и децата. – В: *Изкуство и критика*, IV, 1942, № 7, с. 291–297.

РАДЕВСКИ, Хр. Още за поезията и децата. – В: *Изкуство и критика*, IV, 1942, № 9–10, с. 389–401.

ДАЛЧЕВ, Ат. Умисъл и поезия. – В: *Изкуство и критика*, V, 1943, № 1, с. 24–32.

РАДЕВСКИ, Хр. По нашия спор – В: *Изкуство и критика*, V, 1943, № 2, с. 70–75.

ДАЛЧЕВ, Ат. Изкуството като творчество. – В: *Изкуство и критика*, V, 1943, № 3, с. 140–142.

⁵ ВАСИЛЕВ, Й. Христо Радевски. Литературна анкета. София: КНИГО-ЦВЯТ, 1993, с. 196.

⁶ Пак там.

⁷ РАДЕВСКИ, Хр. За детската поезия у нас. – В: *Изкуство и критика*, II, 1940, № 1, с. 18–28.

нак на номинативната верига в изложението са думи и изрази, като *недостатъци, опустошителна стихия, стихотворна индустрия за деца, евтина и долнокачествена стока, стихофабрикати, стихопродукция, занаятчийска треска, никаква енергия, никакви чувства, занаятчийски чалъм, повърхностно дрънкане на рими, сива пустота, безсмислена словонаредба, изкуствена рима, опустошително стихотворство*. Както се вижда, серията от негативни характеристики на масовото поетическо четиво за деца се отнася до художествената несъстоятелност, липсата на стойностни образи, всъщност – наличието на набор от думи, в които изкуството липсва.

Острието на Атанас-Далчевата статия, предизвикала полемиката с Христо Радевски, също е насочено срещу поетическата приниженост. Тезата на тази статия обаче отзвучава като истинска критическа бомба: „Може да изглежда странно, но един основен недъг на нашата съвременна детска поезия е, че тя е написана нарочно за деца“. Далчев, като майстор на синтезирания и реторически въздействащ изказ, тук залага на фигурата на парадокса, която действа като шок, още повече че критическата експлозия става в момент, когато българската детска литература изглежда да е постигнала художествена зрелост: Елин Пелин, Дора Габе, Елисавета Багряна, Ран Босилек, Асен Разцветников вече са добре познати на литературната сцена със своите стихотворения за деца.

Аргументацията на Атанас Далчев, представена конспективно, се разгръща в следната логика: тъй като е създавана „нарочно“, т.е. с „умисъл“, детската поезия е лишена от искреност. За нея са характерни престореността, вдетиняването, говоренето със сладникав и подправен глас, глезеността, несериозността, фалшивият тон. За разлика от „Синчеца“ [„Песента на синчеца“ – б. м., О. Г.-Т.] на Иван Вазов – творба, която „е израсла в поетическата нива на поета сама“, съвременната детска поезия е „поетически несъстоятелна“. Поантата на Атанас-Далчевата статията гласи: „Поезията, както е известно, не се прави, а се ражда и тя е детска не когато е предназначена за деца, а когато се ражда такава“. Далчев неотстъпно поддържа тази своя теза до края на спора. В „Поезията и децата“ той сочи като неправилно схващането на детската поезия като нещо различно от поезията за възрастни и подчертава, че „поезията, като истината, е една за всички“. Разгръщайки идеите си, Далчев внася в аргументацията различни уточнения и смислови нюанси: „... всъщност няма поезия за деца, има поезия достъпна за деца“. Нека тук си припомним написаното от Славчо Паскалев през 1906 г.: „Съществуването на специално за деца предназначена литература в поетическа форма е плод на едно печално недоразумение“ – за да видим, че Далчев не е съвсем самотен в своята позиция у нас. В по-едромашабна перс-

пектива – европейска, усъмняването в естетическата стойност на детската литература е налице още през XIX век: „Ако искаш да пишеш за деца, не трябва да пишеш специално за деца“, отбелязва немският поет и писател Теодор Щорм⁸. Както отбелязвам в главата за „Литературен глас“, в една публикация от 1941 г. Жечо Атанасов сочи Хайнрих Волгаст като поддръжник на същата идея. Трябва да имаме предвид обаче, че литературните ситуации, в които Теодор Щорм, Хайнрих Волгаст, Славчо Паскалев и Атанас Далчев правят своите изказвания, не са идентични. Що се отнася до българския контекст, трябва да имаме предвид, че за времето между Славчо-Паскалево-то и Далчевото изказване детската ни поезия излиза от пашкула на дидактизма и претърпява забележителна метаморфоза. От друга страна обаче, съотношението между значимите творчески дарования и образната посредственост, между явната морализаторска тенденциозност и безспорното художество във времето на дискуси-ята едва ли е много обнадеждаващо. Именно тази двойственост прави възможна полемиката Далчев – Радевски, захранва я с енергия, налага привличането на все повече доводи в подкрепа на всяка една от тезите, води до нарастване на обема на статиите.

Впрочем важно е да се изтъкне, че сред утвърдените през 1940-те години поети Далчев е един от малцината, които не публикуват за детската аудитория (заедно с Кирил Христов, Теодор Траянов и Николай Лилиев). Впрочем самият Далчев отлично съзнава това, както личи от следните изпълнени с критичен патос негови думи: „Днес в това производство [на художествени текстове за деца – б. м., О. Г.-Т.] са ангажирани, кажи-речи, всички наши писатели за възрастни, а освен тях и сума други детски писатели-специалисти“. Посочвам факта, че Далчев пише само за възрастни, не толкова за да изтъкна безусловния синхрон между убежденията и поведението му (синхрон, който при него едва ли буди учудване), колкото заради силата на Далчев да отстоява този синхрон дори когато трябва да противостои на силно, пълноводно течение и да движи мисловния поток в обратната посока.

Радевски не приема Далчевата „статийка“: „Но колкото къса, толкова отрицателна и толкова погрешна е тя“. Само няколко реда по-нататък обаче Радевски се съгласява с общата отрицателна оценка на Далчев за българската детска поезия: „Съвършено вярно е, че повечето от детските поети, т. е. ония, които смятат себе си за детски поети, говорят с фалшив тон на децата [...]. И може смело да се каже, че поне деветдесет на сто от това, което се произвежда като

---

⁸ Цитирано по: СТЕФАНОВ, П. Детска литература от Възраждането до Втората световна война. Велико Търново: АБАГАР, 2013, с. 14.

детска поезия, е всъщност стихотворен боклук“. В основното си възражение обаче Радевски е категоричен: „Но съвършено невярна е основната му теза, върху която той гради обяснението си за лошото качество на детската поезия. А именно, че нарочното писане на поезията за деца, нейният предварителен умисъл убива стойността ѝ“. Впрочем заглавието на статията – „За умисъла в детската поезия“ – ясно фокусира конфликтната точка между двамата спорещи.

В опит да представя синтезирано критическите меандри на Радевски ще набележа техните ключови средоточия: и литературата за възрастни, както и всяко друго изкуство, се състои от деветдесет на сто дилетантщина; литературата, създадена специално за деца, се състои не само от боклук, но и от прекрасни произведения (без да става дума за творби, например от Ботев и Вазов, създадени за възрастните, но разбираеми и за децата); ако авторът има дарба на поет, той може да гледа света и през очите на дете, без да се вдетинява, което предполага да подбира предварително не само темата и сюжета, но и думите – за да не бъдат те непонятни; да включва повече глаголи – за да постигне по-голяма динамика в изображението; приказките на Андерсен и „Робинзон“ също са написани „умишлено“ за деца, поемите за деца на Корней Чуковски са поръчани от самите деца; и Яворов понякога пише по поръчка – например стихотворението „Павлета делия и Павлетица млада“ той създава в отговор на един бас с Пенчо Славейков и Петко Тодоров; примерът за пълноценна поетическа творба, който Далчев дава – „Песен на синчеца“ от Вазов, съдържа твърде статична, а на моменти и твърде абстрактна образност, неподходяща за деца.

Далчев опровергава твърдението на Радевски, че романът „Робинзон“ е писан за деца. Андерсен също не е типичен детски писател, а насловът „приказки за деца“ при него има за цел да не бъде накърнено чувството за реалност у позитивистично настроения читател, смята Далчев, още повече че при създаването на „Новите дрехи на царя“, „Грозното пате“, „Малката сирена“ писателят „очевидно не се е грижил дали ще го разберат децата“. В тази смислова перспектива Далчев заявява, че би могъл да състави цяла антология за деца от стихотворения и разкази, които също така не са писани специално за деца, и продължава: „Не умисълът прави едно поетическо произведение достъпно за децата, а мотивът, чувството, из което то израства спонтанно заедно с формата си. Никак не е нужно поетът „да се вживява в детската психика“ и да се приспособява към нея. Всеки поет е бил дете“.

Далчев внася нов концептуален аспект в спора, като сравнява умисъла в детската поезия с тенденциозността в литературата за възрастни. Сравнението му стъпва върху основата на същест-

вуващото и в двата случая „раздвоение в творческия процес“, което „помътва погледа и спира вдъхновението“. „Тенденциозното изкуство не означава съзнателно изкуство, а изкуство, което е подчинено на чужда нему цел и поради това се губи в тази цел, престава да бъде изкуство“, подчертава Далчев. Неговата убеденост във вредата, която нанася тенденциозността върху изкуството, се проектира и в твърдението, че дори високонравствената предвзета цел подкопава естетическата стойност на художествената творба. Далчев обаче е категорично несъгласен с имплицитно изразеното обвинение, че се стреми към естетическа самоизолация: „Не съм аз и привърженик на „изкуството за изкуството“, и в подкрепа на казаното уточнява, че „всяко човешко чувство – и политическата страст, както и религиозният екстаз, и омразата, както и любовта – може да стане изкуство, стига да получи художествен израз и да бъде подчинено на художествено виждане, подчини ли то на себе си обаче художественото виждане, превръща се в тенденция, следователно в несъвършено изкуство, в неизкуство“. Очакването, към което ни води тази смислова линия, е да се изясни в детайли що е „художествено виждане“. В хода на полемиката обаче Далчев не дава достатъчно ясен отговор на този въпрос (впрочем отговорът със сигурност би бил също така дискуссионен – според Радевски идейната тенденциозност и художествеността са напълно съвместими. Доколкото дава общо осветление на проблема за художествеността, Далчев изтъква целостта, която образуват съдържанието и формата (които според него Радевски неправилно разделя) – „... в единството им се заключава естетическият феномен“. Навлизайки в теоретичната проблематика, Далчев подчертава, че идеи извън думите няма – поезията се пише не с идеи, а с думи, казва той, позовавайки се на Маларме.

Според Радевски обаче вдъхновението и спонтанността се осъществяват различно при всеки автор, като в много случаи процесът на писане е толкова дълъг (Юго, Пушкин), че едва ли творческият пламък е еднакво интензивен във всеки момент. За да е по-убедителен в тезата си за писане и без особено вдъхновение, Радевски припомня, че Вазов създава детските си стихотворения, включително и „Песен на синчеца“, което Далчев хвали, по заръка на Драган Манчов. Един от най-съществените аспекти на последвалото възразение на Далчев е този за неумението на Радевски да направи разлика между понятията „съзнание“ и „умисъл“, без което несъвместимостта между тенденциозността и истинските художествени постижения не може да се схване.

Втората Далчева статия от полемиката с Радевски прибавя едно съвсем ново обяснение за ниското художествено качество на детската ни литература – стремежът на автора да създава „забава,

игра, „зальгалка“. Пример за подобна несполучлива литература Далчев дава с „Люлчини песни“ на Разцветников – стихотворение, което „почва наистина хубаво“, но след това тонът му става „несериозен, шеговит, снизходително–насмешлив“. Всичко изброено стои отвъд представите на Далчев за истинска поезия. От днешни позиции със сигурност може да се намерят аргументи против това Далчево мнение, но разгледано в контекста на полемиката с Радевски, то отзвучава като пореден довод срещу множеството тогавашни „разказчета и стихчета, които е невъзможно да се четат без лигавник“, според по-резките думи на автора. Недвусмисленото заключение на Далчев, че „Такива са малко или много почти всички детски стихотворения на Разцветников“, заедно с реторичния въпрос „Поезия ли са те?“, отзвучава като една от върховите точки на полемичната страст. Друг връх е характеризирането на забавната литература като израждане, т. е. като явление с тежки, безобразни недостатъци.

Отношението към забавната литература също разделя Далчев и Радевски. Според Радевски скептицизмът на опонента му към забавното в художествения свят се корени в недооценяването на поезията за деца в доучилищна възраст – поезия, която той квалифицира като „зальгалка“. „Дълбок замисъл е прикрит под външно забавните, весело и леко написани поеми на Чуковски“, опонира Радевски, без да отрича обаче, че съществуват и слабо художествени, неособено смислени забавни стихове.

Коментирайки разнобоя в разбиранията за детската литература, Радевски отбелязва с реторична жар: „... човекът е измислил досега всевъзможни мерки, измерил е теглото на молекулите и разстоянието между звездите, но уред за измерване на поезията не е изнамерил“. Вкусовете са различни, продължава Радевски, и именно в това се коренят споровете. Тук авторът се отдръпва от конкретния предмет на дискусията и заема позиция, от която фактическият обсъждан проблем се смалява и дори се губи от фокус, за да излязат на преден план общите критически разсъждения.

Според Михаил Бахтин не само дискуссионното слово, а словото въобще стихва тогава, когато се стигне до единомислие. При полемиката между Далчев и Радевски обаче не е така – тя приключва с „отворен финал“, като според спомените на Радевски това става по решение на редактора на списанието. Все пак известно приближение на гледните точки има – Далчев е прав, когато твърди, че „от началото на спора ни досега възгледите на Радевски все пак са се променили значително. В първата си статия той писа: „Детският поет трябва да пише умишлено за деца“; сега, след като приема, че има поезия достъпна за деца, без да е писана нарочно за тях, той пита: „може ли тази достъпна за деца поезия да се твори нарочно с

умисъл, или не може“, и малко подир тия думи: „разбира се, че не е умисълът, който прави едно стихотворение детско“.

Едно генерализиращо съждение на Радевски обаче говори нещо по-друго – че не е много важно дали признаваме, или не детската литература, защото така или иначе тя съществува и „трябва да си обясним нейната поява“.

Детската литература и педагогиката: модуси на отношенията

Позициите на „Изкуство и критика“ спрямо родството на българската детска литература с педагогиката се движи в диапазон между приemanето му като нещо естествено – но не и в грубите му морализаторски прояви, и пълното му отричане. Застъпници на първата идея са Георги Цанев и Христо Радевски, а на втората – Атанас Далчев.

Статията „Литература за деца“ на Георги Цанев свидетелства за търсене на баланс между виждането за детската литература като полезен дидактически инструмент, от една страна, и естетическия подход към нея, от друга страна. Първият идеен план намира най-релефния си израз в постановките, че творчеството за деца „е един от пътищата, по които малкият човек познава света“; че една от задачите на поезията е да „учи децата“ и да свиква ума на дисциплина; че „най-съществената задача на детската литература е да въздейства върху нравствената природа на детето“. Тези гледища характеризират Георги Цанев, освен като критик, и като учител, какъвто всъщност е бил дълги години. Но до крайности по отношение на педагогическото съдържание в художествената творба той не достига: „Разбира се, натрапеният морал досажда, нарочното поучение отблъсква. Но и тук всичко зависи от дарбата и похватите на автора. Ако той съумее да възплъти своите мисли в забавни образи, поучението ще бъде внушено неусетно. Хубав пример за дидактичност, превърната в забавна и увлекателна история, може да бъде поемата на Хр. Радевски „Събко Зъбко“. И още едно твърдение, което стои в естетическия дискурс още по-стабилно: „Детският писател притежава всичко онова, което има изобщо истинският творец“. Опитът на Георги Цанев да проявява балансирано отношение към детската художествена литература, като зачита нейната естетическа природа, но и без да пропуска педагогическите ѝ възможности, кристализира в думите, че детският писател „трябва да бъде най-непосредственият художник и най-похватният педагог“.

В рамките на полемиката си с Радевски Далчев прокарва ясна граница между поезия и педагогика. За него вграждането на педагогически идеи в поезията е вид тенденциозност, отстъпление

от художествеността. Може би е излишно, но все пак ще посоча, че разграничаването на поезията от педагогиката в никакъв случай не произтича от някакво големее на Далчев спрямо педагогиката или от някаква болезнена хипертрофия по отношение на мястото на поезията в духовния живот. Нека не забравяме, че Далчев е син на учител⁹, че самият той завършва в Софийския университет философия и педагогика и че професионалният му път многократно се развива в тясна връзка с педагогиката: в периода 1930–1936 година работи като училищен инспектор и учител по български език; през 1937 г. по предложение на Никола Фурнаджиев е назначен за учител в българското училище в Цариград (макар че турските власти не му позволяват да практикува); че до 1947 заема различни длъжности в сферата на образованието: инспектор на прогимназиалните училища, директор на Първа прогимназия „Христо Ботев“, началник на отдел „Обществено възпитание“ на Министерството на информацията и изкуствата. В дискусиата с Христо Радевски обаче Далчев участва единствено от позициите на поет и концептуалист на поезията. Винаги, когато се докосва до педагогическа проблематика, той го прави с очевидна професионална компетентност, но смята за недопустимо педагогически съображения да влияят върху творческия процес на автора, нито се интересува от педагогическия ефект на художествения текст върху детето.

Няколко примера. Развивайки идеята си за слабостите на поезията, създавана специално за деца, Далчев не пропуска да отбележи и отрицателния ѝ възпитателен ефект, но го прави мимоходом, бързайки да заяви своята естетическа дистанцираност от него, да подчертае съзнанието си на художник, който няма защо да навлиза в „чужда“ територия, каквато според разбиранията му на човек, ангажиран с изкуството, е педагогиката: „Но аз не желая да се спирам на педагогическото и морално въздействие на тая поезия върху децата и на покварата, която носи тя със своята неискреност, глезеност и несериозност. Аз искам само да подчертая нейната поетическа несъстоятелност“. По-късно, при разгръщането на полемиката, Далчев отново ще подчертае виждането си за липса на художественост в стиховете, създадени специално за младата аудитория и поради това педагогически маркирани: „... поезията, писана за деца, се изражда неизбежно или в забавно, или в дидактично, поучително четиво“. Впрочем в перспективата на недалечното бъдеще Далчев няма да е самотен в позицията си срещу прагматизирането на литературата: на страниците на сп. „Философски преглед“ Петър Димитров ще напише „Красивото е чисто от всяка идея за полезното“.

---

⁹ Бащата на Атанас Далчев – Христо Далчев, работи като учител в Солун.

Отстоявайки твърдо писането „без умисъл“, т.е. създаването на поезия само по вдъхновение и без оглед на някакви предвзети виждания за възрастта на адресата, Далчев не пропуска да отбележи достъпността като фактор в общуването с литературата. Той обаче прави това от онази дистанция спрямо педагогиката, която му позволява да остане на безспорни естетически позиции: „Кои книги, конкретно, са достъпни за малките и кои, кога точно трябва да се дадат в ръцете им – това е вече един педагогически въпрос, който решават според обстоятелствата педагозите, учителите, родителите, всички, на чиито грижи лежи възпитанието на децата. [...] Случва се, разбира се, и самият поет да извърши този подбор; след като е създал свободно произведението си, той може като всички други хора сам да намери, че то допада на детската душа и да го предназначи за деца. Това обаче не означава ни най-малко, че го е писал нарочно за тях. Подборът тук е вторичен и не участва в творческия акт: той няма нищо общо с умисъла“.

Обратно, Христо Радевски осмисля поезията и педагогиката не само като съредни, но и като съвместими полета на духовната дейност. Когато говори за комерсиализираните автори на детски стихове, той изтъква, че при тях „паричният подтик стои над художествените и педагогически намерения“. Още по-отчетливо е обединяването на поезия и педагогика по-нататък в същата статия, при коментара за творчеството на Корней Чуковски: „Но този предварителен план на работата му, този умисъл в неговите песни не убива огромната им педагогическа и художествена стойност“. Както се вижда, първата атрибутивна характеристика за поетическата стойност тук се отнася до педагогиката и едва след нея идва оценката за художеството. Далчев е категорично несъгласен: Радевски „иска да я съгласува [поезията – б. м., О. Г.-Т.] с педагогията“.

Както се вижда, „Изкуство и критика“ дава възможност да бъдат изразени противоположни позиции спрямо педагогическия товар на българската детска поезия. Обсъжданият въпрос е със стари корени, но кристализирането му като конфликтна критическа точка и пространното му и задълбочено обсъждане става на страниците именно на „Изкуство и критика“. Приносът на списанието е в обилното осветляване на проблема и в имплицитно изразеното му осмисляне като апория.

Детската литература в теоретична перспектива

В програмната си статия, публикувана в първата книжка на списанието, Георги Цанев отбелязва наличието на големи бели полета в научното познание за литературата – у нас „са съвсем слабо разработени общите теоретични въпроси на изкуството“; дори

„не са установени и ясни някои елементарни понятия в тая област“, като „стих“ и „поезия“. Както е известно, в онзи момент литературната наука у нас се развива главно в Софийския университет. Още първата официална програма изисква бъдещите филолози да държат задължителен изпит по принципите на литературната наука, но това очевидно не е било достатъчно, за да се създаде плодотворна среда, в която да се обсъждат теоретични въпроси.

Георги Цанев подлага на критика посредственото писане за новите методи в словесното изкуство и вобщее ниската естетическа култура. Ето защо не е изненадващо, че през всичките години на съществуването си списанието се стреми да компенсира установените дефицити. Сред материалите, които разглеждат различни литературнотеоретични въпроси, особено важни за настоящото изследване са „Измислица и случка от Николай Райнов¹⁰“, „Истината в изкуството“ от Константин Петканов¹¹“, „За сюжета в изкуството“ от Константин Петканов¹²“, „За кризата, за ритъма и за ритъма в поезията“ от Христо Радевски¹³“, „Бележки“ от Атанас Далчев¹⁴ и др.

„Изкуство и критика“ разглежда и ред общи въпроси на детската литература. Техният анализ ще помогне да разберем изходните позиции на списанието спрямо словесното изкуство за малкия читател и неговите рецептивни възможности.

Достъпността на художествения текст е централен по важността си въпрос, който Атанас Далчев и Христо Радевски засягат във връзка с т. нар. „умисъл“ в детската литература.

Както вече посочих в друг съдържателен план, Далчев, коментирайки този въпрос, изрично го отнася към сферата на педагогиката. Според него хората с педагогически ангажимент – родители, учители и други, насочват малкия читател какво и кога да чете. Въпросът обаче не е творчески, убеден е Далчев: поетът пише по вдъхновение, без да мисли на каква възраст ще бъде читателят на неговата творба. Радевски, обратно, смята, че зрелостта на реципиента трябва да се има предвид още при създаването на художествения текст, защото само достъпният за детето език може да осигури пълноценно възприятие. Именно тук е и една от горещите точки на полемиката Далчев – Радевски. Докато Далчев е категоричен, че подобна предвзетост вреди на

---

¹⁰ РАЙНОВ, Н. Измислица и случка. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 2, с. 70–78.

¹¹ ПЕТКАНОВ, К. Истината в изкуството. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 3, с. 126–135.

¹² ПЕТКАНОВ, К. За сюжета в изкуството. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 8, с. 411–418.

¹³ РАДЕВСКИ, Хр. За кризата, за ритъма и за ритъма в поезията. – В: *Изкуство и критика*, II, 1939, № 6, с. 315–326.

¹⁴ ДАЛЧЕВ, Ат. Бележки. – В: *Изкуство и критика*, VI, 1943, № 10, с. 409–414.

творческия процес, отнемайки му автентичната спонтанност, то Радевски твърди: „Разлика никаква в творческия процес няма“. По-нататък Радевски разгръща това гледище обстоятелствено, като поставя акцент върху читателските възможности на децата в предучилищна възраст – доколкото те не биха могли да разберат творба, писана за възрастни, за разлика от повечето юноши, които без големи усилия се приобщават към аудиторията на зрелите читатели.

Проблемът за достъпността на художествения текст е осветен от различни страни, като разгръщаните мисловни линии често пъти се преплитат. В „Още за поезията за децата“ Христо Радевски изразява мнение, че малкият читател ще предпочете „Пролетно хоро“ на Разцветников пред „Песен на синчеца“ – защото стихотворението „цялото е движение и игра“. Наличието на абстрактна образност във Вазовото произведение е причина за отвърщането на малкия читател от него, смята Радевски. Така принципът за достъпност се проблематизира в пряка връзка с принципите за нагледност, за динамика и занимателност.

Впрочем „Песен на синчеца“ на Вазов се оказва едно от най-обговаряните стихотворения в рамките на полемиката Далчев – Радевски. Още в „Нашата съвременна детска поезия“ – статията, действала като експлозив на спора за детската литература в „Изкуство и критика“, Далчев изразява естетическата си възхита от тази творба. С подчертано пристрастие той твърди: „Ние не можем да посочим в цялата ни днешна детска поезия нито едно стихотворение, което би могло да се мери със стихотворението „Синчеца“ например на Ив. Вазов“. В статията си „За умисъла в детската поезия“ Радевски изразява съгласие с тази оценка, но допълва: „Но аз си позволявам да му противопоставя друго още по-хубаво, писано нарочно за деца. Това е, да речем, Разцветниковото „Пролетно хоро“. А в „Още за поезията и децата“ той задълбочава този план на спора си с Далчев, като изтъква, че „Песен на синчеца“ е творба, създадена, заедно с цялата детска стихосбирка на Вазов, по „поръчка“ на Иван Шишманов.

Друг аспект на въпроса за достъпността е жанровият. В статията „Още за поезията за децата“ Христо Радевски застъпва тезата за „детскостта“ на приказката. Аргументацията му за нейното съответствие с интересите и вкуса на децата включва позоваване на Михаил Арнаудов, според когото „приказното творчество е приспособено в голяма степен към миогледа на детската възраст“. Радевски специално подчертава достъпността на народните приказки, които според него „са създавани от хора с твърде примитивно, детско отношение към света“ – във времето, „когато човечеството е било в детската си възраст“. И един допълнителен довод изтъква Радевски в подкрепа на тезата си – че в хода на своето устно съ-

ществуване приказките са търпели промени съобразно с детските въпроси за доизясняване на чутото.

Фактор на достъпността е и занимателният характер на детската поезия, според Радевски, – гледище, което влиза в разрез с вече обговорената убеденост на Далчев в несериозността на занимателните стихотворения.

Петър Димитров взема отношение към спора между Далчев и Радевски. В публикуваната в сп. „Философски преглед“ статия „Умисъл, чисто изкуство и детска литература“¹⁵ той изразява позиция, която търси баланс между двете гледни точки към детската литература. Според този критик е грешно под понятието „детска литература“ да се разбират само онези словесни произведения, които са писани нарочно за деца, но е грешно и да се твърди, че всички произведения, които са писани нарочно за деца, са лишени от художествени достойнства. Петър Димитров смята, че наименованието „детска литература“ е условно: „Под това наименование не трябва да разбираме някакъв особен вид или род литература, а отдел от общата художествена литература, една от особеностите на който е изтъкнатото вече качество „достъпност“. Статията на Петър Димитров може да се тълкува в няколко посоки: че полемиката Далчев – Радевски не е затворена между кориците на сп. „Изкуство и критика“, а привлича вниманието и на хора „отвън“; че проблемът на спора е колкото съществен, толкова и невъзможен за някакво окончателно разрешаване – че може да бъде причислен към полето на „вечните“ въпроси, които от време на време припламват с нова сила и търсят нова обосновка.

Нагледността в теоретичния дискурс е пряко свързана с принципа за достъпност: Христо Радевски е убеден, че когато общува с художествения текст, малкият читател трябва да е в състояние да си представя всичко. „Детето иска не само да чуе, но и да види. И стихотворение, което не може да бъде именно *видяно* от малкия четец, макар и да не е илюстрирано, малко ще го затрогне“, пише авторът. Даден е отрицателен пример със стихове, които заради умозрителността си не подлежат на визуализация: „*От книгата денем и нощем / не вдигай искрящи очи, / наведен над нея духа ти / ще стопли тя с мощни лъчи*“.

Има ли специфична „детска тематика“ е друг крайгълен въпрос, който повдига „Изкуство и критика“. В статията си „За детската поезия у нас“ Христо Радевски застъпва виждане, което

---

¹⁵ ДИМИТРОВ, П. Умисъл, чисто изкуство и детска литература. – Във: *Философски преглед*, XIV, 1943, № 2, с. 157-166.

е освободено от някои предразсъдъци, познати от ранните години на българската литература за младата аудитория: „Дори такива отношения от деликатно морално естество, като отношенията между мъжа и жената, не трябва да се крият от децата или да им дават превратни представи за тях. [...] Същото нещо, следователно, е и със спестовните, въздържателни, здравни, кооперативни и други въпроси, които трябва да се изнасят пред децата. Целият въпрос е как да става това.“

Как да става това, е наистина въпросът на въпросите, който връща към проблема за достъпността като сърцевина на полемиката за детската литература. Общият отговор, който дава Христо Радевски, е, че авторът следва да пише разбираемо, като взема предвид ограничения речник на детето и неспособността му за абстрактно мислене. Също – „... да се запази и граматическата пълнота и разговорната естественост на езика“.

Реалистичният подход към изображението е друг важен аспект на теоретичното обговаряне на детската литература в „Изкуство и критика“. Статията „Нашият литературен живот“ на Георги Цанев пряко заявява приобщеност към реалистичното изкуство. Според критика българската литература върви към „едно по-интимно и по-задълбочено сближение с българската действителност“, към „един по-сигурен, по-здрав, по-проникновен художествен реализъм“. През всичките шест години на съществуването си списанието отстоява последователно и по различни начини привързаността си към реалистичното изкуство – разглежда принципите на реализма (в публикации на Георги Цанев, Орлин Василев и др.); публикува художествени текстове, които казват „истината“, прилагайки принципите на правдоподобието (Тодор Влайков, Константин Петканов, Георги Стаматов, Христо Радевски); избира за предмет на критическата си рефлексия творби на автори, които търсят най-точно сходство или корелация между образния свят и действителността (Алеко Константинов, Илия Волен, Матвей Вълев, Антон Страшимиров, Анна Каменова, Николай Чернишевски, Пърл Бък и мн. др.); публикува анонси за новоизлезли поетически и белетристични книги, търсещи духа на истинността (Михалаки Георгиев, Константин Петканов, Емилиян Станев, Елин Пелин, Георги Караславов, Цветан Минков и мн. др.)

Видяна в своя исторически контекст, реалистичната линия на „Изкуство и критика“ се вписва в разрасналия се след Първата световна война стремеж към „обективно“ отразяване на социалния, политическия и психологическия живот. Както знаем, сред най-изявените застъпници на реализма са ляво ориентираните поети и писатели, но редом с тях стоят и творци с различни други

обществени ценности. Те създават широки епически платна, като Стоян Загорчинов, разкриват различни други аспекти на „родното“, като Константин Петканов, Ангел Каралийчев, Стилиян Чилингиров, търсят синтез между фикционалното и документалното, като Георги Караславов. Ориентацията на „Изкуство и критика“ към реалистичното изкуство съвпада и със стихването на модернистичната разпаленост от предходното десетилетие, често определяна с помощта на наставката „-изъм“ – символизъм, експресионизъм, диаволизъм, имажинизъм, декоративизъм. В обзора си за нашия литературен живот Георги Цанев подчертава: „... преодоля се символистичната отчужденост от живота“. И тъй като през 1930-те години изцяло оригинални естетически програми не се появяват, оживяването на реализма, в това число и чрез страниците на „Изкуство и критика“, не буди изненада.

В същото време списанието стои настрана от онази естетическа аномалия, която Гео Милев нарича „неуравновесеност спрямо целите на изкуството“, или еднаквост с понятията „природа“ и „действителност“ – еднаквост, до която понякога довежда материалистичният светоглед¹⁶. „Изкуство и критика“ обаче не забравя, че реализмът е измерение на художественото творчество, следователно природата му е образна и по условие самостоятелна спрямо действителния свят. Две статии са особено показателни в това отношение – посочените по-горе „Измислица и случка“ от Николай Райнов и „Истината в изкуството“ от Константин Петканов. Разсъждавайки за един от жанровете, който стои особено близко до действителността – историческия роман, Николай Райнов заявява, че той не може да замени историята: „И неговата цел не е илюстрация на исторични случки“. Фактологичното протоколиране е не просто досадно – то унищожавя словесното изкуство, настоява Николай Райнов, като му противопоставя „художествения синтез – плод на интуицията и ясновидство“. И с присъщия си експресивен стил допълва: „Измислицата халюцинира – като овеществен призрак, който се е излюпил от оная какавида, каквата е душата на човечеството. Тая пеперуда няма да умре, защото е от елмази“.

Не по-малко категоричен е Константин Петканов при защитата на измислицата – с много аргументи той отхвърля идеята за факта като главен ингредиент на изкуството. „Онова изкуство, което гони вечността, минава над факта“, твърди писателят, и разгръща идеята, че за изкуството не са достатъчни фактите, случките

---

¹⁶ МИЛЕВ, Г. Против реализма. – В: *Слънце*, I, 1919, № 5. Цит. по: *LiterNet*: [онлайн]: https://litenet.bg/publish7/geo_milev/realizma.htm [прегледан на 14.07.2024]

и преживелиците, а че е нужна синтеза. Подражанието и копието той обявява за врагове на изкуството. В статията си „За сюжета в изкуството“ Константин Петканов дава нови аргументи в подкрепа на излизането отвъд фактите – това е вложеното в творбата отношение към изобразените събития. На редицата от публикации, които пряко или косвено защитават художественото преработване на обективните данни, принадлежат още „Религиозното чувство у Йовков“ от Слав Николов¹⁷ и „Ангел Каралийчев“ от Георги Цанев¹⁸, където се изтъква романтичната обаятелност на образите и включването в художествения разказ на приказни елементи.

Ето и синтезирано представеното разбиране на Атанас Далчев за отношенията изкуство – действителност: „Обичам изкуството, което завоюва действителността, а не бяга от нея, което претопява нещата и явленията и извлича от тях като от руда стройния свят на образите“¹⁹. И още по-далчевското: „Струва ми се съвсем погрешно да се противопоставя красотата на истината. Те може да се различават, но не си противоречат“²⁰.

„Изкуство и критика“ утвърждава реализма и същевременно настоява за художествено асимилиране на фактите съобразено с творческия натюрел на автора.

Нека сега да видим свързва ли „Изкуство и критика“ тежението си към реализма с детската литература.

Въпросът за реализма в детската литература е особено интересен в перспективата на всепризнатата и определяна като важна парадигма на фантастичното в словесното изкуство за деца. Не се ли стига до теоретична противоречивост при едновременното утвърждаване на реализма и на фантастичната образност с нейната засилена фикционалност?

Ето позицията на Георги Цанев по този въпрос: „Нека не се забравя, че фантастичното е само примамка, чрез която ще трябва да въведем по-лесно детето в сложните отношения между хората“. И по-нататък: „... основната линия на живота и стремежите на човека не може да не бъдат дадени по метода на реализма. [...] Нека най-после и детето види, че освен света на приказките има и друг свят, в който се движат баща му, майка му, познатите му. Одухотворяването на околната природа, оживяването на мъртвата материя, вмъкването дори на фантастични двигатели тук не пречи на реалистичния поглед“.

---

¹⁷ НИКОЛОВ, Сл. Религиозното чувство у Йовков. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 8, с. 429–434.

¹⁸ ЦАНЕВ, Г. Ангел Каралийчев. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 10, с. 533–535.

¹⁹ ДАЛЧЕВ, Ат. Бележки. – В: *Изкуство и критика*, VI, 1943, № 10, с. 409.

²⁰ Пак там.

Следвайки идеята, че литературата може да въвежда детето в отношенията между хората, „Изкуство и критика“ логично стига до обществения ангажимент на художественото произведение. Списанието проявява силна чувствителност към социалното разслоение и негодите, които търпят хората с трудно препитание – бедняци, бездомници, сираци.

Критическите и информационните публикации в „Изкуство и критика“ също дават израз на заострено внимание към отношенията литература – общество. На първата страница от първата книжка на списанието Георги Цанев отбелязва: „Социалното чувство, в своите различни степени – от топлото човешко съчувствие до революционния позив – се налага като характерна черта на днешната българска литература“. Разнообразни публикации пряко или косвено аргументират смисъла от обвързването на литературата със социалната проблематика. Коментирайки образите на животни, птици и насекоми в литературата за деца, критикът отбелязва, че „всички тия герои трябва да внушават неотразимо и определено известни представи за отношенията между хората“ – защото „иначе са безпредметни“.

Според „Изкуство и критика“ е естествено и детската литература да проявява внимание към социалната проблематика, но не и на всяка цена, особено ако цената е художествеността. Художествената пълноценност стои пред скоби, тя е безусловно изискване към словесната творба. „Социалната поезия, изникнала естествено и необходимо от условията на днешното време, стана твърде модна, превърна се в занаят, в средство за лесен успех и широка слава. Стихотворци, лишени от дарба, но жадни за почит и признание, се приспособяват към настроенята и копнежите на масите и издигат високо лозунга на гражданския дълг – един лозунг отличен, против който не би се обявил никой. Но те не знаят или не искат да знаят, че гражданинът, който се заема да пише стихове, трябва да бъде преди всичко *поет*. [...] И за социалната поезия трябва преди всичко вдъхновение, нужна е искреност, необходим е талант“, отбелязва Георги Цанев в програмната си статия в първия брой на списанието. Именно така той вижда ангажимента на детската литература към социалната проблематика.

На близки позиции стои Христо Радевски, който в статията си „За детската поезия у нас“ отбелязва: „Реалният живот, обществените отношения и борби с всичките си отсенки може и трябва да се разкриват пред децата“.

„Изкуство и критика“ докосва, макар и бегло, и въпроса за националния облик на литературата. Както е известно, в периода между двете световни войни националният дискурс в литературата

ни и в цялостния културен живот се разраства неимоверно. В опит за преодоляване на травмите от националните катастрофи у нас се надига художествена вълна, целяща да подкрепя духа, като убеждава в историческата и културната устойчивост на народа. Изданието на Георги Цанев стои малко встрани от основния поток на хуманистаристиката и изкуството, насочващ към консолидиране на цялото общество около националните ценности. В „Изкуство и критика“ не липсват призови да се „търси национално отличителното в битата и душата на българина“; да се „дири път към възжеленията на народа“²¹; да се стремим към всенародна самобитна култура²² и др., но веднага трябва да изтъкна, че националният облик на литературата, който утвърждава списанието, е далеч от националистичните вейния в публичното ни пространство от втората половина на 1930-те години. „Изкуство и критика“ очаква литературата да представя националния облик по-скоро в плана на народопсихологията и вътрешните устои на народа, сред които и „любовта към земята“. Авторът първо трябва да е художник, а не да спекулира с патриотичното чувство, с националните ценности – най-вече в историческите романи, подчертава Георги Цанев в уводната статия към първата книжка на списанието.

Христо Радевски не спира да твърди, че литературата първо трябва да бъде художество и едва след това да пропагандира идеи. В „Детската поезия у нас“ той критикува „ура-патриотичните престаравания“ и заключава: „Не че по горните въпроси не може да се пише поезия за деца. Напротив! Трябва да се пише, но да се пише по правилата на изкуството“.

Важно е също така да отбележа, че интересът към националното не е за сметка на хуманистичните ценности, отстоявани от списанието – още в уводната си статия Георги Цанев акцентира върху длъжността на литературата да „утвърждава вярата в човека“. Рецензия за романа „Първа смяна“ на Карел Чапек говори за необходимостта литературата да утвърждава „взаимно уважение и любов между хората и народите“²³. Същата идея води и публикациите за детската литература.

Съдържателното разнообразие е другият общ критерий за пълноценност на детската литература. В „Литература за деца“ Георги Цанев подчертава: „Децата не обичат произведения без увлекателно съдържание“. Тази обща констатация по-късно ще бъде подета и конкретизирана от Христо Радевски. Според него художест-

²¹ ЦАНЕВ, Г. Нашият литературен живот. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 1, с. 4.

²² ПЕТКОВ, ЦВ. Самобитна култура. – В: *Изкуство и критика*, II, 1939, № 6, с. 197.

²³ БЙЕЛОХЛАВЕК, Б. Нов роман от Карел Чапек. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 1, с. 53.

веният текст следва да бъде съдържателен – това изискване, което на пръв поглед изглежда излишно, се оказва важно заради честото отклонение от него: „... напразен умствен напън да се каже нещо, когато няма какво да се каже“. И по-нататък почти същото: „Авторът най-често няма какво да каже, но понеже трябва да пише, сяда и почва безсмислена словонаредба“. И накрая: „В основата на всичко, обаче, трябва да стои смисловото начало, – това, за което се говори“.

Детската психика като оптична призма, през която се пречупва адресираният до младия читател литературен образ, е друг важен въпрос, който „Изкуство и критика“ разисква на теоретично равнище. Разработването на психологическа проблематика едва ли буди изненада, като се има предвид, че целенасочен интерес към емоциите и преживяванията, мисленето и поведението на детето вече е засвидетелствала не само детската ни литература, но и критическият дискурс, посветен на нея. Този интерес тече паралелно с отстъпването на убеждението, че детето е преди всичко обект на възпитание, в който следва да се внедрят педагогическите разбирания на възрастните хора. Както е известно, към края на XIX – началото на XX век у нас започва да си прокарва път, най-напред чрез поетическото творчество на Чичо Стоян, една нова литературна линия, която представя детето не през педагогическите възгледи на неговите наставници, а през неговата игра, любопитство, желаниа и сънища, през вродената му склонност да анимизира. Критическото съзнание, което проследява тази линия в детската ни литература, осмисля художественото слово и като начин за проникване в детската душа, т.е. заедно с литературния интерес към своеобразието на детската природа се развива и интересът на критиката към нея. Сред най-представителните текстове, които разглеждат тази проблематика преди „Изкуство и критика“, са „Детето и приказката“ на Симеон Андреев²⁴ и „Детска литература и детска психология“ на Асен Христов²⁵.

Пръв до психологическата проблематика в „Изкуство и критика“ се докосва Георги Цанев в статията си „Литература за деца“. В разсъжденията си за спецификата на детската литература спрямо „общата литература“ той изрично подчертава умението на автора „да прониква в детската душа“ и да са му „известни законите на детската психология“. Георги Цанев спира до тези общи препоръки, които обаче са достатъчни, за да насочат писателя към вътрешния свят на детето.

„Детска душа и детска литература“ от Дора Габел²⁶ е текст, кой-

²⁴ АНДРЕЕВ, С. Детето и приказката. – В: *Златофог*, IV, 1923, № 7, с. 409-411.

²⁵ ХРИСТОВ, А. Детска литература и детска психология. – В: *Философски преглед*, X, 1938, № 3-4, с. 363-373.

²⁶ ГАБЕ, Д. Детска душа и детска литература. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 7, с. 364-368.

то проектира срещата на модерната литература с модерната психология. Преди да отпечата този материал, поетесата го представя на конгреса на Пенклуба в Прага през юни 1938 г., но с публикуването му го прави достъпен за по-широка аудитория – знак на съзнанието ѝ за значимостта на разглежданата проблематика.

Акцентът в статията на Дора Габе е върху уникалността на детската душа, от която по-късно ще се роди личността; върху вътрешните въздействия и интуициите на малкия човек; върху ония невидими нишки, които свързват невръстното същество с митологичното мислене, както и с едно специфично пред-познание, което кълни в недрата на подсъзнателното. Текстът на Дора Габе се втъкава в канава от гъсто сплетени психологически понятия, които свързват литературното творчество за деца с научното познание в сферата на психологията: предчувствие, несъзнавано, подсъзнание, вродено, инстинкт, чувства и пр. Тези опорни думи са ключ към идеята на статията за психичната реалност, която не съвпада с „истинската“ реалност, за езика на чувствата, преживяванията и желанията. Макар че Дора Габе никъде не употребява думата *психоанализа*, статията ѝ несъмнено отвежда към теорията на Фройд, която в онзи момент вече е добре известна в България²⁷. В съгласие с психоаналитичната идея Дора Габе пряко или косвено говори за неосъзнатите процеси в психичната дейност на детето, за затруднението на възрастните да разберат определени думи или действия на невръстния човек, които нямат обективна детерминираност, за поведение, което се води от скрити пластове на вътрешния живот, които приличат на предзададени, вродени, дошли сякаш от другаде. С текста си Дора Габе се вписва в мисловно поле, което в онзи исторически момент конструира едно ново понятие за душата. Според него душата е особена субстанция, която не може да бъде обяснена като прост продукт на външните въздействия. За да бъде по-добре разбрана, тя следва да се разглежда като сложно съчетание на несъзнаваното – вродени чувства и пред-чувствия, инстинкти, пред-знание, смътни, но важни за поведението спомени, върху които се наслагват осъзнатите представи за действителността, формирани с активното участие на възрастните. Дора Габе разглежда народното творчество като „детско“, поради което го смята за най-близко до малкия читател, а приказката разглежда като жанр, който с фантастичните си елементи е най-добре хармонизиран с въображението на детето. Приказката е осмислена и като важен мост между

---

²⁷ Повече по този въпрос виж у: ЧЕРНОКОЖЕВА, Р. Българската литература за деца – психоаналитични и психодраматични прочити (90-те години на XIX век – 40-те години на XX век). София: Просвета, 2019.

фолклора и литературата, като повествование, чрез което на детето може да се каже всичко – „само трябва да умее човек да разказва по детски [...], да умее да събуди детето в себе си, т.е. себе си“.

Дебатирайки с Далчев, Радевски развива идеята, че е необходимо писателят да се съобразява с гледната точка на детето. За него това не е гаранция за стойността на творбата, но е неотменима нейна предпоставка: „Първо, той [поетът] трябва да има дарба на поет и второ, като поет може да вижда света през очите на детския манталитет“. Предчувствайки несъгласията на Далчев, Радевски уточнява, че това не е вдетиняване, а е способност на твореца да се вживява в детската психика – подобно на обичайното вживяване на художника, все едно дали пише за историята или за отрицателните страни на съвременността. По-навътре в природата на детската душа Радевски не навлиза, текстът му не остава някакви следи от интерес към модерните в онзи момент психологически теории за детето.

Възражението на Далчев не закъснява – още в следващата книжка на списанието той изразява мнението, че е напълно достатъчно поетът просто да пробуди у себе си детето. Дискусията продължава с разсъждения на Радевски за възможността поетът да се върне към детството, без това да прави творбата му достъпна за деца – както е при Яворов, Дебелянов, Лилиев и др. По този въпрос спорът между Далчев и Радевски също не достига до съществено приближение на гледните точки.

Така или иначе обаче, въпросът за психологизма в литературата за деца вече е поставен и оттук нататък ще принадлежи на критериите за пълноценно словесно художество.

Писателските сдружения като търговски дружества

Високата мяра на Георги Цанев за детската литература се оглежда и в констатираната от него диспропорция между многото на брой писателски сдружения и като цяло скромните постижения на литературата ни. „Няколко съюза не могат да поберат българските писатели“, отбелязва Георги Цанев в „Нашият литературен живот“. Специално внимание той отделя на авторите на литературно творчество за деца: „Без малко щях да забравя сдружението на детските писатели – толкова многолюдно вече и толкова бедно откъм истински творци“.

В „Литература за деца“ критикът отново подема въпроса за масовото ориентиране на българските поети и разказвачи към творчество за невръстния читател, а членовете на специалното дружество на детските писатели нарича „най-обикновени съчинители“, които произвеждат „негодни и пакостни словоизлияния“. Георги Цанев, подобно на Атанас Далчев, Христо Радевски и мнозина други, заявява нетърпимост към писането за деца като доходно

занятие, изгодата от което се увеличава особено много около Коледа и Великден. „... всички пишат само за пари“, генерализира редакторът на „Изкуство и критика“.

Дора Габе също изразява отношение по този въпрос. В „Детска душа и детска литература“ тя изтъква, че детския читателски интерес „използват користни и бездарни хора и създават оная свръхпродукция на детски книги, която може да се нарече фабрикация“.

Зад появата на масовото художествено четиво в периода между двете световни войни несъмнено стои и процес на масовизиране на писането, съответно на сдружаването на писателите. Количеството на книгите и писателските сдружения обаче не гарантират появата на художествено качество, убеждават ни редакторът и сътрудниците на „Изкуство и критика“.

В оптиката на литературната критика

„Изкуство и критика“ дава израз не само на виждания за същността на литературата, четена от деца, и за нейните теми, жанрове, език и пр., но и на критическа рефлексия на конкретни художествени творби.

Списанието последователно акцентира и върху нуждата от пълноценна литературна критика. Още в „Нашият литературен живот“ Георги Цанев поставя въпроса за слабата активност на критиката у нас, за липсата на сериозни литературни борби, което влияе негативно върху литературния живот и в частност върху читателската аудитория, която несъмнено се нуждае от стимулиране. „У нас рядко се водят борби на идейна, чисто литературна почва. [...] А всъщност, литературните борби съвсем не са отрицателно явление“, отбелязва Георги Цанев.

Отнасяйки слабата критическа рефлексия към литературата, адресирана до невръстния читател, редакторът на „Изкуство и критика“ отбелязва: „Само около Нова година и Великден излизат по вестниците рекламни статии за издадени детски книги“. Както се вижда, между комерсиалните интереси, движещи литературните механизми, и действителната литературна критика е прокарана ясна разграничителна линия. Смесовият обем на горния цитат включва и имплицитно съзнание за вредата, която преднамерената хвалба на дадена детска книга нанася на художествения вкус и представите за добра литература. Налице е и укор към кампанийността на подобни разгласявания – тъй като се правят с търговска цел, те се появяват в моменти, когато нагласите за купуване са най-големи, а не когато по книжарниците се появи стойностна книга.

В „Литература за деца“ Георги Цанев отново подема въпроса за критическото мълчание спрямо литературния фалш, за липсата

на стремеж към адекватно оценяване на произведенията за деца, за безотговорното писане, подчинено на пазарни закони. Редакторът на „Изкуство и критика“ включва в обсега на критиката си и Министерството на просвещението, което с лека ръка поставя върху детското четиво щемпела на институционалното одобрение и по този начин става част от пазарната игра, абсолютно незаинтересована от художествените качества. „Не е ли уместно да се запитаме кои са тия господа, които рецензират детските книги и представят в Министерството на народната просвета за одобрение и препоръка произведения като „Хоп и маймунката му Моп“?²⁸, пита Георги Цанев.

Ред публикации в „Изкуство и критика“ се вглеждат в различни лирически и наративни произведения и питат дали те са добри, какво казват, как са изградени, как ги посрещат децата.

„... ние имаме отлични детски писатели“, пише Георги Цанев в „Литература за деца“, и изрично посочва Елин Пелин, Дора Габе, Асен Разцветников и Йордан Стубел. Ето мнението на критика за Елин-Пелиновото творчество: „Фантастичните образи и похвати у Елин Пелин са съединени с един трезвен реалистичен поглед за психологията на хората. Човекът е видян със своите слабости, без прекален идеализъм. Но малките читатели тук се увличат главно от забавната интрига, простотата на разказа и подкупващия хумор“. Георги Цанев обаче не е безрезервен апологет на Елин-Пелиновото изкуство: „Жалко, че Елин Пелин не пише винаги в проза, а ни поставя понякога пред изпитанието да четем и стихове от него...“ – завършва с многозначителна апосиопеза критикът.

Изключително висока е оценката на Георги Цанев и за детското творчество на Ангел Каралийчев – един от малцината, според критика, които черпят от народното творчество с много вкус и култура, без да се превръщат в „хитреци“, които вземат наготово сюжети и образи, банализират ги и ги предлагат като свои. Като аргументи на безрезервната си подкрепа за Каралийчевия „Приказен свят“ Георги Цанев включва творческата интуиция на автора, богатото му въображение, езикът, стилът, духовната атмосфера, умението му да гледа сякаш с очите на дете.

Реконструкцията на дискурса „Каралийчев“ в „Изкуство и критика“ предполага да се спра и на една по-ранна публикация на Георги Цанев – „Ангел Каралийчев: „Вихрушка. Разкази и легенди“²⁹ – рецензия за книга, която не е класифицирана като детска, издание на „Хе-

---

²⁸ Авторът с неразкрития псевдоним Шарл З. Негер не е познат на Георги Цанев. Наричайки го „някакой си“, Георги Цанев показва не само че не знае кой се крие зад това име, но и какво е мнението му за неговото творчество.

²⁹ ЦАНЕВ, Г. Ангел Каралийчев: „Вихрушка. Разкази и легенди“. – В: *Изкуство и критика*, I, 1938, № 10, с. 534–535.

мус“ от 1938 г. Още първото изречение на критическия текст насочва към една специфична черта на Каралийчевото творчество – неговия множествен адресат, възможността то да бъде еднакво добре прието и от млади, и от възрастни читатели: „Името на Ангел Каралийчев е вече широко известно между всички среди и възрастни. [...] ние мъчно можем да отделим автора на разкази за възрастни от автора на приказки за деца – толкова тия два вида творчество са свързани у него“. Наблюдението на Георги Цанев е вярно и неслучайно ще се преповтаря от почти всеки, който по-късно ще изследва Каралийчевия наратив. И въпреки че рецензията е посветена на „възрастна“ книга, началото ѝ бърза да представи нейния автор като любимец на невръстните: „А неговите произведения за деца му извоюваха не само признанието на критиката, но и любовта на толкова хиляди малки читатели – любов, на каквато малцина са се радвали“. В аналитичния си план текстът на Георги Цанев се спира на всичко онова, което характеризира Каралийчевия творчески почерк – патоса на любовта, приказното начало, романтичната обаятелност, елементите на фантастика, съчетавани с реализъм, понякога достигащ до натурализъм, одухотвореността на разказа, неговата специфична лиризация.

Специалното внимание, което „Изкуство и критика“ отделя на Каралийчевото творчество, е запечатано в още един материал – „Родопа в творчеството на Ангел Каралийчев“ от Атанас Примовски. Макар че изследователският ъгъл е тесен, статията препотвърждава високата оценка за словесното изкуство на писателя от Стражица.

Полемиката между Далчев и Радевски също има литературно-критически аспекти. Важен техен център става детското творчество на Разцветников – след като в статията си „За умисъла в детската поезия“ Радевски противопоставя „Пролетно хоро“ на Вазовото стихотворение „Песен на синчеца“. В „Поезията и децата“ Далчев изразява категорично несъгласие с мнението на Радевски. Третата торба от „Люлчини песни“ на Разцветников той сочи като пример за безсъдържателност и „несериозен, шеговит, снизходително-насмешлив“ тон. Тези конкретни критики Далчев отнася към цялото детско творчество на Разцветников. Осъдителните му увлечения стигат своето кресчендо при определянето на Разцветниковите лирически текстове като „глезения“ и „кривения“.

Вниманието на „Изкуство и критика“ към детската литература се изразява и в десетките анонси за книги, които са адресирани до малките читатели. Става дума за библиографски вписвания в рубрика „Получени в редакцията книги“, които може да бъдат определени като компас за ориентиране в морето от детски книги и списания. Без да се стремя към изчерпателност, ще посоча имената на детските автори, които присъстват в този дискретен рекламен

дискурс: Константин Константинов, Ангел Каралийчев, Трайко Симонов, Ран Босилек, Денко Марчевски, Димитър Пантелеев, Дора Габе, Славчо Красински, Стилиян Чилингиров, Асен Босев, Георги Караславов, Георги Райчев, Илия Волен, Змей Горянин, Веса Паспалеева, а от чуждестранните писатели – Ерих Кестнер.

Преводът: изкусност и профанация

Очакването за качествени преводи е част от общата възискателност на „Изкуство и критика“ към художествената литература. Още в статията си „Нашият литературен живот“ Георги Цанев говори за нуждата от еволюция на вкусовете в съответствие с еволюцията на обществото, за развитието на националната литература в съприкосновение с чуждестранните литератури. „Ние не бива да не знаем и да нямаме на наш език класическите произведения на другите народи, както и най-хубавото, най-значителното от днешната им литература“, пише Георги Цанев, без да пропуска обаче факта, че „се превежда най-често зле, без да се познава добре съответният език. Или ако се познава той, не се знае достатъчно български“. Много пъти се превежда не от оригинала, а от друг превод, обикновено руски“, пише Георги Цанев.

„Изкуство и критика“ докосва и проблема за качеството на преводите за деца и юноши. В своята остро критична статия, посветена на безотговорните, най-често комерсиално мотивирани преводи, които нарича „варварство“, Орлин Василев дава дълга редица от лоши примери, а сред тях и романи, четени от юноши, като „Мартин Идън“ на Джек Лондон³⁰.

Положителна оценка за сборник с разкази и приказки за деца от „четринадесет югославянски писатели“ дава Ангел Каралийчев³¹. В духа на класическата рецензия той посочва издателството – „Т. Ф. Чипев“, преводачката – Йордана Бояджиева, и разбира се – авторите на творбите, включени в сборника. Важен е и фактът, че книгата се публикува като жест на културно сътрудничество с писатели, които вече са съдействали за издаването в Югославия на книга с детски произведения от български автори.

Налице е и друг положителен отзив за преводна книга, адресирана до младата аудитория. Той се отнася до известния „Роман на лисицата“ („Le roman de renard“, „Reineke-Fuchs“) – сборник с разпространени във Франция, Германия и Белгия басни и приказки за хитростта на лисицата и глупостта на вълка. Както отзивът отбелязва, преводачът Димитър Стоевски се отнася към оригинала свободно, с ред побълга-

³⁰ ВАСИЛЕВ, О. Културни рекорди. – В: *Изкуство и критика*, II, 1939, № 1, с. 21–28.

³¹ КАРАЛИЙЧЕВ, А. Даровито дете. – В: *Изкуство и критика*, II, 1939, № 4, с. 217–218.

рвания. Това обаче не е пречка книгата да бъде определена като една от най-хубавите в преводната ни литература за деца и юноши³².

Списанието, публикувайки част от забележителните Далчеви фрагменти, включва и този: „Художественият превод ми напомня прозорец, в който образите от улицата се смесват с отраженията на предметите вътре в стаята. Той е произведение колкото на автора, колкото и на преводача“.

Читателят в огледалото на критиката

В периода, който фокусирам в настоящото изследване, опитите за обрисувание портрета на читателя не са много. Срещаме ги в „Литературен глас“, а преди това в сп. „Мисъл“ – в статията на Славчо Паскалев за детската литература. „Изкуство и критика“ докосва този проблем, макар и без системна целенасоченост. В уводната си статия в първата книжка на изданието Георги Цанев прави следната констатация: „Така че народът не чете. За жалост, и нашата интелигенция не е привързана твърде към литературата и особено към българската“. Важно е да се изтъкне, че авторът не пропуска детската аудитория: „В най-голям тираж се печатат и най-бързо се продават списанията и книгите за деца. След тях идват ония, които са необходими за ученици, студенти и учители“. Дали и колко чете учещата младеж, Георги Цанев не коментира. Година по-късно обаче отбелязва: „Малките свикнаха да четат“ [...] Детски книги се търсят постоянно“.

За уплътняване на социологическата картина на четенето допринася и Дора Габе. В „Детска душа и детска литература“ тя пише: „Децата имат такава голяма жажда за четиво, че забравят заради нея яденето“.

Диаметрално противоположно мнение застъпва Орлин Василев в статията си „Културни рекорди“: „Читалищата пустеят. Прекрасно наредените читални са празни. Ако учителите по литература не *задължават* учениците да прочетат изучаваните в училищата книги, положението за движението на книгите, изразено в годишните отчети на читалищата, ще е съвсем безнадеждно“³³.

Друга перспектива към читателската аудитория отваря въпросът за читателската опитност и умение за пълноценно пребиваване в художествения свят. Атанас Далчев е скептичен: „Не само създателите, но и читателите на истинска поезия са рядкост“.

„Изкуство и критика“ неведнъж се спира, но най-често мимоходом, на въпроса за особеностите на детската рецепция. В „Литература за деца“ Георги Цанев, прицелен най-вече към очертаване на

³² КАРАВЕЛОВ, Б. Димитър Стоевски: чудният роман на Кум Лисан. – В: *Изкуство и критика*, II, 1939, № 6, с. 331–332.

³³ ВАСИЛЕВ, О. Културни рекорди. – В: *Изкуство и критика*, II, 1939, № 1, с. 27.

концептуална рамка, отбелязва, че детският поет следва „да познава вкуса, предпочитанията и възприемателния апарат“ на малките читатели. Характеризирайки детската рецепция, критикът подчертава, че децата, „когато четат, не остават никога равнодушни към действащите лица“; че „винаги имат отношение или на безрезервна любов, или на подчертана омраза към тях“; че „са готови да подражават на ония, които спечелят разположението им“; че „постоянно препрочитат тяхната история“; че „плачат над съдбата на любимите си герои и се увличат особено от извънредните дела“; че „обичат героичното, подвига, спасителния жест“; че „биха желали винаги да побеждава доброто“; че „чисто фантастичните произведения се четат с голямо увлечение от малките“; че те „обичат извънредното, свръхестественото“. Приведените цитати свидетелстват за едно по-обстойно навлизане в лабиринтите на детската рецепция, за досег с една много важна и сложна проблематика, която по-късно науката ще отнесе към т. нар. „читателско литературознание“ и рецептивната естетика, полагайки тезата, че смисълът на текста не е даден наготово, а е постижение на онзи, който общува с него. Статията на Георги Цанев имплицира идеята, че „чисто“ възприятие не съществува, че няма и „константен“ читател – защото детската възраст, наред с различни други детерминанти, придава на рецепцията специфика. В стремежа си да типологизира тази специфика, критикът създава образ на детето – читател, т. е. на имплицитния читател. С това Георги Цанев се стреми да подпомогне писателя с една предварителна ориентация в начините, по които децата свързват художествените значения в смисъл. Може да се каже, че към момента, в който статията на Георги Цанев излиза от печат, публикациите, проблематизиращи мисловните нагласи, нивото на знания и основните очаквания на децата спрямо литературата, се броят на пръсти.

Христо Радевски също съдейства за профилиране на образа на читателя – дете, като отбелязва, че на невръстния човек му липсва общаващата способност на възрастния читател.

„Изкуство и критика“ има несъмнен принос за утвърждаването на литературата за деца като важно духовно пространство, като основополагащ културен конструкт.

В историята на българската литература за деца списанието на Георги Цанев ще остане преди всичко с полемиката между Далчев и Радевски. Нейната значимост има различни измерения: първо, провеждането ѝ в едно от най-престижните периодични издания от разглеждания период говори за нарасналата популярност на литературата за деца у нас; второ, фактът, че Далчев и Радевски са личности с влияние в културния ни живот, потвърждава социалната осезаемост на предмета на техния спор; трето, в хода на по-

лемиката се разглеждат, покрай главната тема за художествените качества на нашата литература за деца, и ред други въпроси с теоретичен характер: за умисъла и тенденциозността в литературата, за протичането на творческия процес, за възрастта на читателя, за забавното и развлекателното в поезията, в последна сметка за „истинското“ словесно изкуство – все проблеми с подновяваща се актуалност, които се подемат отново и отново в различни социокултурни ситуации. Впрочем позициите на Далчев и Радевски в тази полемика са предвестие за творческото им поведение им след 9 септември 1944 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването разкри сложна картина на процесите в детско-юношеската ни литература, регистрирани и анализирани в продължение на повече от петдесет години от сп. „Мисъл“, сп. „Златорог“, в. „Развигор“, сп. „Хиперион“, в. „Литературен глас“ и сп. „Изкуство и критика“. Проследяването на теченията на тези издания ми даде възможност да предложа уплътняване на познанието за критическата рефлексия на писаното художествено слово за малките.

В хода на историческата реконструкция на обемния, съдържателно богат и жанрово разнообразен материал достигнах до редица изводи за метатекстовото битие на литературното ни творчество за деца и юноши.

Първо, проучените периодични издания са важен фактор за утвърждаването на детското-юношеската литература като съществен дял на словесното изкуство. Както знаем, художествените четива за деца възникват в лоното на училището и дълго време функционират на границата между педагогиката и литературата. Публикациите в „Мисъл“, а сетне и в другите изследвани периодични издания съдействат за разтоварването на художественото слово от преки възпитателни и образователни импликации, съответно и за осмислянето му като изкуство, а не като педагогически инструмент.

Второ, изследваната периодика има изключителен принос за създаването на професионалния критически дискурс, специализиран в сферата на детската литература. Публикациите на Славчо Паскалев (в „Мисъл“), на Александър Балабанов (в „Развигор“), на Георги Цанев (в „Златорог“ и „Изкуство и критика“), на Малчо Николов (в „Златорог“), на Петър Динев (в „Златорог“ и „Литературен глас“), на Д. Б. Митов (в „Развигор“ и „Литературен глас“), на Кирил Кръстев (в „Литературен глас“), на Петър Димитров (в „Развигор“, „Литературен глас“ и „Философски преглед“), на Иван Унджиев (в „Литературен глас“), на Вера Бояджиева (в „Развигор“, „Литературен глас“), на Дора Дюстабанова (в „Хиперион“) и мн. др. насочват към словесни образи, които са еманципирани от дидактичното и създават художествено пълноценни фикционални светове. В критическото обсъждане се включват и видни наши поети и разказвачи, като Дора Габе, Атанас Далчев, Христо Радевски, Ангел Каралийчев, Елин Пелин, Ран Босилек, Йордан Стубел, Калина Малина и др. Техният размисъл за детската литература е ценна част от критическото и общотеоретичното концептуализиране на това художествено поле. Наред с рефлексията на конкретни творби за

деца критиката обхваща и детската литературна периодика, с което посредничеството между текст и читател става още по-резултатно. Освен всичко друго, публикационната линия „големите периодични издания за детската периодика“ е красив жест на взаимност и проява на съзнанието за общите културни цели на „двете периодики“. Нека припомним номинативното определяне на „Детска радост“ като „Златорог“ за малките читатели.

Трето, фокусираните периодични издания допринасят за теоретичното осмисляне на детско-юношеската литература. Дискутира се по същностни въпроси, като границите между литературата за невръстния и за възрастния читател, възпитателният потенциал на художественото слово за малките и неговото отграничаване от дидактизма, застъпването на двете аксиологизации – художествената и възпитателната. Един от концептуалните сблъсъци – между Атанас Далчев и Христо Радевски, оставя в литературната ни история следите на остра, но плодотворна полемика, проведена в режима на аргументативна плътност и взаимна почителност.

Четвърто, изследваните периодични издания в ред случаи напускат актуалното си историческо време, поглеждат назад, реконструират в едър мащаб изминатия от детската ни поезия и проза път и създават кратък литературноисторически наратив. Неговият оценъчен филтър отделя творби, мислени като особено стойностни в художествено и идейно отношение, а схващането на детско-юношеската литература като процес обуславя изграждането на собствени разкази за важните художествени събития и тяхното разгръщане във времето. Въз основа на всичко това се стига до моделиране на канон на българската детско-юношеска литературна класика, както и на представа за непрестанния диалог между „класическо“ и „ново“.

От перспективата на литературноисторическото мога да обобща, че разгледаните издания – тъй като функционират като културни институции, остойностяват институционално детската литература и допринасят изключително много за утвърждаването ѝ като важна част от цялото литературно поле; че значението на тези издания се измерва и с настойчивостта им за формиране на висок художествен критерий към словесното изкуство за малките; че благодарение на тях у нас трайно се установява литературна критика с интерес към словесното изкуство за малките.

Големите периодични издания и литературата за малките

Българска
Първо издание

Автор: *Огняна Георгиева-Тенева*

Научни рецензенти:

проф. д-р Младен Енчев

доц. д-р Елена Азманова-Рударска

Корица и оформление: *Софка Ташичиева*

Предпечат: *Михаил Новак*

формат 16/70/100

печатни коли 17, 12

Издателски център „Боян Пенев“

Институт за литература – Българска академия на науките

E-mail: director@ilit.bas.bg

www.ilit.bas.bg

www.ilitizda.com

ilitizda@yahoo.com

Печат: Дайрект Сървисиз ООД